

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

**Майстро С.В., Штеба Р.Ю., Хмиров І.М.,
Тресков А.В., Хмирова А.О., Головко В.В.**

МОНОГРАФІЯ

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ ФОРМУВАННЯ
ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ
ІСНУЮЧИХ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ**

Харків 2023

УДК 351.86:323.338.22

*Монографію розглянуто та рекомендовано до друку Вченою Радою
Національного університету цивільного захисту України
Протокол № 3 від 27 квітня 2023 року*

Авторський колектив:

Майстро С.В., д.держ.упр., проф. (вступ, розділ 1); Штеба Р.Ю. к.держ.упр. (вступ, розділ 1, розділ 3, висновки); Хмиров І.М. д.держ.упр., доц. (підрозділ 2.2); Тресков А.В. к.держ.упр. (підрозділ 2.3); Хмирова А.О. к.держ.упр. (підрозділ 2.1); Головка В.В. (підрозділ 2.4).

Рецензенти:

Покатаєв П.С. – перший проректор Класичного приватного університету, доктор наук з державного управління, професор.

Драган І.О. – завідувач кафедри права та правоохоронної діяльності Державного університету «Житомирська політехніка», доктор наук з державного управління, професор.

Шведун В.О. – начальник наукового відділу з проблем управління у сфері цивільного захисту навчально-науково-виробничого центру Національного університету цивільного захисту України, доктор наук з державного управління, професор.

Забезпечення національної безпеки як пріоритетний напрям формування та реалізації державної політики сталого розвитку України в умовах існуючих викликів і загроз [Текст] : монографія / С.В. Майстро, Р.Ю. Штеба, І.М. Хмиров, А.В. Тресков, А.О. Хмирова, В.В. Головка. Х. : НУЦЗУ, 2023. 235 с.

ISBN

У монографії комплексно розглянуто питання щодо сутності, змісту та особливостей забезпечення національної безпеки як пріоритетного напрямку формування та реалізації державної політики сталого розвитку України в умовах існуючих викликів і загроз. Охарактеризовано особливості та напрями забезпечення національної безпеки в зарубіжних країнах в сучасних умовах. Проаналізовано сучасний стан забезпечення національної безпеки України на галузевому та секторальному рівнях. Визначено напрями підвищення рівня національної безпеки як пріоритетного напрямку формування та реалізації державної політики сталого розвитку України в умовах існуючих викликів і загроз.

УДК 351.86:323.338.22

ISBN

© Майстро С.В., Штеба Р.Ю., Хмиров І.М.,
Тресков А.В., Хмирова А.О., Головка В.В.
© НУЦЗ України, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ПРІОРИТЕТНОГО НАПРЯМУ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	8
1.1. Сутність та зміст національної безпеки як об'єкту державної політики сталого розвитку в умовах існуючих викликів і загроз.....	8
1.2. Теоретико-методологічні засади формування та реалізації державної у сфері національної безпеки.....	26
1.3. Державна політика у сфері національної безпеки як важлива складова забезпечення сталого розвитку зарубіжних країн.....	42
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СКЛАДОВИХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ІСНУЮЧИХ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ.....	62
2.1. Європейська інтеграція як стратегічний вектор державної політики сталого розвитку України в сучасних умовах.....	62
2.2. Цивільна безпека як пріоритетний напрям формування та реалізації державної політики у сфері національної безпеки України.....	80
2.3. Енергетична безпека як важлива складова державної політики сталого розвитку України в умовах існуючих викликів і загроз.....	97
2.4. Державна політика соціального захисту як необхідна передумова забезпечення сталого розвитку: міжнародний досвід для України.....	116
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ПРІОРИТЕТНОГО НАПРЯМУ	

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІСНУЮЧИХ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ.....	143
3.1. Концептуальні засади стратегії формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України.....	143
3.2. Шляхи трансформації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України.....	159
3.3. Напрями удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України.....	180
ВИСНОВКИ.....	203
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	211

ВСТУП

Сталий розвиток держави та суспільства можливий лише за умов, коли вони перебувають у стані безпеки. Тому забезпечення національної безпеки є найважливішою передумовою належного функціонування та розвитку особистості, суспільства та держави. Нові загрози українському суспільству та державі висувають принципово інші вимоги до системи забезпечення національної безпеки, яка повинна мати властивість не тільки швидкого реагування на загрози, що виникають, але і потенціал для їх запобігання. Адже національна безпека пов'язана із забезпеченням життєздатності держави, її збереженням як певної культурно-історичної цінності, захистом суверенітету та незалежності.

Згідно Конституції України, захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Окрім того, Цілі сталого розвитку України на період до 2030 р. передбачають забезпечення національних інтересів України щодо сталого розвитку економіки, громадянського суспільства і держави для досягнення зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку країни.

В сучасних умовах існуючих викликів і ризиків перед Україною постають нові політичні, військові, економічні, соціальні, гуманітарні, демографічні, екологічні та інші виклики, пов'язані з російською військовою агресією та запровадженням воєнного стану в країні, що вимагає формування та реалізації відповідної державної політики сталого розвитку України через забезпечення необхідного рівня національної безпеки. На жаль, сучасний рівень національної безпеки України не завжди відповідає існуючим викликам і ризикам, що стримує вирішення проблем та суперечностей у

зазначеній сфері. Це вимагає подальшого удосконалення державної політики сталого розвитку України та існуючих механізмів її формування та реалізації через першочергове забезпечення необхідного рівня національної безпеки.

Теоретико-методологічними та практичними аспектами публічного управління та адміністрування займалися такі вчені, як: М. Ажажа, О. Амосов, Л. Антонова, В. Бакуменко, М. Білинська, С. Вавренюк, К. Ващенко, Л. Грень, О. Дацій, А. Дегтяр, І. Драган, В. Воротін, О. Крюков, Н. Леоненко, М. Латинін, І. Лопушинський, В. Мороз, П. Покатаєв, О. Поступна, А. Ромін, В. Садковий, В. Сиченко, Е. Щепанський та інші.

Питаннями особливостей формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки займалися такі вчені, як: В. Абрамов, В. Андронов, С. Белай, О. Білорус, О. Бодрук, В. Горбулін, С. Домбровська, А. Єрмолаєв, Я. Жаліло, А. Качинський, К. Кононенко, В. Копанчук, О. Копанчук, В. Ліпкан, Д. Лук'яненко, Ю. Онищенко, О. Орлов, Б. Парахонський, О. Резнікова, В. Семенченко, Г. Ситник, В. Смолянчук, В. Степанов, Ю. Сурмін, В. Франчук, Г. Яворська та інші.

Однак чимало теоретичних та практичних питань стосовно розв'язання існуючих проблем та визначення напрямів забезпечення національної безпеки як пріоритетного напрямку формування та реалізації державної політики сталого розвитку України в умовах існуючих викликів і загроз залишаються недостатньо дослідженими, що підтверджує необхідність у теоретичному, методологічному і практичному вирішенні завдань, пов'язаних з проблемою забезпечення національної безпеки та її впливом на державний та суспільний розвиток.

Практичне значення одержаних результатів полягає в узагальненні та доповненні існуючих знань, теоретико-методологічних підходів щодо обґрунтування напрямів забезпечення національної безпеки як пріоритетного напрямку формування та реалізації державної політики сталого розвитку України в умовах існуючих викликів і загроз.

Теоретичні положення монографії щодо особливостей забезпечення

національної безпеки як пріоритетного напрямку формування та реалізації державної політики сталого розвитку застосовуються під час проведення лекцій та практичних занять з відповідних навчальних дисциплін за програмою підготовки за другим (магістерським) та третім (освітньо-науковим) рівнями вищої освіти за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» у Національному університеті цивільного захисту України.

Монографія складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел і буде корисною для наукових співробітників, науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів (ад'юнктів), студентів (курсантів) закладів вищої освіти і практичних працівників органів публічної влади, які займаються питаннями забезпечення національної безпеки України за відповідними напрямами та складовими в контексті формування та реалізації державної політики сталого розвитку.

Основні положення, висновки та пропозиції можуть бути використані в практичній діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування для подальшого удосконалення державної політики сталого розвитку України в умовах існуючих викликів і загроз шляхом забезпечення необхідного рівня національної безпеки, в тому числі на регіональному та місцевому рівнях.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ПРІОРИТЕТНОГО НАПРЯМУ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

1.1. Сутність та зміст національної безпеки як об'єкту державної політики сталого розвитку в умовах існуючих викликів і загроз

В сучасних умовах проблема забезпечення національної безпеки займає важливе місце не тільки у світовій політичній практиці, а й у наукових дослідженнях, зокрема в публічному управлінні та адмініструванні. Актуальність зазначеної проблематики на всіх рівнях владних структур, у межах наукової чи суспільної дискусії пов'язана з тим, що в житті індивіда, окремих сегментів суспільства, кожної держави та світової спільноти в цілому присутня значна кількість загроз та викликів, які підривають їх безпечне існування та шкодять економічному розвитку.

Тому не випадково, що в останні десятиліття розвитку нашої держави, як ніколи раніше, збільшився інтерес до проблем безпеки, який проявив себе як на рівні державної політики у вигляді прийняття законів, концепцій, стратегій, що стосуються безпеки особистості, суспільства і держави, так і на рівні державної та суспільної практики у вигляді формування відповідних структур безпеки.

Очевидно, це не могло не викликати появи значної кількості наукових розробок, присвячених даній проблематиці. З урахуванням фактичної відсутності теоретичної бази в сфері безпеки необхідно сформулювати більш-менш струнку систему поглядів на сутність безпеки, її систему, мету, завдання, принципи забезпечення тощо, тобто все те, що можна позначити загальним поняттям – теорія безпеки.

До теперішнього часу вже можна говорити про значні теоретичні розробки з цілої низки питань, що стосуються проблем безпеки, в тому числі національної безпеки.

Так, якщо звернутися до праць мислителів давнини, які порушували у своїх працях питання безпеки, то в акумульованому вигляді їхню позицію можна представити так: безпека – це захист життя від небезпечних впливів природи та здатності людини протистояти їм (Цицерон, Платон); найвища цінність, критерій досягнення найбільшого задоволення (Епікур).

У роботах філософів епохи Відродження, де питання вивчення проблем безпеки займали левову частку, вважалося, що безпека могла бути досягнута лише государем чи правителем. За Макіавеллі, основою формування колективної безпеки є воля нації, за допомогою якої можна як створити єдину державу, так й убезпечити її [82].

Поняття «безпеки» отримало свій відбиток у працях Т. Гоббса, Д. Локка, Ж.-Ж. Руссо. Загалом, вони були єдині у поясненні безпеки та інструменту її забезпечення, як підпорядкування громадян державі, а держава, своєю чергою, зобов'язана захистити від різних небезпек та загроз за допомогою сили.

Кант І. на протигагу вищевказаним філософам вважав, що основним інструментом забезпечення безпеки є моральні норми і зобов'язання, виражені в праві [88].

Гегель у «Філософії права» наголошує на якісній визначеності поняття «загроза громадській безпеці». Завдяки загрозі громадській безпеці у людини сформувалася «звичка до безпеки», яка стала її (людини) другою натурою». Згідно з Гегелем, головну роль у забезпеченні безпеки індивіда та суспільства відіграє держава [101].

Систему безпеки з позиції класових інтересів інтерпретували класики марксизму. Так, К. Маркс загрози соціальній системі та безпеці суспільства, а також джерело соціальної напруженості бачив у нерівномірному відношенні людей до власності [27].

Протягом тривалого часу у теорії та практиці було прийнято виокремлювати дві ключові сфери, в яких по-різному формувався набір засобів, що забезпечують боротьбу з викликами та загрозами світового розвитку. Перша сфера – «внутрішня безпека» – вимагала протидіяти загрозам, які походять від сил, які шкодять життю людини чи підривають суспільний устрій і розглядалася, як правило, у контексті кримінальних питань. Друга сфера – «зовнішня безпека» – акцентувалася на виявленні загроз та викликів з боку міжнародного середовища і тому передбачала застосування інструментів, які здатні захистити, насамперед державний суверенітет тієї чи іншої країни [34].

В даний час поява нових викликів і загроз призводить до того, що більшість експертів та аналітиків розглядають питання безпеки за допомогою таких форм: військової, екологічної, економічної, інформаційної тощо. Іншими словами, йдеться про суб'єктів безпеки, які визнаються державами, як небезпеки та загрози. Безумовно, насамперед безперечним є визнання військової небезпеки.

Сьогодні прийнято розрізняти два типи безпеки: 1) відсутність небезпеки та можливості будь-яких потрясінь і катаклізмів; 2) справжня чи абсолютна, де захист від загроз та можливість протистояння їм на високому рівні. Перший тип принципово недосяжний. Небезпека є природним супутником і одним з найважливіших чинників розвитку всього живого на землі.

Як слушно підкреслює Е.А. Ходаковський, у реальному навколишньому світі не існує «ситуацій без небезпеки»: де б ми не знаходилися, завжди щось нам загрожує [120].

Тому другий підхід до визначення поняття «безпека» є реалістичнішим. Він дозволяє адекватно відображати наявні небезпеки та передбачати можливість прояву нових, правильно відображати та досліджувати існуючі та виникаючі зв'язки та відносини між явищами, процесами, людьми, соціальними спільнотами, для яких у ході їхньої взаємодії виникають різні

небезпеки.

Таким чином, у загальному вигляді безпеку можна визначити, як стан захищеності, і це розуміння безпеки, як стану захищеності в сучасних умовах набуло найбільшого поширення.

Загалом, для класичних концепцій періоду «холодної війни» та після її закінчення характерним є загальний принцип розуміння безпеки, як безпеки між державами. Розвиток альтернативних та нових підходів став можливим з появою у світі нових загроз та викликів. Але поява нових викликів безпеці (тероризм, проблема питної води, бідність, захист навколишнього середовища тощо) викликала необхідність нових підходів, теорій та механізмів для протидії зазначеним загрозам.

Це зумовило появу нової концепції – так званого «порядку денного людської безпеки» (human security agenda). Для неї характерне мультидисциплінарне розуміння безпеки, що включає: всі дослідження, пов'язані з особистістю людини і дотриманням її прав [210].

Вихідним посиланням авторів нового підходу до проблеми забезпечення безпеки є наступне: для реального забезпечення безпеки громадян необхідна зміна докорінно інструментарію досліджень та відмова від догм усталених концепцій, де безпека позиціонувалася в межах держави, тоді як автори нового підходу виділяють індивідуальну безпеку самої людини. Прихильники даної концепції як завдання ставлять безпеку всього світу, а не окремо взятої держави.

Основні ідеї цієї концепції були висунуті у 1994 р. у доповіді ООН «Human Development Report», де було визначено: «концепція безпеки надзвичайно широка, щоб визначити її дуже чітко: як безпека території від зовнішньої агресії або як захист національних інтересів у зовнішній політиці, або як глобальна безпека від загрози ядерного знищення... Осторонь залишаються законні потреби звичайних людей, які прагнуть безпеки у своєму повсякденному житті» [210].

Автори доповіді розглядають людську безпеку під такими формами

безпеки:

- 1) відсутність бідності freedom from poverty (економічна безпека);
- 2) доступ до їжі food security (продовольча безпека);
- 3) доступ до медичної допомоги health security (безпека здоров'я);
- 4) захист від екологічних катастроф та забруднення навколишнього середовища environmental security (екологічна безпека);
- 5) фізична безпека personal security (особиста безпека);
- 6) збереження традиційних культур community security (безпека спільноти);
- 7) дотримання конституційних прав (політична безпека) [210].

Через збільшення джерел загроз та появу нових ризиків, дедалі більше вчених розширюють поняття безпеки.

Так, Р. Ульман у своїй статті «Заново визначаючи поняття безпеки» (1983) підкреслює, що не можна недооцінювати невійськові загрози, які також як і військові, можуть завдати шкоди цілісності національної безпеки. Він підкреслює, що зниження рівня життя населення та екологічні проблеми теж є проблемами безпеки, адже загрожують існуванню держави [227].

Вевер О., який належить до «Копенгагенської школи», доповнює рівні аналізу безпеки категорією «суспільство». Він розглядає суспільство (social agent) як сегмент, що існує незалежно від держави. На його думку, навіть у деяких випадках безпека суспільства перебуває у суперечності з безпекою держави [228].

Розвиваючи свою позицію далі, Вевер О. стверджує, що основні питання та тренди у різних сферах держави задаються елітою цієї держави чи суспільства. Це так звана «сек'юритизація» (securitization). А можливостями сек'юритизації володіють лише держава і суспільство, тому саме вони і визначають розуміння самої національної безпеки і безпосередньо загроз безпеці [229].

Таким чином, представники різних класичних теоретичних шкіл розуміють безпеку, як певну структуру, яка має свої рівні та виміри. Такий

підхід дозволяє виділяти такі виміри як: військова безпека, економічна безпека, інформаційна безпека, продовольча безпека тощо. Ці виміри перебувають у нерозривному зв'язку з рівнями безпеки – безпека індивіда, суспільства, держави та глобальної безпеки.

При цьому, еволюція концепцій безпеки тісно пов'язана з появою нових загроз та викликів безпеки на певному історичному етапі розвитку суспільства та міжнародних відносин.

Тепер слід звернутися до розгляду сутності та змісту наукової категорії «національна безпека». Існують різні підходи до визначення даного поняття, виходячи з того, що на нього впливають конкретно-історичні фактори та національно-державні інтереси держави.

Саме тому сутність та зміст поняття «національна безпека» залишається предметом суперечок науковців, політиків, експертів і його визначення є неоднозначним.

Так, Г. Моргентаупод під національною безпекою розуміє захист основоположних державних принципів та інтересів, якими держава не в змозі пожертвувати чи поступитися навіть під загрозою застосування воєнних дій з боку опонента та наголошує, що національна безпека має припускати цілісність національної території та недоторканність її інститутів. Тобто національна безпека є необхідним мінімумом, який дипломатія повинна захищати адекватними можливостями та безкомпромісно [216].

Коен Р. характеризує національну безпеку, як стратегічну систему, що формується навколо ядра ліберально-демократичних держав, об'єднаних між собою мережею формальних чи неформальних спілок та інститутів, загальними цінностями, а також співпрацею в економічній, політичній сфері та сфері оборони. А ключовими складовими національної безпеки держав, на його думку, є чотири кільця безпеки: індивідуальна безпека, колективна безпека, колективна оборона, можливості забезпечення стабільності [79].

Нижник Н.С. вказує, що національна безпека – це «стан, що забезпечує достатню економічну та військову міць нації для опору ... загрозам для її

існування, що надходять як з інших держав, так і є внутрішніми в певній країні» [94].

Дипломатичний словник дає таке визначення: «стан міжнародних відносин, що виключають порушення вільного світу або створення загрози безпеці народів у будь-якій формі» [45].

На думку Ситника Г.П., національна безпека – це «сукупність внутрішніх та зовнішніх умов існування особистості, суспільства, держави, які забезпечують гідне життя громадянам, захист інтересів суспільства, суверенітет народу» [133].

Аналіз різних теоретичних підходів до визначення національної безпеки в сучасній науці дозволяє розділити розуміння терміна на дві групи, як і стосовно категорії «безпека».

Так, одна група вчених наголошує на загрозах безпеці. Зокрема Олійников Є.А. розглядає національну безпеку, як «захищеність життєво важливих інтересів особистостей (громадян), суспільства та держави, а також національних цінностей та способу життя від широкого спектра зовнішніх і внутрішніх загроз, різних за своєю природою (військових, економічних, екологічних, політичних, інформаційних тощо)» [23].

Інша група наголошує на національних інтересах та їх захисті. Наприклад, Султанов Ш.З. пропонує таке визначення національної безпеки: це «власне історичні, конкретні національні інтереси та цінності, єдині для всього суспільства, – територіальні, геополітичні та культурні. Державні інтереси та цінності – те, що об'єднує панівний клас чи панівний шар суспільства, його еліту; інтереси конкретного режиму - оскільки бувають різні типи режимів у межах тієї чи іншої держави» [142].

Таким чином, співвідношення понять «безпека» та «національна безпека» показує єдину сутність даних явищ: вони за своєю суттю близькі, водночас національна безпека має більш конкретний та предметний відбиток сутності цього явища по відношенню до держави.

Законом України «Про національну безпеку України», термін

національна безпека України визначається, як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [63].

На наш погляд, таке визначення не враховує участі у забезпеченні національної безпеки громадянського суспільства в особі громадських об'єднань та окремих громадян. Адже національна безпека – це інтерес усього суспільства, а не лише держави. Виключаючи громадянське суспільство із системи забезпечення національної безпеки, держава позбавляється широкої соціальної підтримки.

Адже розвиток суспільства відбувається шляхом збільшення кількості громадських об'єднань, і чим вони різноманітніші, тим більше передумов набуття суспільством стійкості, здатності задовольняти різнопланові потреби соціальних груп і захищати їх інтереси. При цьому йдеться, як про створення громадських інститутів, які здійснюють безпосередню взаємодію з державними інститутами (наприклад, підтримка громадського порядку, сприяння допомогі прикордонним органам тощо), так і про організації, покликані самостійно вирішувати потреби громадян у тій чи іншій сфері.

Окрім того, у зв'язку з існуванням у будь-якому суспільстві гострих соціальних протиріч та наявністю в різних соціальних групах суперечливих соціальних інтересів, закономірним процесом є виникнення окремих громадських структур (суспільно-політичних організацій, рухів тощо), антагоністичних стосовно існуючої системи забезпечення національної безпеки, що нерідко дотримуються антисоціальних та протиправних установок щодо форм та методів досягнення своїх групових цілей. Існування таких інститутів – можлива основа для дезорганізації функціонування системи забезпечення національної безпеки, а за певних умов – виникнення безпосередніх загроз національній безпеці.

Тому держава, як головний регулятор відносин у сфері забезпечення національної безпеки має чітко контролювати діяльність таких структур.

Через це за допомогою правового регулювання воно встановлює оптимальні рамки для виникнення та діяльності громадських об'єднань різного типу відповідно до національних інтересів країни.

Слід зазначити, що суспільні інститути у розвиненому громадянському суспільстві характеризуються багатоаспектністю та різними формами організації. У рамках реалізації громадськими структурами позитивної спрямованості вони виконують досить широке коло функцій щодо забезпечення національної безпеки, у тому числі беруть участь у процесі збалансування інтересів різних соціальних груп, формування на цій основі національних інтересів та узгодження їх з державними інститутами; участь у виявленні, оцінці загроз для громадської безпеки, у визначенні шляхів протидії цим загрозам; участь у здійсненні безпосереднього інформаційно-психологічного впливу на носіїв загроз у напрямку спонукання їх до відмови від антигромадської діяльності, переорієнтації їх асоціальних установок на соціально-позитивні.

Громадські інститути також покликані вирішувати важливі завдання у сфері безпосередньої протидії загрозам національній безпеці шляхом самостійного або спільно з державними інститутами вжиття відповідних заходів безпеки в цій сфері (підтримання громадського порядку, участь у розшуку та затримання злочинців, проведення громадських розслідувань щодо тих чи інших загроз безпеки тощо).

Не можна не відзначити їх роль у здійсненні соціальної мобілізації населення на протидію загрозам громадській безпеці шляхом надання позитивного впливу на соціальні цінності населення на їхнє ставлення до загроз безпеки, формування активної позиції громадян та сприяння залученню їх у боротьбу з загрозами національній безпеці.

Загалом роль громадських об'єднань у забезпеченні національної безпеки реалізується двояко. По-перше, в участі у діяльності держави та суспільства щодо формування національних цінностей духовного та матеріального характеру і, по-друге, у сприянні правоохоронній діяльності

держави.

Сучасна наука розглядає всю сферу забезпечення національної безпеки як складну комплексну систему, що включає в себе ряд взаємопов'язаних підсистем: «людина – громадянське суспільство – державна влада – міжнародне співтовариство».

Серед західних політологів найбільшою популярністю користується концепт безпеки, сформульований американцем німецької походження Арнольдом Волферсом. На його думку, загальні уявлення різних країн про національну безпеку визначаються цілим рядом елементів, таких як особливості національного характеру, переваги та упередження. Але в основі концепту безпеки лежить відсутність загрози цінностям цієї нації. Іншими словами, державна політика в галузі забезпечення національної безпеки ґрунтується на страху та має своєю метою ліквідувати загрозу, що викликає цей страх [230].

Глобалізаційні процеси внесли низку коректив у трактування категорії «національна безпека».

Так, на початку XXI століття став очевидним процес формування принципово іншого простору, в межах якого доводиться відстоювати власну безпеку. Адже під впливом зростаючої взаємозалежності національних держав відбулося своєрідне «розмивання» кордонів між країнами, і, як наслідок, різниці між поняттями внутрішньої та зовнішньої політики держав. Тому більшість викликів сучасного світу набули в сучасних умовах транснаціонального характеру, тобто сформувався новий «неподільний» і «прозорий» простір глобальної безпеки.

Окрім того, глобалізація супроводжувалася виходом на міжнародну арену великої кількості недержавних акторів, які посилили хаотизацію світового розвитку, серед яких особливу небезпеку викликають непередбачувані дії терористичних організацій, транснаціонального наркобізнесу, міжнародних фінансових мереж, окремих бізнес-структур. Загрози, що генеруються деструктивними недержавними акторами такого

роду, інколи перевершують традиційні загрози, що походять від тих чи інших національних держав.

Також різні за своїм змістом та характером науково-технологічні трансформації вимагають відновлення інструментарію, що дозволяє вирішувати питання, що стосуються проблем безпеки, в тому числі національної. Адже поступово знижується ефективність традиційних силових підходів у цій сфері, і на перший план у міжнародній політиці все частіше виходять механізми так званої «м'якої сили» (мережеві технології просування певних ціннісних пріоритетів, формування певного інформаційного середовища, реалізація відповідних культурно-освітніх програм тощо).

З огляду на це кожен актор був змушений переглядати і перелік контрзаходів, що дозволяють протидіяти новим викликами та загрозам національній безпеці. В контексті процесів демократизації сучасного світу зростала самоцінність прав людини, а становище індивіда перестало бути виключно прерогативою суверенних держав (наслідком цього є поява концепції «гуманітарного втручання» міжнародних сил у внутрішні справи держав) [145].

Слід зазначити, що глобалізація дещо змінила змістовний контекст поняття «національна безпека». Тобто, поряд з військово-політичним її виміром, на перший план в сучасних умовах виходять і такі її аспекти, як економічна, енергетична, продовольча, екологічна, інформаційна, техногенна, кліматична безпека тощо.

Більше того, національна безпека характеризується широким спектром факторів, включаючи стан національної оборони та міжнародної безпеки, державної та громадської безпеки, продовольчої, енергетичної, екологічної, радіаційної, епідеміологічної, транспортної, інформаційної безпеки, безпеки критично важливих та потенційно небезпечних об'єктів, дорожнього руху тощо.

Національна безпека, як певний стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави вимагає цілеспрямованої,

широкомасштабної та багатопланової діяльності щодо її відповідного забезпечення, під якою розуміється систематична діяльність державних органів, громадських інститутів та окремих громадян, спрямована на надійний захист життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Слід зазначити, що спостерігається значне розширення спектру викликів та загроз національній безпеці, з якими стикається більшість держав, в тому числі Україна. Це, у свою чергу, вимагає формування та реалізації збалансованої державної політики у сфері забезпечення національної політики безпеки.

Наприклад, як нові загрози національній безпеці політологи називають «непряму агресію», під якою розуміється не прямиє насильство, а підпорядкування противника шляхом ідейного та економічного розкладання, а також створення ситуацій для внутрішнього повстання, заворушень тощо. У як засоби непрямой агресії можуть бути використані шпигунство, підривна діяльність, пропаганда, дезінформація, залякування тощо.

Широке поширення набуло поняття «гібридна війна», яке передбачає комплексне використання «м'якої сили» та традиційних силових інструментів для досягнення політичних цілей [222].

Так, американський політолог Дж. Стоуелл вважає, що «гібридна» або «нелінійна війна» ведеться державою за допомогою звичайних та нерегулярних військових формувань та з використанням широкого спектру психологічних, політичних, економічних засобів та методів протидії, включаючи кібератаки: «Спільне сум'яття та заворушення викликає використання спрямованої та зловмисної інформації, яка сіє паніку серед населення і налаштовує один проти одного різні в політичному, соціальному та культурному відношенні групи населення» [224].

Вибудовування державної політики у сфері забезпечення національної безпеки на засадах принципу «безпека через розвиток» також вимагає уточнення поняття «національна безпека».

На наш погляд, національна безпека – це стан захищеності особистості, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, а державна політика у зазначеній сфері має забезпечувати сталий розвиток країни в умовах викликів та загроз національній безпеці.

А розглядаючи, як об'єкт національної безпеки всю суспільно-політичну, економічну та соціально-територіальну систему, а в якості суб'єкта – державу, яка забезпечує сталий розвиток даної системи в умовах викликів та загроз, поняття «національна безпека» доцільно визначати, як стан політичних та суспільних відносин, ресурсних та інституційних можливостей суспільства та держави щодо реалізації стратегічних національних пріоритетів, що гарантує створення умов, необхідних та достатніх для задоволення національних інтересів.

За допомогою реалізації заходів забезпечення національної безпеки створюються сприятливі умови для сталого розвитку країни, зміцнення її сукупного потенціалу, зміцнення міжнародних позицій та авторитету у світовому співтоваристві. Необхідність захисту життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави зумовлює створення системи забезпечення національної безпеки, що передбачає об'єднання зусиль суб'єктів, впорядкування їх функцій і взаємовідносин, цілеспрямоване використання їх можливостей в умовах протидії небезпекам, що виникають у різних сферах життєдіяльності.

Слід зазначити, що в залежності від різних підходів можна виокремити багато видів безпеки. Так, за суб'єктом безпеки виділяють безпеку особистості, безпеку суспільства та безпеку держави; за рівнями – місцеву, національну, регіональну, глобальну; у сфері безпеки – політичну, економічну, соціальну, духовну, інформаційну безпеку тощо.

Отже, наукова категорія «національна безпека» є інтегральним поняттям та включає в себе різні напрями реалізації політики забезпечення захищеності (рис. 1.1).

У сучасних наукових дослідженнях та законодавстві помітні певні

колізії у тлумаченні змісту даної системи, коли використовуються терміни «система національної безпеки» або «система забезпечення національної безпеки» [95; 98; 7; 194].

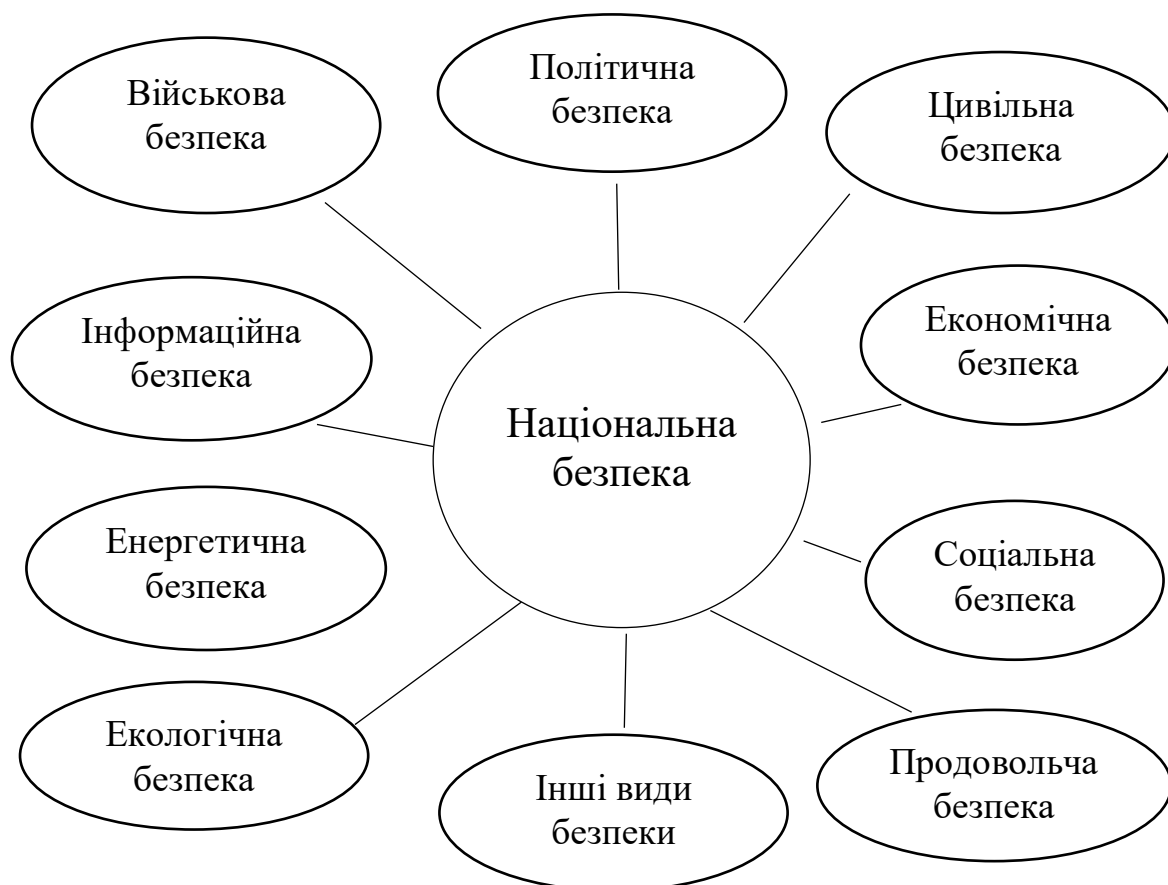

Рис. 1.1. Основні складові національної безпеки

Нерідко ці терміни використовують як тотожні. На наш погляд, для позначення сукупності елементів, які найчастіше включаються дослідниками в систему, краще використовувати термін «система забезпечення національної безпеки», оскільки він найбільш чітко позначає функціональне призначення цієї системи. Крім того, є певні підстави, щоб розрізнити систему безпеки та систему забезпечення безпеки.

Система національної безпеки характеризує стан захищеності національних інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз. Система забезпечення національної безпеки розкриває організаційну структуру забезпечення національної безпеки і включає сукупність взаємодіючих

суб'єктів, що беруть участь у захисті національних інтересів, а також політичне, економічне, правове та інше забезпечення їхньої діяльності.

Система національної безпеки – це сукупність елементів, що становлять сутність та зміст цієї безпеки (національні інтереси, загрози та фактори безпеки особистості, суспільства та держави, а також їх взаємодія) та її видів.

При цьому необхідно розрізнити поняття «система національної безпеки» та «система забезпечення національної безпеки», де система національної безпеки є сукупність органів державної влади, правових норм та інститутів громадянського суспільства, які реалізують державну політику захисту національних інтересів, а система забезпечення національної безпеки – це механізм, що дозволяє перетворити прийняту державою стратегію в сфері національної безпеки у скоординовану діяльність конкретних відомств, громадських об'єднань та громадян на основі чинного законодавства.

Таким чином, під системою забезпечення національної безпеки пропонується розуміти сукупність діючих на єдиній концептуальній та нормативно-правовій основі та підпорядкованих спільній меті захисту національних інтересів органів державної влади, державних, громадських та інших організацій та об'єднань, а також громадян, які беруть участь у забезпеченні національної безпеки.

Система забезпечення національної безпеки не є сталою за своєю структурою та змістом діяльності. Вона знаходиться в динаміці, відчуваючи вплив різних факторів, які впливають на її формування та розвиток. Зазначені фактори впливають на принципи побудови та основні структурні елементи сучасної системи забезпечення національної безпеки.

Серед характеристик будь-якої складної і, тим більше складно-динамічної системи, особливу увагу необхідно приділяти її структурно-функціональному змісту. Тобто необхідно чітко уявляти, які елементи за що відповідають, яка ієрархія, відповідальність та значущість елементів передбачена в системі, який характер зв'язків елементів усередині системи,

який характер взаємодії системи із зовнішнім середовищем, які порядок та організація взаємодії елементів та управління в системі.

Розглядаючи забезпечення національної безпеки з позицій системного підходу, його структурно-функціональний зміст можна охарактеризувати, як вертикально підпорядковану та горизонтально взаємопов'язану складно-динамічну систему елементів, що перебувають у встановлених законом структурно-логічних зв'язках стосовно мети та завдань захисту національних інтересів.

В контексті дослідження теоретико-методичних засад формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної політики розглянемо різні наукові погляди та методичні підходи до визначення сутності та змісту наукових дефініцій: «державна політика» та «державна політика у сфері забезпечення національної безпеки».

У сучасній науковій літературі склалися різні теоретичні підходи до визначення сутності державної політики.

Наприклад, в науковому обігу застосовується вираз «public policy» - політика держави та інших публічних політичних організацій щодо задоволення потреб населення. Закордонні автори категорію «державна політика» ототожнюють із дефініцією «public administration». Також в науковому середовищі широко застосовується поняття «governance» - управлінська діяльність держави [7].

Канадський політолог Л. Пал визначає державну політику, як «напрямок дії або утримання від неї, обрані державними органами для розв'язання певної чи сукупності взаємно пов'язаних проблем» [102].

Ковбасюк Ю. В., Ващенко К. О., Сурмін Ю. П. визначають державну політику, як сукупність ціннісних цілей, державно-управлінських заходів, рішень і дій, порядок реалізації державно-політичних рішень (поставлених державною владою цілей) і системи державного управління розвитком країни [40].

На думку Тертички В., державна політика - це багатовекторна система,

яка відтворює динамічну єдність і взаємодію основних сфер суспільного життя. Під час формування державної політики, на його думку, вкрай важливо враховувати вплив на її зміст соціально-економічних та політичних чинників [41].

Отже, узагальнено, українські вчені зазначають, що дослідження державної політики – це аналіз розвитку, управління, впровадження й оцінювання політичних ініціатив, рішень і дій, процес обґрунтованого навчання або вдосконалення на підставі врахування і вивчення помилок та недоліків [41].

А, наприклад, зарубіжні дослідники узагальнено пропонують розглядати державну політику у таких аспектах її формування та реалізації:

– державна політика – це реакція держави на реальні життєві потреби чи проблеми, тобто така політика намагається реагувати на конкретні потреби або проблеми суспільства чи суспільних груп, наприклад, громадян, недержавних організацій чи органів влади;

– державна політика здійснюється одним або групою авторів, тобто політику може реалізовувати один представник влади чи владний орган або багато гравців; державна політика передбачає обґрунтування дій, тобто, як правило, містить пояснення логіки, на якій вона ґрунтується;

– державна політика зорієнтована на досягнення мети, тобто намагається досягти кількох визначених цілей у спробі розв'язати або розглянути певні проблеми чи потреби в конкретному суспільстві;

– державна політика – це курс дій, тобто не одне певне рішення, дія чи реакція, а ретельно розроблений підхід або стратегія;

– державна політика – це рішення, що вже ухвалене, а не намір чи обіцянка;

– державна політика – це рішення щось робити або рішення нічого не робити, що означає: визначена політика може привести до дій у спробі розв'язати проблему або ж базуватися на переконанні, що проблему буде розв'язано в рамках поточної політики, тобто не привести до жодних дій;

– державна політика – це дії, що їх реалізує владний орган, який має законодавчі, політичні та фінансові повноваження це робити [222].

Вважаємо, що в сучасних умовах викликів та ризиків, як зовнішніх, так і внутрішніх, питання теоретико-методичного обґрунтування наукової категорії «державна політика у сфері забезпечення національної безпеки» є надзвичайно актуальним, і пропонуємо власний підхід до розуміння цього поняття.

Згідно зі статтею 3 Закону України «Про національну безпеку України», державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина - їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства - його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави - її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища - від надзвичайних ситуацій [63].

На наш погляд, державна політика у сфері забезпечення національної безпеки – це цілеспрямована, передбачувана, в межах діючого законодавства діяльність органів публічного управління через сукупність механізмів її формування та реалізації щодо створення належних умов для забезпечення державного суверенітету, незалежності та територіальної цілісності країни, її сталого (соціально-економічного на екологічних засадах) розвитку, підвищення добробуту населення.

Отже, національна безпека є комплексним багатогранним явищем, яке необхідно розглядати системно, а саме: в просторі, як складову міжнародної безпеки в контексті безпеки в межах кордонів певної держави; в межах національних інтересів населення певної держави: як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства від внутрішніх і зовнішніх загроз; в контексті існуючих військових загроз: як стан країни, при якому їй не загрожує небезпека війни або інших посягань на суверенний розвиток; в контексті забезпечення суверенітету держави: як стан держави,

при якому забезпечується її територіальна цілісність і можливість бути самостійним суб'єктом міжнародних відносин.

1.2. Теоретико-методологічні засади формування та реалізації державної у сфері національної безпеки

Загалом формування та реалізація державної політики у сфері забезпечення національної безпеки внаслідок багатofакторності цього процесу вимагає комплексного державно-управлінського, політологічного, соціологічного та правового підходу, філософського осмислення сутності феномену національної безпеки та вироблення, на цій основі, нових науково-теоретичних та практичних кроків щодо розвитку інструментарію планування, прогнозування, а також уточнення методів та методик реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки.

Система забезпечення національної безпеки – це механізм, що дозволяє перетворити прийняту державою політику у сфері забезпечення національної безпеки на скоординовану діяльність відповідних відомств, громадських організацій та громадян на основі чинного законодавства.

Наявність такої ефективно діючої системи дозволяє досягти мети забезпечення національної безпеки – оптимального для певного історичного періоду рівня захищеності національних інтересів, за якого є реальні можливості для оптимального функціонування та сталого розвитку людини, суспільства та держави.

Для реалізації цієї мети на систему забезпечення національної безпеки покладається низка завдань, які можна звести до наступних: захист життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави; вироблення та реалізація державної політики у сфері забезпечення національної безпеки; забезпечення правового регулювання у цій галузі та вдосконалення правової основи діяльності суб'єктів зазначеної системи.

Щоб вирішити завдання, що стоять перед державою, система

забезпечення національної безпеки повинна бути наділена необхідними для цього функціями.

До них входять: прогнозування, виявлення, аналіз, оцінка загроз безпеці особистості, суспільства та держави; розробка та здійснення комплексу оперативних та довготривалих заходів щодо запобігання та усунення загроз безпеці, локалізації та нейтралізації наслідків їх прояву; створення та підтримання у готовності сил забезпечення національної безпеки; організація наукової діяльності на користь забезпечення національної безпеки; здійснення заходів щодо розроблення та виробництва відповідних сучасним вимогам озброєння, військової та спеціальної техніки, а також техніки подвійного та цивільного призначення на користь вирішення завдань забезпечення національної безпеки; розширення та зміцнення міжнародного співробітництва в інтересах національної безпеки, а також участь у формуванні системи колективної та міжнародної безпеки, у тому числі у діяльності з підтримки чи відновлення міжнародного миру та безпеки.

Слід зазначити, що провідна роль у реалізації функцій у сфері забезпечення національної безпеки належить державі та її органам, які вона реалізує через інститути президентства, законодавчої, виконавчої та судової влади, а також інститут державного контролю.

Якщо узагальнити усі напрями діяльності державних органів та місцевого самоврядування щодо забезпечення національної безпеки, їх можна звести до таких функцій:

- визначення та узгодження життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави, формування на цій основі національних інтересів країни;
- визначення цілей та завдань забезпечення національної безпеки;
- удосконалення системи забезпечення безпеки та приведення її у відповідність з якісними змінами обстановки у сфері безпеки, характером та спрямованістю загроз безпеці;

- розробка та розвиток системи заходів забезпечення національної безпеки;

- виявлення, оцінка та прогнозування внутрішніх та зовнішніх загроз життєво важливим інтересам особистості, суспільства та держави, здійснення комплексу оперативних та довготривалих заходів щодо їх запобігання та нейтралізації;

- управління силами та засобами забезпечення безпеки у повсякденних умовах та за надзвичайних ситуацій;

- здійснення системи заходів щодо відновлення нормального функціонування об'єктів безпеки у регіонах, які постраждали внаслідок виникнення надзвичайної ситуації;

- участь у заходах щодо безпеки на території третіх країн на основі міжнародних договорів та угод, укладених або визнаних державою [182].

Всі зазначені функції можна звести до двох основних – виявлення загроз та протидія їм. Виявлення загроз поділяється на низку простих операцій і включає:

- отримання первинної інформації про реально існуючі процеси формування чи реалізації загрози національній безпеці;

- опрацювання отриманої інформації, її узагальнення та аналіз;

- висунення первинних гіпотез (версій) щодо конкретного процесу формування та реалізації загрози, використовуючи при цьому аналогії з моделями, виробленими на етапі науково-дослідної роботи;

- перевірка гіпотез (версій), висунутих на попередньому етапі;

- встановлення конкретної моделі процесу формування та реалізації загрози, як основної умови прийняття практичного рішення, спрямованого на вирішення завдання протидії загрозі [174].

Після встановлення характеру загрози суб'єкт забезпечення національної безпеки переходить до вирішення основного завдання – протидії відповідній загрозі. Заходи щодо протидії загрозі також можуть бути побудовані в певній послідовності і включають такі операції:

- оцінка ситуації, що склалася (визначення стадії розвитку загрози, встановлення об'єкта, джерела, носія та способу реалізації загрози, прогнозування ймовірних збитків у разі реалізації загрози, розгляд власних можливостей суб'єкта забезпечення національної безпеки по відношенню до виявленої загрози, визначення впливу природних та соціальних факторів на передбачувані дії щодо протидії загрози);

- розробка конкретних варіантів протидії виявленій загрози;

- аналіз підготовлених варіантів з погляду їх ефективності та доцільності у ситуації, що склалася;

- ухвалення рішення щодо протидії виявленій загрози, а саме, вибір одного з аналізованих на попередньому етапі варіантів можливих дій (формування моделі майбутніх дій суб'єкта забезпечення національної безпеки);

- добір та підготовка необхідних для реалізації прийнятого рішення сил та засобів забезпечення національної безпеки;

- проведення конкретних дій, спрямованих на реалізацію прийнятого рішення щодо протидії загрози;

- здійснення контролю та внесення необхідних коректив у процес реалізації рішення, виходячи зі змін в обстановці;

- аналіз реалізованих дій та отримання позитивного та негативного досвіду на майбутнє (ретроспективний аналіз обстановки) [95].

Створення ефективно діючої системи забезпечення національної безпеки можливе лише за дотримання основних принципів її організації, до яких слід віднести:

- відповідність системи забезпечення національної безпеки життєво важливим інтересам особистості, суспільства та держави. Потрібно постійно враховувати ці інтереси, націлювати систему створення необхідних умов реалізації. Неприпустимо використовувати форми та методи діяльності різних ланок системи, що суперечать цим інтересам;

- відповідність системи забезпечення національної безпеки реальним

та потенційним загрозам, що передбачає необхідність постійного виявлення, аналізу та прогнозування останніх, розвиток сил та засобів системи відповідно до змін кола та змісту загроз з урахуванням їх джерел, характеру носіїв, форм прояву та можливої шкоди, цілеспрямоване використання сил та засобів системи, адекватність заходів безпеки масштабу та характеру загроз;

– активна взаємодія всіх суб'єктів забезпечення національної безпеки відповідно до їх спільних інтересів та правового статусу [98].

Національна безпека не може бути забезпечена без активної, а у необхідних випадках, запобіжної діяльності всіх основних суб'єктів забезпечення національної безпеки (держави, громадських об'єднань, громадян), оскільки лише реагування на загрози означає по суті запізнення із вжиттям заходів щодо захисту національних інтересів, а в певних випадках – з настанням негативної незворотної шкоди для них.

В умовах формування громадянського суспільства одна держава, хоча вона і є основним суб'єктом забезпечення національної безпеки, не може без активної підтримки громадян та громадських структур ефективно та без згортання процесів демократизації, створення правової держави забезпечити реалізацію всього комплексу завдань у цій сфері. Необхідно узгодження діяльності всіх гілок державної влади та її органів за підтримки суспільства, як на етапі розробки системи, так і за всіх наступних її реорганізацій (у питаннях визначення її основних завдань, напрямів діяльності, розвитку її нормативної правової бази, створення фінансової та матеріально-технічної основи);

– відповідність організації системи чинної нормативно-правової бази, яка призначена для регламентації суспільних відносин у цій сфері, а також визнаною державою міжнародними угодами, що діють у сфері, що розглядається. Значення цього принципу полягає в тому, що жодні міркування щодо особливої важливості системи, посилення на особливі умови її функціонування не можуть бути підставою для виходу її суб'єктів з чинного правового поля, для створення її механізмів без належної правової

ОСНОВИ;

– відповідність організації системи забезпечення національної безпеки вимогам системного підходу, що передбачає тісний взаємозв'язок основних структурних елементів системи, підпорядкованість їх загальним цілям забезпечення національної безпеки, відповідність основним сферам життєдіяльності суспільства, комплексне застосування її сил, засобів та заходів щодо забезпечення національних інтересів, відповідність усіх рівнів системи загальної політики забезпечення національної безпеки;

– забезпечення надійності та стійкості системи безпеки в умовах змінної соціально-економічної та політичної обстановки за рахунок створення механізмів, що забезпечують своєчасність та об'єктивність оцінки останньої, оптимізацію цілей та завдань системи, визначення пріоритетів у її організації та діяльності; мінімізації можливого негативного впливу випадкових дезорганізуючих факторів, у тому числі суб'єктивізму у політиці забезпечення національної безпеки; забезпечення високого якісного рівня кадрового складу та необхідного рівня розвитку засобів забезпечення національної безпеки;

– адаптивність системи до змінних зовнішніх і внутрішніх умов життя країни, в тому числі до функціонування в умовах кризової обстановки, шляхом завчасної розробки поліваріантних підходів до вирішення завдань системи в різних умовах, створення необхідних матеріальних та фінансових ресурсів, відповідної підготовки сил та засобів, забезпечення безперервного надходження відповідної інформації та її оцінки, що покликане забезпечити гнучке реагування системи на обстановку, що змінюється, при збереженні здатності забезпечити необхідний захист національних інтересів;

– поєднання централізованого та децентралізованого підходів до організації системи забезпечення національної безпеки, що диктується характером загроз національним інтересам країни, особливостями її геополітичного становища, державним устроєм та внутрішніми соціальними умовами розвитку. Цей принцип передбачає насамперед формування

ефективного загальнодержавного механізму стратегічного керівництва системою забезпечення національної безпеки в цілому та створення узгоджених і підпорядкованих з ним регіональних підсистем забезпечення національної безпеки. Даний механізм діє на основі постійного моніторингу, аналізу та прогнозу обстановки у сфері національної безпеки, ефективної координації та взаємодії суб'єктів, що беруть участь у забезпеченні безпеки, існування єдиної довгострокової загальнодержавної політики національної безпеки, формування оптимальних у кількісному та якісному відношенні сил та засобів забезпечення безпеки, використання дієвих механізмів контролю та корекції політики безпеки на основних рівнях та в основних сферах її реалізації;

– облік реальних фінансових та матеріальних можливостей країни при побудові системи, формуванні її основних підсистем, визначенні напрямів її розвитку, а також необхідних заходів для вирішення завдань щодо забезпечення національної безпеки у відповідних умовах [98].

Зміст забезпечення національної безпеки є основою для розробки та правового закріплення системи державних органів та громадських організацій, діяльність яких спрямована на реалізацію завдань забезпечення національної безпеки; визначення компетенції державних органів та громадських організацій у сфері безпеки; встановлення порядку та умов застосування відповідних заходів протидії виявленим загрозам, а також врегулювання інших проблем, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки.

Для більш глибокого розуміння сутності та змісту державної політики у сфері забезпечення національної безпеки, необхідно розкрити суб'єктно-об'єктні відносини.

Ключовими суб'єктами державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в Україні є Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, галузеві міністерства та відомства, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Другою групою суб'єктів забезпечення національної безпеки є громадські об'єднання різного типу (політичні партії, громадсько-політичні об'єднання та інші).

Суспільні структури виражають соціальні потреби та інтереси великих та малих соціальних груп. Соціальним інститутам, що належать до системи забезпечення національної безпеки, притаманні деякі загальні якості, у тому числі певний ступінь організації та внутрішньої структурованості, регламентація соціальних зв'язків та дій самих громадських структур, розподіл функцій, прав та обов'язків, соціально-політична орієнтованість на основні соціальні потреби та інтереси, що їх об'єднують.

Залежно від організаційного оформлення та наявності державної санкції на їх виникнення громадські структури поділяються на формальні (політичні партії, громадсько-політичні організації, профспілки, науково-дослідні організації, засоби масової інформації та ін.), що мають офіційний статус, статут, які пройшли державну реєстрацію, та неформальні, що склалися відповідно до певних суспільних традицій та на інших підставах.

До об'єктів державної політики у сфері забезпечення національної безпеки доцільно віднести всі галузі та сфери суспільного життя, регіони, території, а також явища, проблемні ситуації, які виникають в зазначеній сфері та потребують невідкладного вирішення.

Слід зазначити, що для забезпечення необхідного рівня національної безпеки країни в сучасних умовах глобальних викликів та ризиків необхідна цілісна система прийняття і здійснення державно управлінських рішень щодо відповідного формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки.

Зазначений процес є поєднанням трьох компонентів:

1) держави, підприємницького сектору, суспільства, особистості, як суб'єкту. До суб'єктів національної безпеки доцільно віднести: державу, яка здійснює свої повноваження через органи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, громадянське суспільство, громадянин тощо.

2) сфери національної безпеки (процеси, явища, проблеми забезпечення необхідного рівня національної безпеки), як об'єкту. До об'єктів національної безпеки доцільно віднести: права та свободи особистості; його матеріальні та духовні цінності суспільства; конституційний лад, незалежність і територіальна цілісність держави тощо.

3) державна політика у сфері забезпечення національної безпеки, як засіб впливу суб'єкту на об'єкт (рис. 1.2).

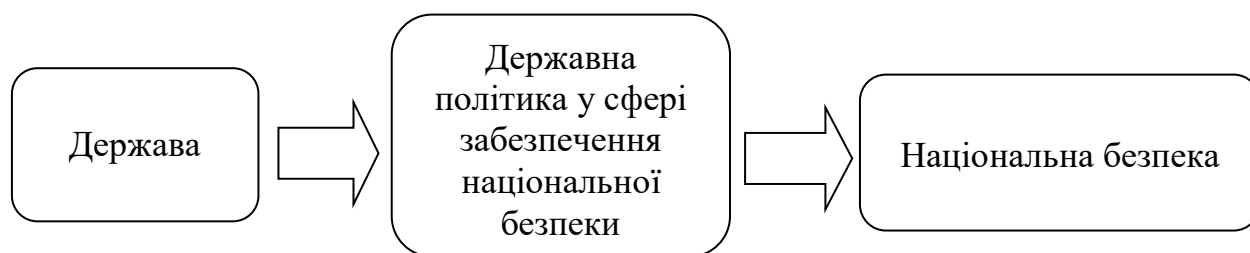

Рис. 1.2. Структурна схема формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки

Слід зазначити, що всі три зазначених на рисунку компоненти передбачають активну лідируючу участь держави, а формування та реалізація відповідної державної політики стає необхідною передумовою подальшого сталого розвитку країни.

В умовах сучасних трансформаційних перетворень потребують відповідного обґрунтування та удосконалення існуючі принципи формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки.

Згідно Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 р., № 1160-IV, принципами державної регуляторної політики повинні бути наступні: доцільність; адекватність; ефективність; збалансованість; передбачуваність; прозорість та врахування громадської думки.

Згідно з Законом України «Про національну безпеку» основними принципами, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони, є:

1) верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили;

2) дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки;

3) розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони [63].

При цьому зазначаємо, що, на нашу думку, державна політики у сфері забезпечення національної безпеки також має відповідати таким принципам: науковій обґрунтованості; адаптивності до безпекового середовища, що змінюється; екологічної та кліматичної нейтральності тощо.

В умовах сучасних глобальних трансформацій, викликів та загроз питання щодо виокремлення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки є надзвичайно актуальним.

Адже в сучасних умовах держава має оперативно реагувати на будь-які зовнішні і внутрішні виклики та загрози, удосконалювати прийоми і засоби впливу, використовувати ті чи інші механізми формування та реалізації у сфері забезпечення національної безпеки.

Так, Кастельс М. вважає, що механізми і технології формування державної політики безпосередньо впливають на сутнісні характеристики держави, форми його взаємодії з іншими громадськими структурами [73].

Важливу роль в удосконаленні механізмів формування та реалізації у сфері забезпечення національної безпеки відіграють правлячі еліти, якість та кількість політичних команд і лідерів держави, рівень розвитку громадянського суспільства.

Необхідність всебічного врахування існуючих параметрів сучасного глобального розвитку передбачає формування та реалізації довгострокових стратегій розвитку суспільства на безпекових засадах за допомогою

відповідних механізмів державної політики у сфері забезпечення національної безпеки.

Тому важливим етапом дослідження теоретико-методичних засад державної політики у сфері забезпечення національної безпеки є визначення сутності, змісту та виокремлення механізмів її формування та реалізації.

На нашу думку, механізм формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки – це сукупність принципів, форм, методів, інструментів, засобів, важелів, стимулів та способів (правила) їх застосування суб'єктом по відношенню до об'єкта з метою забезпечення державного суверенітету, незалежності та територіальної цілісності країни, її сталого (соціально-економічного на екологічних засадах) розвитку, підвищення добробуту населення.

В межах проведеного дослідження було виокремлено такі механізми формування та реалізації державної політики у сфері національної безпеки: політичний, правовий, економічний, інформаційний (рис. 1.3).

Основою політичного механізму формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки є: необхідність врахування питань забезпечення національної безпеки при розробці, прийнятті та реалізації будь-яких політичних рішень, а також при аналізі та оцінці результатів і наслідків цих політичних рішень.

Політичний механізм формування та реалізації державної політики у сфері національної безпеки передбачає координацію прийняття публічно-політичних рішень на різних рівнях: органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадами, підприємцями, громадськими організаціями щодо всіх напрямів забезпечення національної безпеки.

Важливим елементом політичного механізму державної політики у сфері забезпечення національної безпеки є організаційна підсистема, яка є сукупністю органів державної влади, державних, громадських та інших організацій та об'єднань, а також громадян, які беруть участь у забезпеченні національної безпеки.

Рис. 1.3. Система формування та реалізації державної політики у сфері національної безпеки.

Основними ланками організаційної підсистеми є державні органи та організації, і навіть різні громадські об'єднання у межах їх правового статусу. Ці структури виступають у ролі виразників національних інтересів і водночас

є організаторами процесів стабілізації у тих галузях суспільних відносин, які зазнають негативного впливу зовнішніх та внутрішніх загроз національній безпеці.

Суб'єкти організаційної підсистеми існують не ізольовано, а перебувають у тісних взаємозв'язках, зумовлених необхідністю вирішення спільних завдань із забезпечення національної безпеки. Щоб вирішувати ці завдання, вони мають відповідні засоби, використовуючи при цьому необхідні форми і методи діяльності.

Таким чином, організаційна підсистема включає сукупність органів державної влади, державних, громадських та інших організацій та об'єднань, а також громадян, які беруть участь у забезпеченні національної безпеки; відносини, що виникають між органами державної влади, державними, громадськими та іншими організаціями та об'єднаннями, а також громадянами, які беруть участь у забезпеченні національної безпеки; засоби, форми та методи забезпечення національної безпеки [54].

Держава в особі органів державної влади та місцевого самоврядування, як основний інститут політичної системи посідає чільне місце у системі забезпечення національної безпеки, оскільки є не лише виразником національних інтересів, а й гарантом їхньої реалізації. Зазначена роль держави у системі забезпечення національної безпеки зумовлена такими його корінними властивостями, як відносна самостійність у суспільстві, наявність виняткових прав на державний примус, здатність бути загальним регулятором суспільних відносин.

Зміст правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки формує система законодавчих та нормативно-правових актів держави за допомогою якої забезпечується стійкий розвиток країни; забезпечується гармонізації українського законодавства у сфері національної безпеки із міжнародним законодавством.

На законодавчому рівні система забезпечення національної безпеки

представлена сукупністю взаємопов'язаних, внутрішньо узгоджених нормативних правових актів, що містять юридичні принципи та норми, спрямовані на правове регулювання суспільних відносин у сфері забезпечення національної безпеки. Саме право є тим цементуючим фактором, який дозволяє закріпити систему забезпечення національної безпеки та надати їй чіткості, узгодженості, функціональної рухливості.

Потреба в правовому регулюванні суспільних відносин у сфері національної безпеки та його значення обумовлюють завдання, що стоять у цій сфері. Завдання права – це економічна, політична чи соціальна проблема, що стоїть перед правом, яку воно покликане вирішити. Завдання права у сфері національної безпеки пов'язані з необхідністю вирішити комплекс проблем зі створення та функціонування ефективно діючої системи забезпечення національної безпеки [81].

Право виконує свою роль та вирішує завдання у забезпеченні національної безпеки через функції. Серед функцій права у забезпеченні національної безпеки можна виділити загальносоціальні та спеціально юридичні функції.

Серед загальносоціальних функцій називають політичну, економічну, виховну, функцію соціального контролю, інформаційно-регулюючу, комунікативну та деякі інші. Спеціально-юридичні функції права у сфері національної безпеки представлені регулятивною та охоронною функціями.

Чільну роль серед них належить регулятивній функції. Регулятивна функція впливає із можливості права розпоряджатися, закріплювати варіанти поведінки і полягає у впорядкуванні суспільних відносин у сфері національної безпеки. Вона спрямована на встановлення відповідних правил поведінки, визначає види та межі бажаної та допустимої поведінки, організує суспільні відносини.

Особливості цієї функції полягають, перш за все, в організації суспільних відносин, координації соціальних взаємозв'язків у сфері національної безпеки. Суть охоронної функції полягає у недопущенні

заподіяння шкоди національній безпеці (превентивна функція, або функція охорони) та усуненні наслідків у разі заподіяння такої шкоди (функція захисту).

Сукупність взаємопов'язаних, внутрішньо узгоджених основоположних нормативно-правових актів, що містять юридичні принципи та норми, спрямовані на правове регулювання суспільних відносин у сфері забезпечення національної безпеки з метою їх упорядкування, охорони та розвитку відповідно до суспільних потреб, становить правову основу забезпечення національної безпеки.

Основним нормативним правовим актом країни у сфері національної безпеки може бути закон, що викладає концептуальні положення щодо системи забезпечення національної безпеки. У цьому законі закріплюються законодавча основа забезпечення національної безпеки, система безпеки та її функції, визначаються суб'єкти, сили та засоби забезпечення безпеки, її принципи, проводиться розмежування повноважень органів державної влади у питаннях безпеки, встановлюється порядок організації та фінансування сил забезпечення безпеки, контролю та нагляду над їх діяльністю.

Економічний механізм формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки є сукупністю передбачених законодавством фінансово-економічних стимулів, важелів та інструментів за допомогою яких забезпечується (або має забезпечуватися) стійкий соціально-економічний розвиток країни та розвиток інших сфер та секторів національної безпеки за рахунок визначених законодавством джерел: коштів бюджетів різних рівнів, коштів юридичних та фізичних осіб, іноземних інвесторів, кредитних ресурсів фінансових установ тощо [84].

В сучасних умовах людство вступає в інформаційну епоху. Не стоїть осторонь цього процесу й наша держава, де останніми роками питанням інформатизації суспільства приділяється особлива увага. У широкому розумінні в процесі формування самодостатнього суспільства значна роль належить інформації, освіті, забезпеченню національної безпеки держави.

Тому саме інформаційний механізм має сприяти висвітленню особливостей формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки через застосування інформаційно-агітаційних кампаній та всебічного моніторингу стану національної безпеки за всіма напрямками на основі цілісної державної інформаційно-моніторингової платформи.

Інформаційний механізм є важливою передумовою формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки через інформаційну та моніторингову складові шляхом проведення роз'яснювальної роботи, інтерактивного діалогу, нарад, тренінгів, презентаційних заходів, брифінгів, створення комунікаційних майданчиків зарубіжних і українських експертів з безпекових питань, публікації звітів та оприлюднення прогнозів та очікувань щодо стану національної безпеки країни та напрямів трансформації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки [100].

Окрім того, сучасні загрози та виклики вимагають від держави застосування нових засобів та інструментів комунікації безпосередньо з широкими верствами населення, реагування на політичні закиди у бік органів державної влади та місцевого самоврядування щодо напрямів забезпечення національної безпеки. Тому органи публічної влади всіх рівнів повинні активно бути присутніми в засобах масової інформації, пояснюючи особливості та складності забезпечення необхідного рівня національної безпеки та публікуючи аналітичну інформацію за напрямками формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки.

При цьому необхідно забезпечити позитивне сприйняття суспільством започаткованих реформ в безпековій сфері, стратегії та проєктів подальшого сталого розвитку країни через активний політичний, бізнесовий і громадський діалог.

Сутність та зміст державної політики у сфері забезпечення національної безпеки доцільно роз'яснювати, як через традиційні

інструменти (конференції, круглі столи, брифінги), так і на платформах соціальних мереж, які дозволяють доносити ключові меседжі і формувати певні очікування у широкої аудиторії (населення, іноземних партнерів, суб'єктів господарювання, інвесторів, громад тощо) щодо питань забезпечення національної безпеки країни.

Таким чином, на основі проведених досліджень можна укласти, що тільки при забезпеченні реалізації на державному рівні вищенаведених цілей, принципів, методів, механізмів та інструментів державної політики у сфері забезпечення національної безпеки, відкриваються додаткові можливості щодо забезпечення сталого розвитку країни, як основи та необхідної передумови забезпечення національної безпеки. Адже в сучасних умовах саме сталий розвиток України – це запорука державного суверенітету та забезпечення національної безпеки країни у всіх її напрямках.

1.3. Державна політика у сфері національної безпеки як важлива складова забезпечення сталого розвитку зарубіжних країн

На формування та забезпечення національної безпеки в умовах глобалізації значно впливає такий ключовий тренд сучасності, як процес становлення нового світового порядку. Адже після руйнування біполярності світу у 1991 р. одним із постійних питань порядку денного світової спільноти стало питання пошуку оптимальної моделі міжнародних відносин. За тридцять років, які пройшли після краху біполярності, світовій спільноті так і не вдалося досягти певного консенсусу щодо загальних принципів побудови постбіполярного порядку. Більше того, міжнародні відносини в сучасних умовах опинилися у вкрай суперечливому та навіть кризовому стані. Про це свідчить посилення хаотизації світу, зростання економічної конкуренції, розгортання нового етапу глобальної боротьби за ресурси тощо [198].

Тобто сучасний світ зазнає глибоких трансформаційних змін. Формуються нові центри економічного та політичного впливу, насамперед

навколо Китаю та Індії. Помітно посилюють свій регіональний вплив Індонезія, Туреччина, Іран, Бразилія, Пакистан. Проблеми глобального потепління та глобалізації найбільш негативно зачіпають найменш розвинені країни Африки, на південь від Сахари, Близького Сходу та Південної Азії, які не можуть повною мірою задовольнятися плодами науково-технічного прогресу [207].

Росія за допомогою звичайних та нерегулярних військових формувань та з використанням широкого спектру психологічних, політичних, економічних засобів та методів протидії, включаючи кібератаки веде «гібридну війну» й військові дії (і не тільки проти України).

На тлі появи нових осередків воєнних конфліктів (в тому числі в Україні) та нерівномірності соціально-економічного розвитку держав значно посилюються міграційні процеси, міжнаціональна та міжконфесійна ворожнеча, а також прояви екстремізму. Якісно нового характеру набуває глобальна терористична загроза, посилюються ризики значного підвищення шкоди, пов'язаної з терористичними діями в різних регіонах світу.

Перерозподіл світового потенціалу сили та розвитку супроводжується наростанням геополітичної нестабільності та нестійкості розвитку світової економіки, загострення конкуренції між державами. Глобальні та регіональні процеси набувають все менш передбачуваного характеру, що супроводжується підвищенням міждержавної конкуренції, спробами розхитати загальновізантійні норми та принципи міжнародного права. Поступово розмиваються межі між силовими та не силовими методами досягнення політичних цілей, загострюється протидія в інформаційному просторі [200].

Тому не випадково, що в сучасному світі підвищується ризик негативного впливу на країни нових викликів та погроз, які у найближчі роки будуть зосереджені у сферах: захисту національних кордонів, енергетики та високих технологій, інформаційній сфері, в галузі екології, кліматичні виклики тощо. Відзначається наростання дефіциту питної води та

продовольчі ресурси. Лейтмотивом державної політики цілого ряду розвинених країн стає боротьба за енергетичні та природні ресурси в різних регіонах світу, що є ключовим політичним та військово-стратегічним ризиком збереження стратегічної стабільності у сучасному світі.

Все це вимагає вироблення дієвих заходів для протидії зазначеним загрозам та викликам країн світу в політичній, економічній, військовій, інформаційній та інших сферах, що диктує необхідність вибудовування стратегічної лінії, спрямованої на підвищення стійкості економіки, соціальної сфери, науково-технічного та науково-технологічного потенціалу країн, їх інформаційних ресурсів до негативних зовнішніх впливів, забезпечення конкурентоспроможності у світовій економіці та політиці.

При цьому реалізація державної політики щодо забезпечення національної безпеки, заснованої на досягненні стратегічних національних пріоритетів повинна супроводжуватися підвищенням ефективності системи державного управління.

Кінець ХХ ст. ознаменувався не лише катастрофою біполярної системи міжнародних відносин, а й більш глибокими змінами політичної організації світу у її Вестфальському варіанті, які тривають до сьогодні. Відбувся розпад колоніальної системи і майже всі держави увійшли до системи, об'єднаної ООН, активно почали діяти недержавні актори, отримали розвиток інформаційні та комунікаційні технології, що сприяло транснаціоналізації.

Представники американської політичної думки Е. Картер, У. Перрі та Дж. Стейнбруннер, відзначаючи роль безпеки на базі співробітництва, наголошують: «Такі вихідні принципи, як залякування, ядерна стабільність і стримування, висловлювали настрої епохи холодної війни. Безпека на основі співробітництва – це принцип забезпечення міжнародної безпеки в епоху після закінчення холодної війни [79].

Тому у період після закінчення холодної війни в рамках ліберально-ідеалістичної парадигми (Ф. Фукуяма, З. Бжезінський, А. Феллер, П. Корбетт та ін.) першочерговими стають несилові методи забезпечення безпеки,

змінюються виклики та загрози безпеці. Вони вказують, що всі суб'єкти міжнародних відносин переслідують інтереси, які побудовані на загальнолюдських цінностях і принципах. Захист національної безпеки пов'язаний із системою колективної безпеки, міжнародним співробітництвом та здатністю врегулювання конфліктів без застосування військової сили [80].

У багатьох державах не роблять істотної різниці між концепцією та стратегією та обмежуються прийняттям лише одного з названих документів (наприклад, Стратегія національної безпеки США містить у собі елементи концепції) [194].

Значення цих документів полягає в тому, що вони дозволяють вибудувати політику забезпечення національної безпеки на тривалу перспективу, дають їй чіткі орієнтири та концептуальну основу для визначення цілей та постановки принципових завдань щодо захисту національних інтересів та вироблення способів досягнення цих цілей.

Розглянемо особливості формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в зарубіжних країнах.

Так, для Сполучених Штатів Америки вирішення проблем забезпечення національної безпеки має доктринальний характер. Стратегія національної безпеки США, як ключовий документ стратегічного планування, розглядається американськими фахівцями як інтелектуальний продукт, що визначає сукупність взаємопов'язаних ідей у сфері управління тенденціями, реальними та прогнозованими, для захисту постійних інтересів суспільства та держави. В основі американських підходів до забезпечення національної безпеки лежить прагнення до збереження безперечного світового лідерства та переваги США.

Система забезпечення національної безпеки в США кардинально змінилася після терактів 11 вересня 2001 р. та створення Ради внутрішньої безпеки (Homeland Security Council), Управління (жовтень 2001 р.), а потім і Міністерства внутрішньої безпеки (березень 2003 р.), в чому виразно проявляється системний підхід, що прямо узгоджує питання забезпечення

національної безпеки країни із завданнями підтримки економічної та соціальної стабільності.

Зокрема, відповідно до Закону про внутрішню безпеку США [209], після терактів 11 вересня, а саме 25 листопада 2002 р. в США було створено Управління, а потім і Міністерство внутрішньої безпеки, що включило до свого складу низку відомств і підрозділів, які відповідали за різні аспектами національної безпеки США. Структурно нове відомство включало такі відомства, як Берегова охорона, Федеральна служба охорони, Митна і прикордонна служба США, Секретна служба і Федеральне агентство з управління надзвичайних ситуаціях, Адміністрація транспортної безпеки, Агентство з кібербезпеки і захисту інфраструктури [88].

Створення цього відомства знаменувало собою нове, розширене, розуміння органами державної влади США феномену «національна безпека».

Вперше було створено структуру органів виконавчої влади, яка консолідувала зусилля як традиційних «силових» структур, так і структур у галузі міжнародної безпеки, інформаційної безпеки, забезпечення захисту інфраструктури та комунікацій та ряду інших в інтересах запобігання загрозі вчиненню терористичних актів, боротьби з тероризмом та ліквідації наслідків терактів та стихійних лих.

У Стратегії національної безпеки США 2010 р. (СНБ-2010) підхід «безпека через розвиток» окреслено значно ширше, ніж у всіх аналогічних документах минулого, і не зводиться до однієї лише військової складової. До нього віднесено і екологічні проблеми, і соціальні, і навіть недоліки національної системи освіти.

Новий американський доктринальний документ у галузі забезпечення національної безпеки повною мірою увібрав у себе положення та термінологію, розроблені за останні роки такими вченими, як Дж. Най та інші, концепцій «м'якої сили» (Soft power) та «розумної сили» (Smart power). Відомий військовий аналітик США Д. Барно вважає, що СНБ-2010 за своєю універсальністю можна вважати національною «Великою стратегією» для

наступного століття завдяки головній закладеній в ній ідеї – необхідності постійно коригованого та збалансованого використання всіх інструментів американської могутності: дипломатичної, розвідувальної, військової, політичної, економічної, інформаційно-пропагандистської, культурної тощо.

На думку американських експертів, Стратегія національної безпеки (СНБ-2010) застерігає суспільство від надмірної опори на військову міць і виходить з того, що боротьба з тероризмом не повинна визначати сутність взаємин країни з навколишнім світом, недвозначно і без винятків засуджує застосування тортур, не висуває тезу завдання «превентивних ударів».

Натомість пропонується ідея «всеосяжного залучення» як союзників, так і суперників у вирішенні проблем, що стоять перед людством, до яких насамперед відносить встановлення «справедливого і стійкого світового порядку», недопущення поширення ядерної зброї, боротьбу з «Аль-Каїдою», нестабільність на Близький Схід, глобальне економічне процвітання.

Тобто американський досвід показує, що проблеми забезпечення національної безпеки з погляду оцінки їх, як прояви нової безпекової філософії безпеки нерозривно пов'язані з економічним процвітанням, досягненням національних інтересів в економічній сфері.

Слід зазначити, що системний принцип «безпека через розвиток», де набір цілей і завдань не зводиться до однієї лише військової складової, а розглядаються екологічні, соціальні та інші проблеми, найбільше застосовується в редакції Стратегії національної безпеки США 2017 р., в якій до національних інтересів вперше включено сприяння американському процвітання, а завдання, окрім підтримки внутрішнього виробничого сектора, надійної оборонно-промислової бази та стійких ланцюжків постачання, були доповнені широким комплексом пріоритетів у галузі економіки, включаючи модернізацію американської економіки, технологічне лідерство та захист інтелектуальної власності, відновлення американської економічної могутності та довіри до економічної моделі США.

Особливо вражають нові формулювання завдань у галузі енергетики:

досягнення енергетичного домінування, центрального становища США у глобальній енергетичній системі, як провідного виробника, споживача та інноватора в енергетичній сфері [218].

У цьому контексті слід зазначити, що аналогічний американський підхід до забезпечення національної безпеки простежується в останніх редакціях стратегій національної безпеки Швейцарії (2010 р. та 2016 р.) та Туреччини (Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi).

Таким чином, комплексне розуміння завдань забезпечення національної безпеки («безпека через розвиток»), що пов'язує їх із питаннями сталого розвитку економіки, підтримки соціальної стабільності, забезпечення екологічної відповідальності та кліматичної нейтральності є сучасною тенденцією щодо особливостей формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки у країнах світу.

Стратегія національної безпеки США 2017 р. виходить із необхідності переосмислити політику останніх десятиліть, яка ґрунтувалася на тому, що взаємодія з суперниками та їх залучення до міжнародних інститутів та світової торгівлі зроблять із них корисних гравців та надійних партнерів.

В цілому, Стратегія національної безпеки редакції 2017 р. концентрується на чотирьох «життєво важливих» національних інтересах: захист країни, сприяння процвітанню Америки, збереження світу за допомогою сили та посилення впливу США у світі.

Слід зазначити, що зазначена Стратегія значно відрізняється від політики адміністрації Обама. У СНБ-2015 особлива увага приділялася просуванню та захисту демократії та прав людини [218].

У Стратегії національної безпеки США 2017 р. висувається інший підхід: «Ми не нав'язуємо наш спосіб життя, не нав'язуємо демократію». Головна мета декларується у посиленні глобального лідерства та переваги США. При цьому значне місце відведено зміцненню економічної складової американського домінування. Значний акцент зроблено і на нарощуванні військової могутності: модернізація всіх компонентів Збройних сил,

необхідних для відбиття будь-яких загроз – на суші, воді, у повітрі, космосі та кіберпросторі.

Слід зазначити, що головними стратегічними суперниками США у військово-політичній сфері позиціонуються Росія і Китай.

Так, у Стратегії національної безпеки США 2017 р. зазначається, що Росія: прагне послабити вплив США у світі, відмежувати США від союзників та партнерів; російські інвестиції у розробку нових військових технологій, зокрема ядерних систем, оцінюються найсерйознішою зовнішньою загрозою існування США; докладає зусиль для дестабілізації рівноваги в кіберсфері; втручається у внутрішньополітичні відносини країн по всьому світу за допомогою модернізованих форм підливних тактик; проєктує свій вплив за допомогою економічних інструментів за допомогою контролю над ключовою енергетичною та іншою інфраструктурою в деяких частинах Європи та Азії.

При цьому підкреслюється, що поєднання амбіцій Росії та її військової могутності, що зростає, створюють рубіж нестабільності в Євразії, де підвищується небезпека виникнення конфліктів (військова агресія РФ в Україні є яскравим цьому підтвердженням).

Щодо Китаю зазначено, що він: розширив свій вплив на шкоду суверенітету інших країн; у безпрецедентних масштабах збирає та використовує дані, поширює вплив своєї авторитарної системи, у тому числі корупцію та використовує стеження; будує другу у світі (після США) з боєдатності та фінансового забезпечення армію, розвиває ядерний арсенал; певною мірою військова модернізація та зростання економічної могутності Китаю обумовлені його доступом до інноваційної економіки США.

Загалом щодо Росії та Китаю в Стратегії національної безпеки США 2017 р. робиться висновок про те, що вони, кидаючи виклик США, почали відновлювати свій регіональний та глобальний вплив; сповнені рішучості зробити свої економіки менш вільними та менш справедливими; направляють свої інвестиції в країни, що розвиваються, з метою отримання конкурентних переваг перед США; посилюють військовий потенціал;

контролюють інформацію та дані; використовують пропаганду для просування антизахідних поглядів, а також розколу між США та їх союзниками; намагаються змінити міжнародний лад у своїх інтересах [218].

Концептуальні засади державної політики у сфері забезпечення національної безпеки Китаю виходять зі стратегічної мети, яку сформулювало китайське політичне керівництво – перетворення країни на процвітаючу, сильну та цивілізовану державу – провідну державу АТР за допомогою 4-х модернізацій (сільське господарство, економіка, наука та технології, Збройні сили). Китайський уряд не розробляє «стратегії національної безпеки» у західному розумінні, а зосереджує свою увагу на формулюванні цілей та шляхів вирішення внутрішніх проблем – «стратегії національного розвитку». «Стратегія 4-х модернізацій Ден Сяопіна» розрахована на період до 2050 р. Цей документ включає три частини – Стратегію національного розвитку, Погляд на міжнародну стратегічну ситуацію, Національні інтереси Китаю та стратегію національної безпеки.

При цьому зазначається, що забезпечення національної безпеки полягає не у формуванні (як у США) сприятливих умов розвитку, а їх збереженні для забезпечення поступального розвитку Китаю [218].

Окрім РФ та Китаю, нова Стратегія національної безпеки США в редакції 2017 р., як основні виклики національної безпеки виділяє Північну Корею та Іран, які називаються режимами-ізгоями, що загрожують сусідам, що розповсюджують терор та охочих отримати зброю масового знищення. Це у свою черга дестабілізує регіони. Загрозою безпеки називаються і міжнародні терористичні організації, насамперед джихадистські рухи, та транснаціональна організована злочинність. Серйозна увага приділяється кібербезпеці. Вказується, що «кіберпростір став вельми критичним полем бойових дій. Америка в основному забезпечувала захист своєї території на сухопутних, повітряних, морських та космічних полях битв. Але сьогодні шкода може бути завдана хакерами, діючи як у межах країни, так і за її межами. Ворожі наміри такого роду всіляко припинятимуться всіма

доступними засобами» [218].

Основні положення концептуальних засад державної політики забезпечення національної безпеки Німеччини, Великобританії, Франції, Польщі, Ізраїлю, Японії наведено нижче.

Так, у Німеччині концептуальні положення в галузі забезпечення національної безпеки знаходять відображення в низці документів, як довгострокового характеру (конституційні акти, перспективні плани та програми будівництва Збройних сил), так і короткострокової дії (щорічні плани розвитку Збройних сил, законодавчі акти, директиви з питань військового будівництва).

До них, зокрема, належать розроблювані міністерством оборони та затверджувані федеральною радою безпеки Директиви з питань військової політики (готуються з періодичністю раз на два роки), а також План будівництва бундесверу (на строк до 15 років).

Офіційно Німеччиною виділяється п'ять основних цілей та сфер інтересів національної та загальноєвропейської безпекової політики. Це, зокрема, збереження миру, безпеки, добробуту громадян та територіальної недоторканності; зміцнення і всебічний розвиток блоку НАТО, що базується на спільних цінностях, з метою посилення системи безпеки євроатлантичного простору. При цьому Європа в ході реалізації стратегічного партнерства зі США зобов'язана брати на себе значно більший ступінь відповідальності; поглиблення та розширення інтеграції з демократичними державами Європи в рамках ЄС; будівництво загальноєвропейської системи безпеки шляхом зміцнення ОБСЄ; повага до міжнародного права та прав людини, а також зміцнення миру шляхом підвищення впливу та ролі ООН.

За такого підходу основну загрозу безпеці країни на цьому етапі становлять існуючі та потенційні осередки криз та конфліктів, неконтрольоване поширення зброї масового знищення, а також міжнародний тероризм [206].

Відповідно до концепції національної безпеки Великобританії, місце

країни у світі визначається її національними інтересами, як нації (внутрішній аспект – це фізична безпека, незалежність та територіальна цілісність, економічний добробут, збереження почуття єдності нації, а також інтереси громадських груп та організацій, індивідуальні інтереси), та як члена світового співтовариства (зовнішній аспект), тісно взаємопов'язані, оскільки мають міжнародний вимір, тобто спрямовані зовні.

При цьому економічні інтереси переважають геополітичні інтереси, і концепції забезпечення національної безпеки у Великій Британії виходять насамперед не від загроз, а від інтересів країни.

Як основні проблеми (виклики) безпеки держави розглядаються порядок усередині країни (надання допомоги цивільній владі у підтримці правових норм у метрополії та на заморських територіях), реалізація системи заходів щодо зниження ймовірності зовнішньої агресії проти території Великобританії та забезпечення національних інтересів, а також запобігання можливим проблемам через підтримку та участь у міжнародних організаціях, що сприяють зміцненню міжнародної безпеки, та умови вільних та відкритих торгових відносин.

Вирішення проблем безпеки Великобританії спрямоване на забезпечення національних інтересів, тобто на запобігання можливим проблемам та захист інтересів країни, маючи на увазі реалізацію системи заходів щодо зниження ймовірності зовнішньої агресії та утиску національних інтересів, у тому числі економічних. Забезпечення та захист національних інтересів виступають основними «стратегічними завданнями», для вирішення яких задіяний відповідний арсенал силових (Hard Power) та несилових (Soft Power) методів.

Загалом можна зробити висновок, що забезпечення безпеки держави Великобританії на рівні політичної доктрини в цій галузі не пов'язується безпосередньо з такими факторами, як економічне зростання, підвищення конкурентоспроможності та низка інших [221].

У французькій політичній лексиці поняття «національна безпека», як

таке практично відсутнє. Воно фактично замінено поняттям «національна оборона». При цьому при визначенні національних інтересів країни дуже популярне гасло Шарля де Голля про «національну незалежність» та «велич Франції» з деякими сучасними реалістичними корективами.

У основі суті французької доктрини забезпечення національної безпеки лежать такі концептуальні положення, як: «г'єрмондизм» – глобальні залучення Франції до світових справ, насамперед пов'язані зі своїми підмандатними територіями, і навіть з розвитком своїх колишніх колоній; «європейський периметр» – участь Франції у формуванні регіонального порядку у Середземномор'ї, Північній Африці, Близькому Сході; «євроцентризм» – гідна участь Франції у європейських справах, стримування у регіоні впливу США, Великобританії, Німеччини та Росії; «атлантизм» – політика Франції щодо США та блоку НАТО.

Загалом можна відзначити, що національна безпека Франції та захист її національних інтересів практично повністю пов'язані з вирішенням зовнішньополітичних та оборонних завдань [4].

Стратегія національної безпеки Польщі враховує геополітичні зміни в Європі, що відбулися останніми роками, подальше розширення і трансформацію НАТО і ЄС, плани вступу країни до Європейського союзу. Відповідно до цього документа основною метою політики національної безпеки республіки Польща, як і раніше, залишається захист суверенітету та територіальної цілісності держави, а також відстоювання та просування польських національних інтересів на міжнародній арені.

Основними загрозами національній безпеці Польщі, відповідно до стратегії, є: міжнародний тероризм; поширення зброї масового ураження, засобів її доставки; нестабільність, що зберігається на Близькому Сході, Балканах у Закавказзі та інших регіонах світу; міжнародна організована злочинність, незаконна торгівля зброєю, наркотиками та людьми; нелегальна імміграція; екологічні кризи та техногенні катастрофи; російська військова агресія проти України (враховуючи той факт, що Україна межує з Польшою).

Серйозним викликом національній безпеці у Польщі вважають існуючі кіберзагрози.

Тому не випадково в цій країні створено новий спеціальний підрозділ Збройних сил Польщі – війська оборони кіберпростору. Оборонним відомством Польщі спочатку було затверджено у лютому 2019 р. «концепцію організації та функціонування військ оборони кіберпростору», на основі якої у 2022 р. створено Війська оборони кіберпростору (WOC), призначення яких – проведення повного спектру дій у кіберпросторі: оборонних, розвідувальних та активних наступальних дій [105].

З метою протидії зазначеним загрозам національній безпеці (залежно від їх характеру та масштабів) керівництво Польщі планує застосовувати випереджувальну стратегію (здійснення комплексу превентивних заходів щодо запобігання конфліктам), антикризову стратегію (локалізація та ліквідація кризових ситуацій багатонаціональними військовими контингентами) та військових операціях ОЗС НАТО відповідно до статті 5 Вашингтонського договору) [51].

Концепція національної безпеки Ізраїлю виходить із основного трактування поняття «національна безпека», що має на увазі фізичне виживання єврейського населення у ворожому арабському оточенні за вкрай несприятливих географічних умов.

Основними принципами забезпечення безпеки Ізраїлю виступають участь всього народу в обороні країни (озброєний народ), опора на власні сили у війні та пошук сильного зовнішнього заступництва у мирний час, швидкість досягнення військових результатів та якісна перевага. Основними методами забезпечення безпеки є переконливе стримування, надійна оборона та регіональні союзи та обмеження озброєнь.

Відповідно до чітко визначених цілей реалізації стримування концепцією реформування ЗС Ізраїлю («План Мофаза» або «Кросворд-2000») визначено три основні «кола» загроз – об'єктів стримування. До так званого «внутрішнього» кола об'єктів стримування належить діяльність ісламських

терористів та ісламських організацій екстремістського штибу («Хамаз», «Хезболла», терористи Палестинської автономії).

До «середнього» кола належить Сирія, як потенційний агресор, який у разі кризи може бути підтриманий іншими арабськими державами, наприклад, Іраком, Лівією, Іраном.

«Зовнішнє» коло визначається необхідністю стримування арабських держав від завдання ними ударів по Ізраїлю ракетами великої дальності та авіацією з використанням зброї масового ураження, ядерної, а також хімічної та бактеріологічної. Таким чином, стратегічна доктрина Ізраїлю в галузі забезпечення національної безпеки орієнтована на переважно військові методи захисту національних інтересів країни [21].

Концептуальне забезпечення національної безпеки Японії виходить із стратегічної мети країни – досягнення абсолютного лідерства в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (АТР) та заявка на глобальне домінування у різних регіонах світу із збереженням опори на союз із США. У цьому національні інтереси Японії визначаються такими основними моделями: «пан-японізм» – передбачає можливість Японії грати глобальну військово-стратегічну роль і одноосібне домінування в АТР; «Азія-центризм» – передбачає націленість Японії на АТР за виняткової концентрації зусиль у ньому; «Спільний Азія-центризм» – контроль АТР на паритетних зі США засадах через недостатність військової могутності.

Отже, сутність національної безпеки Японії в низці концептуальних документів розкривається, як наявність можливостей для свободи дій у досягненні цілей, які державі необхідно захистити у разі існування прихованої чи реальної, головним чином зовнішньої, загрози [81].

Розглянемо особливості забезпечення національної безпеки країн Центрально-Азіатського регіону, що складається з п'яти держав СНД, які територіально пов'язані між собою. Відносини серед цих держав є взаємозалежними у сфері безпеки. При цьому структура взаємозалежності безпеки в сучасних умовах є глибокою і міцною, хоча непостійною.

Представлені країни також мають право самостійно захищати свої інтереси, використовуючи притаманні лише їм методи впливу.

З метою гарантування національної безпеки у цих країнах було прийнято такі важливі стратегічні нормативні документи:

- Таджикистан: Єдина Концепція національної безпеки Таджикистану;
- Туркменістан: Військова доктрина (2009) та Декларація «Про зовнішньополітичний курс Туркменістану в ХХІ ст., заснований на постійному нейтралітеті, принципах миролюбності, добросусідства та демократії»;
- Узбекистан: Військова доктрина Республіки Узбекистан (1995), Концепція національної безпеки Республіки Узбекистан (1997), Оборонна доктрина Республіки Узбекистан (2000) та Закон Республіки Узбекистан «Про оборону» (2001);
- Казахстан: Закон Республіки Казахстан «Про національну безпеку Республіки Казахстан» (1998 р., змінено 2000 р.), Концепція національної безпеки Казахстану (1999), Стратегія національної безпеки Республіки Казахстан (прийнято 2003, нова редакція 2007), Закон Республіки Казахстан «Про протидію екстремізму» (2005); Закон Республіки Казахстан «Про Раду Безпеки Республіки Казахстан» (2018);
- Киргизстан: Закон «Про національну безпеку», який став основою для розробки Концепції та Стратегії національної безпеки, ухвалених у 2009 р. [56-59].

В акумульованому вигляді вищенаведені документи відображають, складні та різноманітні особливості в центральньо-азіатському просторі, містять практично всі політичні нюанси, починаючи з проблем до можливого їх вирішення з урахуванням побудови нового світового укладу в сучасних геополітичних умовах. Безсумнівно є свої труднощі, пов'язані з багатьма аспектами, як економіка, політика, зрештою менталітет.

Визначимо критерії формування системи національної безпеки у

зазначених країнах Центральної Азії, а саме, національні інтереси та загрози національній безпеці (внутрішні та зовнішні) зазначених країн.

Так, у Таджикистані до наукової категорії «національні інтереси» на законодавчому рівні віднесено: безпеку народу; зайнятість населення та зростання економічного потенціалу; продовольча безпека; розширення продуктивної зайнятості; стан захищеності особистості, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз; суверенітет, територіальна цілісність та сталий розвиток, оборона та безпека держави.

При цьому до загроз національній безпеці Таджикистану (внутрішнім та зовнішнім віднесено): зростання злочинності, організованої злочинності, транснаціональних злочинів, торгівлі людьми, корупції, незаконного обігу зброї та наркотичних засобів; розвідувальна, терористична, диверсійна та інша діяльність, спрямована на заподіяння шкоди національній безпеці; інформаційна безпека; політичний екстремізм, розпалювання соціальної, расової, національної, релігійної, ідеологічної, місцевої та групової ворожнечі; контрабанда, легалізація (відмивання) доходів, фінансування тероризму та порушення фінансової стабільності країни [57].

У Туркменістані до наукової категорії «національні інтереси» на законодавчому рівні віднесено: нейтралітет; внутрішньополітична стабільність; захист конституційного ладу; зміцнення дружніх відносин із сусідніми та іншими державами; удосконалення системи оборони; запобігання, локалізація та нейтралізація зовнішніх та внутрішніх загроз; суверенітет; патріотичне ставлення населення до забезпечення військової безпеки країни.

При цьому до загроз національній безпеці Туркменістану (внутрішнім та зовнішнім): загроза територіальній цілісності; екстремістська діяльність, незаконні збройні формування; поширення незаконної зброї; терористичні акти; незаконний обіг наркотиків; осередки локальних воєн та збройних конфліктів; поширення зброї масового ураження; міжнародний тероризм, сепаратизм та релігійний екстремізм [59].

В Узбекистані до наукової категорії «національні інтереси» на законодавчому рівні віднесено: збереження культурно-історичної спільності; захист національних цінностей, суспільних та державних інтересів; забезпечення суверенітету; захист національних цінностей від зовнішніх та внутрішніх загроз.

При цьому до загроз національній безпеці Узбекистану (внутрішнім та зовнішнім) віднесено: надання своєї території для розміщення іноземних військових, тероризм, наркотрафік, поширення зброї, прояви тероризму, експансія радикалізму та релігійного екстремізму [58].

У Казахстані до наукової категорії «національні інтереси» на законодавчому рівні віднесено: забезпечення прав та свобод людини та громадянина; політична стабільність; економічний розвиток; зміцнення єдності народу Казахстану; конституційний лад, державна незалежність, цілісність, недоторканність державного кордону; оснащеність та бойова готовність Збройних Сил, інших військ та військових формувань Республіки Казахстан; безумовне виконання законів та підтримання правопорядку; розвиток міжнародного співробітництва з урахуванням партнерства.

При цьому до загроз національній безпеці Казахстану (внутрішнім та зовнішнім) віднесено: корупцію, незаконне обіг зброї та наркотичних засобів; зрощування державних органів із кримінальними структурами, ослаблення законності та правопорядку; діяльність, спрямовану на насильницьку зміну конституційного ладу, цілісність, недоторканність, не відчужуваність її території; ослаблення обороноздатності країни; загроза недоторканності державного кордону; розвідувальна, терористична, диверсійна та інша діяльність, спрямована на завдання шкоди національній безпеці Казахстану; політичний екстремізм, розпалювання соціальної, расової, національної, релігійної, станової та родової ворожнечі або ворожнечі; загострення соціально-політичної ситуації, погіршення екологічної ситуації, збитки економічної безпеки держави, неконтрольований вивіз капіталу за межі країни; погіршення демографічної ситуації, неконтрольовані міграційні

процеси; недосконалість чи відсутність нормативних правових актів щодо захисту національних інтересів країни [56].

У Киргизстані до наукової категорії «національні інтереси» на законодавчому рівні віднесено: територіальну цілісність; економічна самостійність та гідне життя громадян; культурна самобутність; інтелект нації, що постійно розвивається; система управління, що відповідає світовій та локальній ситуації; здорова та освічена нація.

При цьому до загроз національній безпеці Киргизстану (внутрішнім та зовнішнім) віднесено: погіршення освітнього та культурного потенціалу населення, демографічна ситуація; внутрішня та зовнішня міграція; стан економіки та вразливість системи енергозабезпечення країни; наркоманія та злочинність; радикальні релігійні течії; корупція та тіньова економіка; захист інформаційного простору країни; екологічні проблеми; розширення масштабів міжнародного тероризму та релігійного екстремізму; водно-енергетичні проблеми; паливно-енергетична залежність; міжнародний наркотрафік [55].

Аналіз вищенаведених концептуальних документів країн Центральної Азії з національної безпеки дозволяє стверджувати, що мають місце відмінності в розумінні джерел загроз та існує наступна закономірність: чим менш економічно розвиненою є держава, тим більшою мірою вона схильна підкреслювати зовнішній характер загроз своїй національній безпеці. Це насамперед питання суверенітету, непорушності кордонів та території, які, звичайно ж, безпосередньо пов'язані з економікою, демографією, внутрішньою та зовнішньою міграцією, законодавством, релігійною ситуацією, освітньою базою, екологічним середовищем та багатьма іншими напрямками.

До проблем забезпечення національної безпеки вищенаведених країн, слід зазначити, що переважають пріоритети внутрішньополітичного характеру. Це насамперед пов'язано з тим, що обстановка, що складається всередині будь-якої країни, накладає свій відбиток на ведення зовнішньої

політики.

Розглядаючи нормативно-правові акти країн Центральної Азії, констатуємо свого роду значне зростання проявів тероризму та екстремізму. Така тенденція вже є досить серйозною проблемою для країн, оскільки безпосередньо простежується проникнення міжнародного тероризму, що набуває все більш глобального характеру.

Слід відзначити, що все частіше державна політика у сфері забезпечення національної безпеки, що формується та реалізується на національному рівні, значною мірою залежить від міжнародного аспекту. Тобто у питаннях забезпечення національної безпеки існує тісний взаємозв'язку між внутрішньою та зовнішньою політикою держави. А дії однієї країни в сфері забезпечення національної безпеки можуть знаходити своє відображення в позитивних чи негативних наслідках для інших країн. Тобто країни досить часто забезпечують національну безпеку не ізольовано один від одної, а шляхом міжнародного співробітництва, що потрібно враховувати у питаннях формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в Україні.

Отже, сучасна державна політика у сфері забезпечення національної безпеки країн світу базується на принципі «безпека через розвиток», тобто тісного взаємозв'язку та взаємозалежності завдань забезпечення національної безпеки та стійкого соціально-економічного розвитку. Цей принцип сьогодні лежить в основі політики у сфері забезпечення національної безпеки багатьох провідних держав світу, оскільки дозволяє визначати цілі сталого розвитку та добиватися їх реалізації в умовах викликів та загроз національній безпеці.

Таким чином, розгляд новітніх глобалізаційних факторів показує суттєву трансформацію міжнародних відносин, а також самого середовища міжнародної безпеки, що безперечно впливає на всі аспекти формування та забезпечення національної безпеки в сучасних умовах. Це необхідно враховувати у питаннях реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки, як основи зміцнення економіки України в умовах

глобалізації. Узагальнення існуючого досвіду формування державної політики у сфері забезпечення національної безпеки за кордоном дозволило виявити ефективні підходи та інструменти її реалізації та запропонувати для імплементації в українських реаліях. В розвинутих країнах саме держава формує та реалізує політику у сфері забезпечення національної безпеки. Тому використання існуючого передового досвіду для реалізації в Україні відповідної державної політики у сфері забезпечення національної безпеки має стати одним з ключових чинників сталого розвитку країни в довгостроковій перспективі.

РОЗДІЛ 2.

СУЧАСНИЙ СТАН ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СКЛАДОВИХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ІСНУЮЧИХ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ

2.1. Європейська інтеграція як стратегічний вектор державної політики сталого розвитку України в сучасних умовах

Повномасштабна війна росії проти України, яка почалася 24 лютого 2022 р., та всебічна підтримка нашої держави вільним демократичним світом, дозволила українцям не тільки відчувати себе частиною великої європейської родини, а й зрозуміти важливість зовнішньополітичного вибору, а саме: повноцінної інтеграції України до Європейського Союзу. Саме тому, вже за часів війни, 28 лютого 2022 р., Україна подала офіційну заявку на членство в Європейському Союзі. З цього моменту Україна пройшла надзвичайно продуктивний шлях щодо посилення та поглиблення співпраці з ЄС, запустивши процес офіційного вступу до ЄС. У найкоротші терміни було завершено роботу над заповненням двох частин відповідей на опитувальник для набуття статусу кандидата на членство в ЄС. Внаслідок злагодженої роботи всіх гілок влади, великого запиту українського суспільства на проведення подальших демократичних реформ, політичної готовності ЄС до ухвалення історично важливих рішень, 23 червня 2022 р. Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС [10] (рис. 2.1).

Наразі Україна завершує виконання семи рекомендацій Європейської Комісії, необхідних для подальшого її руху до членства в Європейському Союзі.

Загалом, за оцінкою інституцій ЄС Україна:

у частині політичних критеріїв:

Рис. 2.1. Набуття Україною статусу кандидата на членство в ЄС [10].

- досягла стабільності інститутів, які гарантують демократію, верховенство права, права людини та повагу до прав меншин та відповідний їх захист;

у частині економічних критеріїв:

- продовжила свій потужний макроекономічний розвиток, демонструючи гідну уваги стійкість в галузі макроекономічної та фінансової стабільності, збережену також після російського вторгнення в лютому 2022 р. Це відображає не лише сильну політичну рішучість, а й відносно добре функціонування інституцій. Водночас, для покращення функціонування ринкової економіки в Україні необхідно продовжувати амбітні структурні реформи з метою усунення корупції, зменшення впливу держави та олігархів, зміцнення прав приватної власності та підвищення гнучкості ринку праці;

у частині спроможності виконувати зобов'язання щодо членства:

- з 2016 р. Україна працює над імплементацією Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, включно з Поглибленою та всеохопною зоною вільної торгівлі. Ці угоди вже охоплюють безпрецедентний обсяг асquis ЄС. Україна поступово наблизилася до суттєвих елементів асquis ЄС у багатьох розділах [10].

Історичне рішення Європейського Союзу щодо надання Україні офіційного статусу кандидата у члени ЄС було ухвалено 23 червня 2022 р. лідерами 27-и країн-членів ЄС. Отримання статусу кандидата офіційно започаткувало процес набуття Україною членства в ЄС.

Подальша підготовка до членства в ЄС передбачатиме післявоєнну відбудову нашої держави, завершення всеохоплюючої трансформації, відновлення стабільної роботи демократичних інституцій. Це створить належні умови для наближення рівня життя, добробуту та правового захисту українців до європейського.

Статус кандидата також відкриває можливості отримання Україною фінансової допомоги з метою здійснення трансформації державних інституцій, правової системи, економіки та інших сфер суспільного життя на

шляху до членства в ЄС, а також триматиме євроінтеграційні реформи країни у фокусі загальної державної політики.

Україна вже виконала значну частину рекомендацій, передбачених у Висновку Європейської Комісії щодо заявки України на членство в Європейському Союзі.

Так, аналітичний звіт Європейської Комісії щодо відповідності законодавства України з правом Європейського Союзу (*acquis* ЄС), який підготовлений на основі опрацювання відповідей України до другої частини опитувальника Європейської Комісії щодо заявки України на членство в ЄС містить оцінювання, яке здійснено за загальноприйнятою для країн-кандидатів шкалою: 1 – початковий рівень (*early stage*), 2 – певний рівень підготовки (*some level of preparation*), 3 – середній рівень підготовки (*moderately prepared*), 4 – хороший рівень підготовки (*good level of preparation*), 5 – добре підготовлений (*well advanced*).

Станом на кінець лютого 2023 р. найвищий рівень готовності України за розділами *acquis* ЄС такий: 4 – хороший рівень підготовки по 4 розділах («Енергетика», «Митний союз», «Зовнішні відносини», «Зовнішня, безпекова та оборонна політика») [10].

Загалом, протягом 2022 р. продовжувалася активна робота над імплементацією Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Так, Україна виконала 72% зобов'язань, передбачених Угодою про асоціацію, яка є важливим елементом інтеграції України до внутрішнього ринку Євросоюзу [2].

Тобто проголошені Україною прагнення щодо інтеграції до Європейського Союзу передбачають адаптацію національного законодавства до законодавства ЄС та є міжнародним зобов'язанням, яке передбачено Угодою про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами від 14 червня 1994 р. Відповідно до цієї Угоди Україна зобов'язалася адаптувати діюче та майбутнє законодавство до законодавства ЄС в пріоритетних сферах.

Верховна Рада України та Європейський Парламент 16 вересня 2014 р. синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС, яка визначає якісно новий формат відносин між Україною та ЄС на принципах «політичної асоціації та економічної інтеграції» і слугує стратегічним орієнтиром системних соціально-економічних реформ в Україні [13].

У 2020 р. були підбиті підсумки імплементації Угоди про асоціацію Україна – ЄС: за 6 років (2015-2020 рр.) в межах виконання зазначеної Угоди та її моніторингу, адаптовано значний обсяг європейського законодавства та вибудовано інтенсивний діалог із ЄС. Імплементація Угоди про асоціацію з ЄС передбачає виконання Україною майже 8 тис. заходів у межах понад 2 тис. завдань. Усі вони визначені в інформаційно-аналітичній системі «Пульс Угоди», яку Уряд використовує для моніторингу прогресу виконання зобов'язань України за Угодою загалом та у 24 сферах (секторах) співробітництва [9].

Загальний прогрес виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію) за 2014-2022 роки збільшився з 63% в 2021 р. до 72% в 2022 р., тобто на 9%. У 2022 р. прогрес виконання завдань в рамках Угоди про асоціацію становить 39%.

Загальний прогрес виконання Угоди за період 2014-2022 рр. за виконавцями складає: Кабінет Міністрів України – 70% заходів виконано + 1% в процесі виконання; Верховна Рада України – 61% заходів виконано; інші органи державної влади (включає всі органи державної влади, які не належать до законодавчої та виконавчої гілок влади (наприклад: НБУ, НАБУ, СБУ тощо)) – 59% заходів виконано [10].

Отже, загальний прогрес виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, згідно з даними «Пульсу Угоди», становить 72%, а загалом за підсумками 2022 р. наша країна просунулася в реалізації своїх зобов'язань на 9% (рис. 2.2).

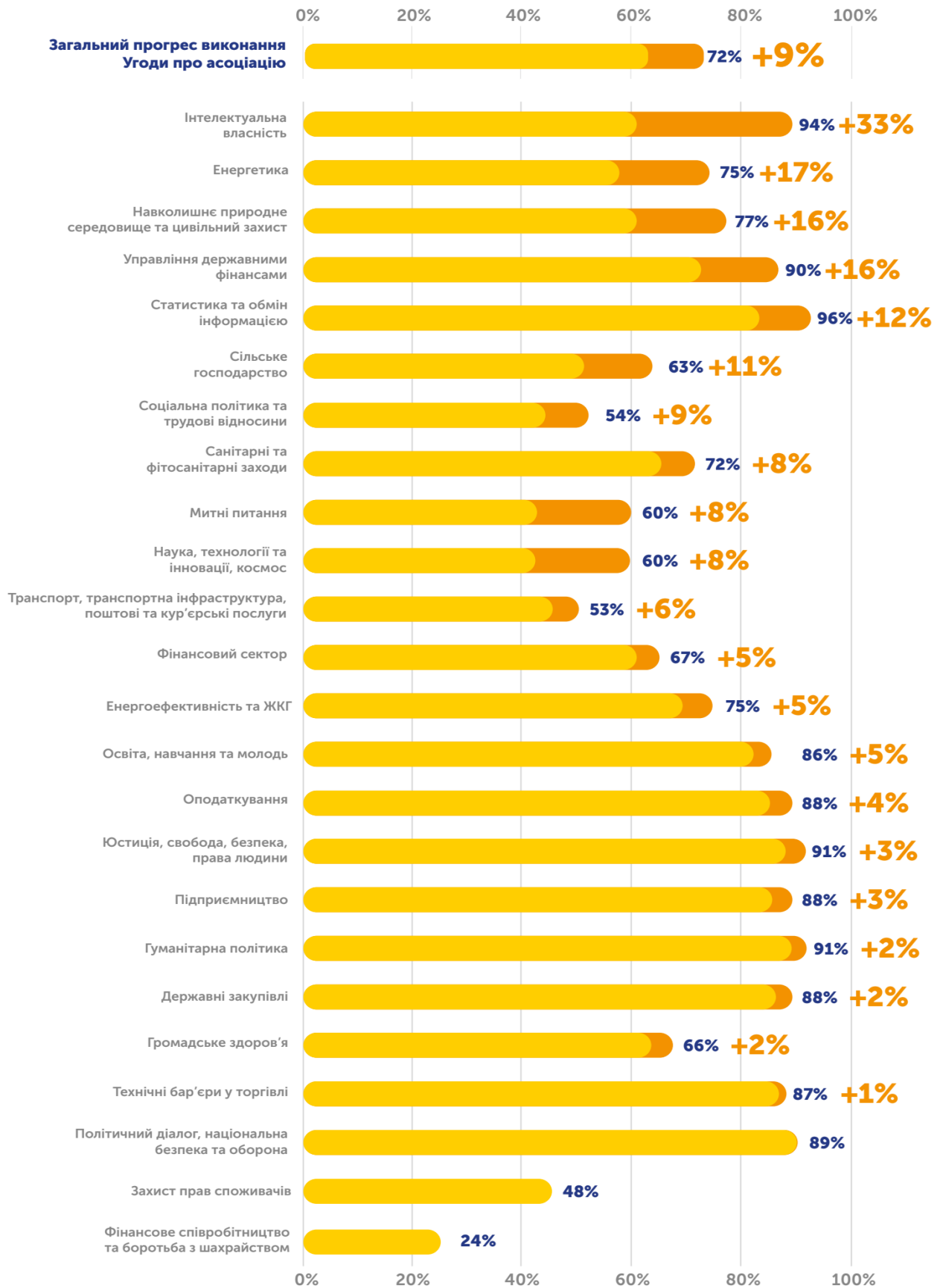

Рис. 2.2. Загальний прогрес виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за сферами, 2014-2022 р. [10].

Так, найбільшого прогресу за весь час виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС було досягнуто у сферах «Статистика та обмін інформації» (96%), «Інтелектуальна власність» (94%), «Юстиція, свобода, безпека, права людини» (91%), «Гуманітарна політика» (91%), «Управління державними фінансами (90%), «Політичний діалог, національна безпека та оборона» (89%), «Оподаткування» (88%), «Підприємництво» (88%), «Державні закупівлі» (88%).

В той же час, в значній кількості сфер, які мають значий вплив на забезпечення сталого розвитку України в сучасних умовах, прогрес виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС є недостатнім. До таких сфер належать «Фінансове співробітництво та боротьба з шахрайством» (лише 24%), «Захист прав споживачів» (48%), «Транспорт, транспортна інфраструктура, поштові та кур'єрські послуги» (53%), «Соціальна політика та трудові відносини» (54%), «Митні питання» (60%), «Наука, технології та інновації, космос» (60%), «Сільське господарство» (63%), «Громадське здоров'я» (66%), «Фінансовий сектор» (67%).

Тобто можна констатувати, що органи державної влади України за певними сферами та напрямками ще не повною мірою забезпечують імплементацію Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, що потребує відповідного удосконалення державної політики євроінтеграції України з ЄС з метою забезпечення необхідної динаміки сталого розвитку нашої держави в умовах існуючих викликів і ризиків.

Слід зазначити, що протягом 2022 р. продовжувалася активна співпраця між Україною та ЄС в межах Поглибленої і всеохопної зони вільної торгівлі (ПВЗВТ), як важливої складової Угоди про асоціацію.

Так, Європейський Союз є головним торговельним партнером України. За результатами 2022 р. питома вага торгівлі товарами та послугами з ЄС склала 53,6% від загального обсягу торгівлі України (у 2021 р. – 39,1%). Під час війни у 2022 р. експорт товарів до ЄС склав 27,9 млрд дол. США, імпорт 27,0 млрд дол. США, а позитивне сальдо склало 0,9 млрд дол. США.

Натомість експорт послуг у 2022 р. склав 3,4 млрд дол. США, імпорт 1,7 млрд дол. США, а позитивне сальдо склало 1,7 млрд дол. США [10].

В межах Сьомого засідання Комітету асоціації Україна – ЄС у торговельному складі, яке відбулося 25-26 жовтня 2022 р. сторони обговорили увесь спектр питань двосторонньої взаємодії в торговельній сфері, а також [1]:

- ухвалили спільне Рішення Комітету про внесення змін до Додатка XV (Наближення митного законодавства) до Глави 5 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС;
- досягли домовленості щодо суттєвого оновлення Пріоритетного плану дій Україна-ЄС з імплементації ПВЗВТ на 2023-2024 рр.;
- окреслили подальші кроки на шляху до «промислового безвізу» – укладання Угоди про оцінку відповідності та прийнятність промислових товарів (АСАА);
- обговорили стан української промисловості в умовах російської військової агресії проти України та окреслили шляхи подальшої співпраці з метою її відновлення за участі та підтримки інституцій ЄС.

В цілому, за результатами згаданого засідання отримано зі сторони ЄС позитивну оцінку виконання Україною Етапів I та II, передбачених Додатком XXI-B та Додатком XXI-C до Глави 8 «Державні закупівлі» Угоди про асоціацію. Сторони відзначили, що заходи підтримки зі сторони ЄС є дієвими, а експорт України до ЄС цього року зріс на 16,5%, незважаючи на збройну агресію РФ проти України. Крім того, окрему увагу сторони приділили питанням правової охорони інтелектуальної власності, конкурентної політики та державної допомоги, санітарних та фітосанітарних заходів, торгівлі та сталого розвитку [1].

Водночас українська сторона закликала ЄС розглянути можливість продовження до кінця 2024 р. чинності Регламенту Європейського Парламенту та Ради № 2022/870 про тимчасову лібералізацію торгівлі, яка доповнює торгові поступки, що застосовуються до української продукції

відповідно до Угоди про асоціацію. В подальшому на саміті Україна-ЄС 3 лютого 2023 р. був схвалений План з імплементації ПВЗВТ на 2023-2024 рр. [10].

Важливою передумовою підтримки соціально-економічної стабільності в Україні в умовах війни та в контексті її європейської інтеграції є фінансова підтримка та макрофінансова допомога нашій країні з боку Європейського Союзу.

Адже з початком збройної російської агресії економічна та фінансова системи України зазнали відчутного удару, що за негативного сценарію могло призвести до катастрофічних наслідків для держави. Тому вагому роль у підтримці економіки та соціальної сфери України на прийнятному рівні відіграє вчасно отримана зовнішня підтримка.

Найважливішим елементом цієї роботи став започаткований інтенсивний діалог з країнами-партнерами, ЄС, міжнародними фінансовими та донорськими організаціями у частині залучення зовнішнього фінансового ресурсу для фінансування дефіциту державного бюджету.

Так, у 2022 р. Україною та ЄС було оперативно запроваджено три програми макрофінансової допомоги: екстрена програма макрофінансової допомоги ЄС (МФД-VI у розмірі до 1,2 млрд. євро у березні 2022 р.) та дві виняткові програми макрофінансової допомоги ЄС (МФД-VII у розмірі до 1 млрд. євро у липні та МФД-VIII у розмірі до 5 млрд. євро у жовтні 2022 р.). Вдала реалізація зазначених програм дала можливість отримати усі передбачені програмами транші та залучити до Державного бюджету фінансовий ресурс на загальну суму 7,2 млрд. євро (рис. 2.3).

Окрім того, у січні 2023 р. сторонами було підписано Меморандум про взаєморозуміння та Кредитну Угоду (щодо Інструменту надання підтримки Україні на 2023 р. (макрофінансова допомога +) на суму до 18 млрд. євро). Передбачається, що пільгова кредитна допомога в рамках вказаних договорів надходитиме в Україну протягом 2023 р. рівномірно на щоквартальній основі.

Загальна сума макрофінансової допомоги отриманої Україною протягом 2022 р. становить

7,2 млрд €

13 та 16 січня 2023 року Сторонами було підписано Меморандум про взаєморозуміння та Кредитну Угоду (щодо Інструменту надання підтримки Україні на 2023 рік (мікрофінансова допомога +) на суму до 18 мільярдів євро).

МФД-VI
(березень 2022)

1,2 млрд €

МФД-VII
(липень 2022)

1 млрд €

МФД-VIII
(жовтень 2022)

5 млрд €

Рис. 2.3. Загальна сума макрофінансової допомоги ЄС, яку отримала Україна в 2022 р. [10].

Також з метою мінімізації наслідків від російського вторгнення і потенційних майбутніх кризових ситуацій Україні протягом 2022 р. надавалася фінансова та технічна допомога ЄС шляхом підписання (на загальну суму 1038,075 млн. євро) таких фінансових угод [10]:

- «Контракт з розбудови держави та посилення стійкості» (бюджет 120 млн. євро);
- «Програма ЄС з підтримки України в надзвичайній ситуації» (бюджет 330 млн. євро);
- Угода про фінансування заходу «Зменшення вразливості та підвищення продовольчої безпеки через підтримку постраждалого населення та сільськогосподарського виробництва в Україні (Контракт з розбудови держави та посилення стійкості)» (500 млн. євро);
- Додаткова угода № 4 між Урядом України та Європейською Комісією, що діє від імені Європейського Союзу, до Угоди про фінансування програми «Підтримка комплексного реформування державного управління в Україні» (продовження терміну реалізації);

- Додаткова угода № 5 між Урядом України та Європейською Комісією, що діє від імені Європейського Союзу, до Угоди про фінансування програми «Підтримка комплексного реформування державного управління в Україні» (бюджет 12,075 млн. євро);
- Додаткова угода № 2 (у формі обміну листами) між Урядом України та Європейською Комісією, що діє від імені Європейського Союзу, до Угоди про фінансування «U-LEAD з Європою: Програма для України з розширення прав і можливостей на місцевому рівні, підзвітності та розвитку – друга фаза» (продовження терміну реалізації);
- Додаткова угода з Урядом України та Європейською Комісією, що діє від імені Європейського Союзу, про внесення змін до Угод про фінансування (переспрямування коштів);
- Додаткова угода №2 між Урядом України та Європейською Комісією, що діє від імені Європейського Союзу, про внесення змін до Угоди про фінансування заходу «Програма підтримки енергоефективності в Україні – EE4U-II» (ENI/2018/041- 189)» (продовження періоду виконання);
- Додаткова угода № 2 між Урядом України та Європейською Комісією, що діє від імені Європейського Союзу, про внесення змін до Угоди про фінансування заходу «Програма підтримки енергоефективності в Україні - EE4U-II» (ENI/2017/039-641)» (продовження періоду виконання та збільшення суми співфінансування з боку Німеччини на 10 млн. євро);
- Додаткова угода № 1 (у формі обміну листами) між Урядом України та Європейською Комісією, що діє від імені Європейського Союзу, до Угоди про фінансування заходу «Програма ЄС з підтримки України в надзвичайній ситуації» (NDICI-GEO-NEAR/2022/ АСТ60748)» (зміни до розподілу орієнтовного бюджету з урахуванням переоцінки потреб населення та можливостей виконавців щодо їх реалізації; збільшення компоненту бюджету на надання грантів безпосередньо з боку ЄК на 122 млн. євро);
- Додаткова угода № 3 між Урядом України та Європейською Комісією, що діє від імені Європейського Союзу, до Угоди про фінансування

заходу «Підтримка ЄС України у відновленні її економіки (EU SURE)» (ENI/2015/032-789)» (продовження періоду виконання);

- Додаткова угода № 1 між Урядом України та Європейською Комісією, що діє від імені Європейського Союзу, до Угоди про фінансування заходу «Зменшення вразливості та підвищення продовольчої безпеки через підтримку постраждалого населення та сільськогосподарського виробництва в Україні» (Контракт з розбудови держави та посилення стійкості) (NDICI-GEO-NEAR/2022/ACT-61256) (додаткове фінансування Державного бюджету у розмірі 66 млн. євро) [10].

Також, у 2022 р. Україна долучилася до участі у ряді програм ЄС: EU4Health, LIFE, Митниця, Fiscalis, Цифрова Європа (в межах підтримки Європейським Союзом України в умовах повномасштабного російського вторгнення, Україну було звільнено у 2022 р. від сплати внесків, які передбачені умовами зазначених програм ЄС).

Крім цього, у 2022 р. розпочато роботу з метою приєднання України до участі у таких програмах ЄС: «Connecting Europe Facility», Програма права та цінності, Програма у сфері юстиції, Програма щодо боротьби із шахрайством, механізм цивільного захисту [10].

Важливою складовою фінансової підтримки України в умовах війни та в контексті її європейської інтеграції є фінансова допомога з боку міжнародних фінансових організацій.

Так, наприклад у 2022 р. укладено та набрали чинності наступні договори щодо співробітництва у сфері енергетики:

- У жовтні 2022 р. набрали чинності Договір гарантії між Україною та ЄБРР від 07.09.2022 р. та Кредитна угода між НАК «Нафтогаз України» та ЄБРР від 14.06.2022 р., укладені в рамках проєкту «Відновлювальний кредит для екстреної закупівлі газу для «Нафтогазу», що дозволить НАК «Нафтогаз України» залучити кредит ЄБРР в обсязі до 300 млн. євро для фінансування закупівлі імпортованого природного газу;

- У грудні 2022 р. між Україною та ЄБРР укладено Договір гарантії

(«Проект екстреного відновлення мережі електропередачі») для забезпечення виконання НЕК «Укренерго» боргових зобов'язань за кредитом в обсязі 300 млн. євро, залученим за Кредитною угодою від 13.12.2022 р. («Проект екстреного відновлення мережі електропередачі») між НЕК «Укренерго» та ЄБРР з метою підтримки ліквідності та стійкості роботи;

- У грудні 2022 р. підписано Гарантійну угоду між Кабінетом Міністрів України («Гарант») та KfW, Франкфурт-на-Майні («KfW») за проектом «Підвищення ефективності передачі електроенергії (Модернізація підстанцій) II» (32,5 млн. євро), метою якого є підвищення ефективності та надійності роботи ОЕС України для її інтеграції з ENTSO-E шляхом заміни застарілого обладнання високовольтних підстанцій із одночасним переходом на сучасні схеми розподільчих пристроїв та встановлення автоматизованих систем керування технологічними процесами на підстанціях НЕК «Укренерго» [10].

Розглянемо більш детально результативність євроінтеграційних процесів, які відбувалися в Україні у 2022 р. та визначимося з напрямками удосконалення державної політики сталого розвитку у відповідності з рекомендаціями європейської комісії щодо заявки України на членство в ЄС за різними секторами, сферами та напрямками.

Реформа конституційного суду.

У грудні 2022 р. Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах» № 2846-IX, яким внесено зміни до Закону України «Про Конституційний Суд України», Регламенту Верховної Ради, і передбачено, зокрема, залучення до процедури відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України нового спеціального органу – Дорадчої групи експертів, яка утворюється з метою сприяння органам, що призначають суддів Конституційного Суду, у оцінці моральних якостей і рівня компетентності в сфері права кандидатів на посаду судді

Конституційного Суду [3].

В подальшому на законодавчому рівні необхідно внести відповідні зміни до законодавства з урахуванням додаткових рекомендацій Венеціанської Комісії.

Судова реформа.

Наразі реалізація судової реформи в Україні зосереджена на завершенні процедур щодо реформування Вищої ради правосуддя (далі - ВРП) та відновлення роботи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (далі - ВККС), які проводяться Етичною радою та Конкурсною комісією. Етична рада, яка складається з українських і міжнародних експертів, була утворена 9 листопада 2021 р. У своєму висновку Венеціанська комісія та Генеральний директорат Ради Європи з прав людини та верховенства права позитивно оцінили роботу Етичної ради.

Станом на 2 березня 2023 р. Вища рада правосуддя є повноважною: до її складу обрано 17 членів з 21.

Що стосується Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, слід зазначити, що проведено інтерв'ю з 64 кандидатами на посаду члена ВККС. В подальшому конкурсна комісія має провести стратегічну сесію, за результатами якої буде оголошено переможців конкурсу (список із 32 кандидатів, рекомендованих до обрання на посаду члена ВККС). Вища рада правосуддя призначить 16 членів ВККС [10].

Боротьба з корупцією.

Наказом Генерального прокурора призначено керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та директора Національного антикорупційного бюро України. Набув чинності Закон України «Про засади Державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки», а 4 березня 2023 р. Уряд затвердив Державну антикорупційну програму на 2023-2025 рр. [4; 12].

Тепер надзвичайно важливо, щоб вищезазначені закон та програма запрацювали повною мірою, а САП та НАБУ функціонально забезпечили не на словах, а відповідними справами боротьбу з корупцією в Україні на всіх

рівнях.

Боротьба з відмиванням грошей.

У частині забезпечення відповідності національного законодавства міжнародним стандартам у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту фінансової системи України від дій держави, що здійснює збройну агресію проти України, та адаптації законодавства України до окремих стандартів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) і вимог Директиви ЄС 2018/843» від 04 листопада 2022 р. № 2736-ІХ, що набрав чинності 19 листопада 2022 р. Нормами Закону № 2736-ІХ, зокрема: удосконалено регулювання і нагляд за спеціально визначеними суб'єктами первинного фінансового моніторингу (СПФМ) (приведення законодавства у відповідність до 28-ої Рекомендації Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF)); віднесено до СПФМ торговців творами мистецтва та посередників в такій торгівлі та суб'єктів господарювання, які надають посередницькі та/або консультаційні послуги щодо надання в оренду нерухомого майна [5].

Крім того, Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення регулювання кінцевої бенефіціарної власності та структури власності юридичних осіб» від 06 вересня 2022 року 2571-ІХ, що набрав чинності 29.12.2022 р., удосконалено процедуру верифікації кінцевих бенефіціарних власників (приведення законодавства у відповідність до 25-ої Рекомендації FATF) [6].

Реформа правоохоронного сектору.

В листопаді 2022 р. наказом Генерального прокурора утворено міжвідомчу робочу групу (МРГ) з розроблення проєкта комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України. До складу МРГ увійшли керівники

правоохоронних органів, залучені експерти, в т. ч. проєктів технічної допомоги та міжнародних організацій. В січні 2023 р. на засіданні МРГ схвалено та передано на затвердження в Офіс Президента проєкт Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку.

Впровадження антиолігархічного законодавства.

Триває робота над розробкою змін до антиолігархічного законодавства, зокрема Закону України «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)» на основі рекомендацій Венеціанської Комісії.

Розроблено низку законопроєктів щодо: мінімізації потенційного олігархічного впливу на політичні партії, покращення державного фінансування партій; удосконалення порядку притягнення до відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією; забезпечення безпеки постачання електроенергії та природного газу.

Положення про реєстр олігархів, його створення та введення затверджено РНБО. Національна рада з питань телебачення і радіомовлення затвердила Порядок перевірки ділової репутації при купівлі медіа. Створено перелік об'єктів критичної інфраструктури паливно-енергетичного комплексу [10].

Реформа медіа сфери.

З урахуванням пропозицій громадськості та європейських експертів 13 грудня 2022 р. було прийнято Закон України «Про медіа» (№2849), який набирає чинності 31 березня 2023 р. Закон України «Про медіа» гарантує незалежність медіа регулятора, запроваджує додаткові механізми захисту національного інформаційного простору, удосконалює застосування санкцій, визначає принципи функціонування онлайн-медіа й запроваджує на законодавчому рівні визначення поняття «медіаграмотність» [7].

Реформа законодавчої бази щодо національних меншин.

У грудні 2022 р. прийнято Закон України «Про національні меншини

(спільноти) в Україні» (№2827-IX, набирає чинність 01.07.2023 р.), який спрямований на вдосконалення законодавчого регулювання реалізації прав та свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот), та правових засад державної політики у сфері захисту та забезпечення прав національних меншин (спільнот) України. Закон уперше на законодавчому рівні закріплює повноваження центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики в сфері захисту прав та свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот) [8].

Наразі розробляються підзаконні нормативно-правові акти, спрямовані на реалізацію положень Закону, зокрема проекти Концепції Державної національно-культурної цільової програми «Єдність у розмаїтті» та відповідної програми [10].

Отже, попри повномасштабну війну, Україна продовжила активний процес адаптації українського законодавства до права ЄС. Однак Верховній Раді України, міністерствам, відомствам та іншим органам влади необхідно і надалі зберігати високу динаміку євроінтеграційних процесів, завершити виконання рекомендацій Єврокомісії, які Україна отримала разом із своїм статусом кандидата на вступ до ЄС, запустили процедуру селф-скринінгу на відповідність українського законодавства праву ЄС. Саме зазначені паралельні процеси покликані пришвидшити наступний етап – перемовини про членство України в ЄС [11].

Однак, слід зазначити, що виконання Угоди про асоціацію України з ЄС – це не лише внесення змін до існуючого національного законодавства, а формування нової державної політики сталого розвитку.

Таким чином, Україна реалізувала цілу низку важливих структурних реформ та, незважаючи на війну, і надалі зберігає високу динаміку євроінтеграційних процесів. Тому головною метою української дипломатії у 2023 р. у сфері європейської інтеграції є робота щодо сприяння ухвалення європейськими владними структурами історичного рішення про відкриття переговорів щодо членства нашої країни в ЄС. Це буде для українського

суспільства чітким сигналом про те, що Україна та Європейський Союз продовжують будувати спільне майбутнє, а результатом цього процесу стане членство нашої держави в ЄС, як стратегічного вектору подальшого сталого розвитку України в довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел (підрозділ 2.1)

1. Відбулось сьоме засідання Комітету асоціації Україна – ЄС у торговельному складі. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=f31165d9-e0e4-42ae-b158-206120e79b2d&title=VidbulosSomeZasidanniaKomitetuAsotsiatsiiUkrainasUTorgovelnomuSkkladu#:~:text=>

2. Вступне слово Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції Ольги Стефанішиної. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/zvit_pro_vykonannya_ugody_pro_asociaciyu_za_2022_rik.pdf

3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах» № 2846-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2846-20#Text>

4. Закон України «Про засади Державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>

5. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту фінансової системи України від дій держави, що здійснює збройну агресію проти України, та адаптації законодавства України до окремих стандартів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) і вимог Директиви ЄС 2018/843» від 04 листопада 2022 р. № 2736-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2736-20#Text>

6. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення регулювання кінцевої бенефіціарної власності та структури власності юридичних осіб» від 06 вересня 2022 року 2571-IX, що набрав

чинності 29.12.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2571-20#Text>

7. Закон України «Про медіа». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>

8. Закон України «Про національні меншини (спільноти) в Україні» №2827-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text>

9. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2015-2020 роки. К. 2021. 181 с. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/aa_implementation_report_2015-2020_ukr_final_0.pdf.

10. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2022 рік. К. 2023. 102 с. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/zvit_pro_vykonannya_ugody_pro_asociaciyu_za_2022_rik.pdf

11. Оприлюднено щорічний Звіт про виконання Угоди про асоціацію Україна-ЄС. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/opryliudneno-shchorichnyi-zvit-pro-vykonannia-uhody-pro-asotsiatsiiu-ukraina-ies>

12. «Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки». Постанова Кабінету Міністрів від 04 березня 2023 р. № 220. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-derzhavnoi-antikoruptsiinoi-prohramy-na-20232025-t40323>

13. Угода про асоціацію між Україною та ЄС. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/evropejska-integraciya/ugoda-pro-asociaciyu>.

2.2. Цивільна безпека як пріоритетний напрям формування та реалізації державної політики у сфері національної безпеки України

Відповідно до Конституції України, кожен громадянин України має право на захист свого життя і здоров'я від наслідків аварій, катастроф, пожеж, стихійного лиха та на вимогу гарантій забезпечення реалізації цього права від органів державної влади та суб'єктів господарювання [9].

Тому не випадково, що однією з надважливих функцій держави є

цивільний захист, який спрямований на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, а також захист життя й здоров'я громадян України від небезпечних наслідків аварій і катастроф техногенного, екологічного, природного й військового характеру [8].

На жаль, в Україні за підсумками 2022 р. саме надзвичайні ситуації військового характеру були серед найбільших загроз для життя й здоров'я громадян країни, їх майна та взагалі навколишнього середовища та територій. Це змушує розглядати в сучасних умовах військові надзвичайні ситуації, як серйозну загрозу безпеці окремої людини, суспільству та навколишньому середовищу, а також загрозу існуванню та стабільності розвитку держави Україна.

Це пов'язано із черговим актом російської збройної агресії проти України та початком повномасштабного воєнного наступу росіян на територію нашої держави. Як наслідок, в країні було введено воєнний стан на підставі Указу Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 «Про введення воєнного стану в Україні» [15].

При цьому військовому командуванню країни (Генеральному штабу Збройних Сил України, Командуванню об'єднаних сил Збройних Сил України, командуванням видів, окремих родів військ (сил) Збройних Сил України, управлінням оперативних командувань, командирам військових з'єднань, частин Збройних Сил України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Управління державної охорони України) разом із Міністерством внутрішніх справ України, іншими органами виконавчої влади (в тому числі Державною службою України з надзвичайних ситуацій), органами місцевого самоврядування запроваджено та здійснено передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану» заходи і повноваження, необхідні для

забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави [15].

На підставі вищезазначеного Указу Президента України з метою приведення у готовність єдиної державної системи цивільного захисту до виконання завдань за призначенням в умовах воєнного стану, та на підставі розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2022 р. № 179-р «Про організацію функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в умовах воєнного стану», в країні було введено в дію план цивільного захисту України на особливий період, згідно з яким органи публічного управління та підрозділи ДСНС України продовжили виконувати свої завдання вже в умовах воєнного стану, а саме, завдання з ліквідації наслідків бойових дій та обстрілів населених пунктів російськими військами, надання допомоги постраждалому населенню та місцевим органам влади в організації евакуації населення тощо [14].

А вже 16 березня 2022 р. Президентом України було підписано Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану і у відбудовний період», яким передбачено наступні додаткові функції та завдання єдиної державної системи цивільного захисту (ЄДСЦЗ):

- проведення цільової мобілізації для ліквідації наслідків ведення воєнних дій та надзвичайних ситуацій;
- ліквідація наслідків воєнних дій в населених пунктах та на територіях, що зазнали впливу засобів ураження;
- вжиття заходів щодо відновлення об'єктів критичної інфраструктури сфери життєзабезпечення населення;
- залучення до ліквідації наслідків ведення воєнних дій та надзвичайних ситуацій міжнародної допомоги;
- визначення населених пунктів та районів, що потребують проведення гуманітарного розмінування, маркування небезпечних ділянок,

проведення очищення (розмінування) територій [5].

Так, упродовж 2022 р. підрозділами територіальних органів ДСНС зареєстровано в Україні 80654 пожежі. Порівняно з 2021 р. кількість пожеж збільшилася на 1,5 %, а збільшення кількості пожеж спостерігається майже по всіх видах об'єктів, що головним чином є наслідком бойових дій із російськими збройними формуваннями (пожежі, пов'язані з вибухами та обстрілами склали понад 15 %) (рис. 2.4).

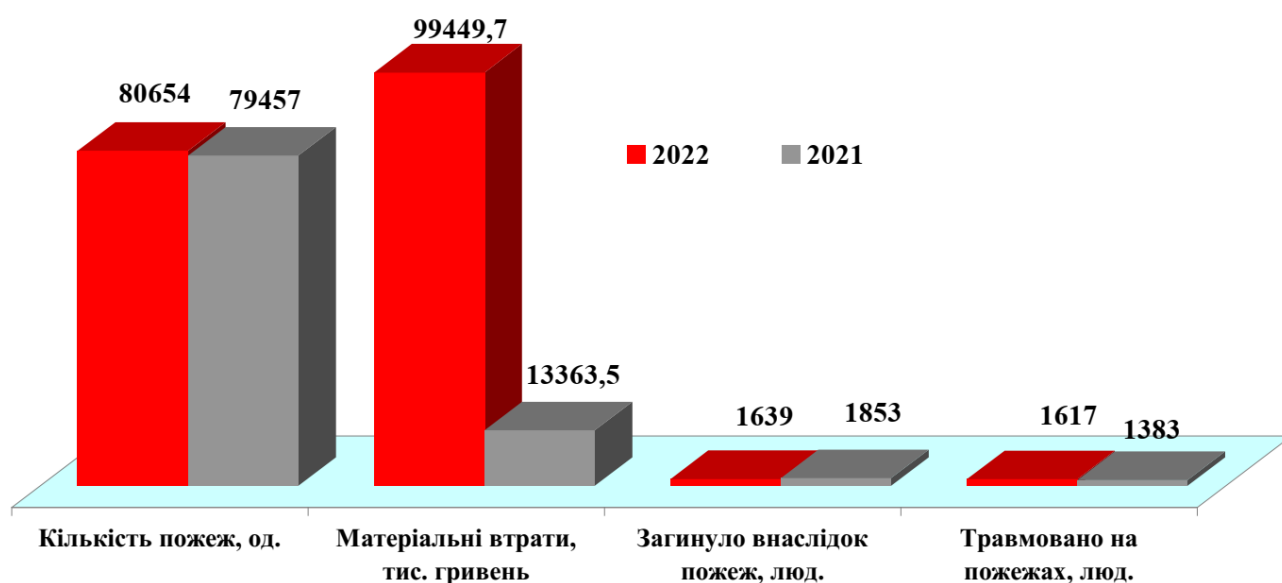

Рис. 2.4. Основні показники, що характеризують стан із пожежами в Україні, 2021-2022 рр. [1; 6].

Так, унаслідок пожеж в 2022 р. загинуло 1639 людей, у тому числі 36 дітей; 1617 людей отримали травми, у тому числі 123 дитини (кількість дітей і підлітків до 18 років, які загинули внаслідок пожеж, збільшилася на 2,9 %). В цілому, кількість загиблих унаслідок пожеж зменшилася на 11,5 % у порівнянні з 2021 р. При цьому кількість травмованих на пожежах в 2022 р. в порівнянні з 2021 р. збільшилася на 16,9 %, а кількість дітей і підлітків до 18 років, травмованих на пожежах, – збільшилася на 36,7 %.

Матеріальні втрати від пожеж в Україні за підсумками 2022 р. склали 99 млрд. 449 млн. 733 тис. грн (із них прямі збитки становлять 36 млрд. 294

млн. 324 тис. грн.; побічні – 63 млрд. 155 млн. 409 тис. грн.). Матеріальні втрати від пожеж у 2022 р. в порівнянні з 2021 р. збільшилися у 7,4 рази (прямі збитки збільшилися в 11,4 рази; побічні збитки збільшилися у 6,2 рази). В 2022 р. щодня в Україні, в середньому, виникала 221 пожежа, матеріальні втрати від яких складала 272 млн. 465 тис. гривень. На жаль, в середньому кожного дня внаслідок пожеж гинули 5 людей, 4 людини отримували травми, а вогнем знищувалось або пошкоджувалось 98 будівель (споруд) і 18 одиниць техніки. При цьому, прямі збитки від однієї пожежі становили біля 450 тис. грн.

Що стосується регіонального аспекту пожежної небезпеки в Україні, слід зазначити, що за загального збільшення кількості пожеж в Україні (+1,5 %) їх зменшення за підсумками 2022 р. зареєстровано у Херсонській (-55,5 %), Луганській (-53,1 %), Запорізькій (-29,5 %), Полтавській (-21,2 %), Донецькій (-18,8 %), Дніпропетровській і Миколаївській (по -15,8 %), Рівненській (-6,0 %), Харківській (-3,8 %), Житомирській (-2,3 %) областях і місті Києві (-38,6 %).

За загального зростання кількості пожеж на об'єктах, на яких здійснюється державний нагляд (контроль) у сфері техногенної та пожежної безпеки, їх зниження зареєстровано в 11 регіонах України, найбільше – у Тернопільській (-36,2 %), Черкаській (-35,6 %) і Полтавській (-25,0 %) областях [1].

Слід зазначити, що на розподіл кількості пожеж суттєвий вплив мала інтенсивність бойових дій у межах окремих регіонів України, їх часткова окупація російськими збройними формуваннями, а також переміщення населення та промислових потужностей зі східних регіонів на захід країни. Внаслідок цього кількість пожеж, зафіксована в межах окремих регіонів, повною мірою не дає можливості визначити реальний стан їх пожежної безпеки. Враховуючи часткову окупацію таких територій, неможливо повною мірою об'єктивно оцінювати зменшення кількості пожеж у Херсонській, Луганській, Запорізькій і Донецькій областях. Разом із тим,

суттєве зростання кількості пожеж порівняно з 2021 р. зафіксоване у Закарпатській (+83,9 %) та Чернівецькій (+56,1 %) областях. Зменшення кількості травмованих на пожежах людей у 2022 р. у Запорізькій, Херсонській, Донецькій і Луганській областях може пояснюватися частковою окупацією агресором населених пунктів і територій цих областей та, як наслідок, – відсутністю інформації про пожежі та їх наслідки від них.

Загалом, порівняно з 2021 р. спостерігається збільшення кількості травмованих людей на пожежах з таких причин: інші причини (переважно пов'язані з проведенням бойових дій) – у 4,1 рази; порушення правил пожежної безпеки при влаштуванні та експлуатації електроустановок – на 4,0 %; з невстановлених причин – у 3,7 рази. Водночас, зареєстровано зменшення кількості травмованих людей на пожежах з причин: підпалів – на 63,5 %; порушення технології виробництва та правил експлуатації транспортних засобів – на 40,0 %; порушення правил улаштування та експлуатації печей, теплогенеруючих агрегатів та установок – на 34,0 %; несправності виробничого обладнання, порушення технологічного процесу виробництва – на 14,3 %; необережного поводження з вогнем – на 4,6 %.

Так, наймасштабніша за наслідками пожежа на об'єктах виробничого призначення сталася 18 червня 2022 р. у Дніпропетровській області, причиною якої став вибух унаслідок ворожого артилерійського обстрілу. Пожежа (горіння резервуарів із нафтопродуктами, будівель і споруд) сталася на території комплексу первинної переробки вуглеводної сировини ТОВ «АЛЕКСПРОМ», розташованого у смт Губиниха Новомосковського району Дніпропетровської області. Пожежу було локалізовано 19 червня 2022 р., а ліквідовано – 23 червня 2022 р. На жаль, унаслідок пожежі загинуло 3 людини, травмовано 10 людей (із них 2 співробітника ДСНС) [1].

За підсумками 2022 р. в Україні в будинках та спорудах сільськогосподарського призначення виникло 380 пожеж (зростання у 3,3 рази у порівнянні з 2021 р.), що становить 10,0 % від загальної кількості пожеж на об'єктах, на яких здійснюється державний нагляд (контроль) у

сфері техногенної та пожежної безпеки (рис. 2.5).

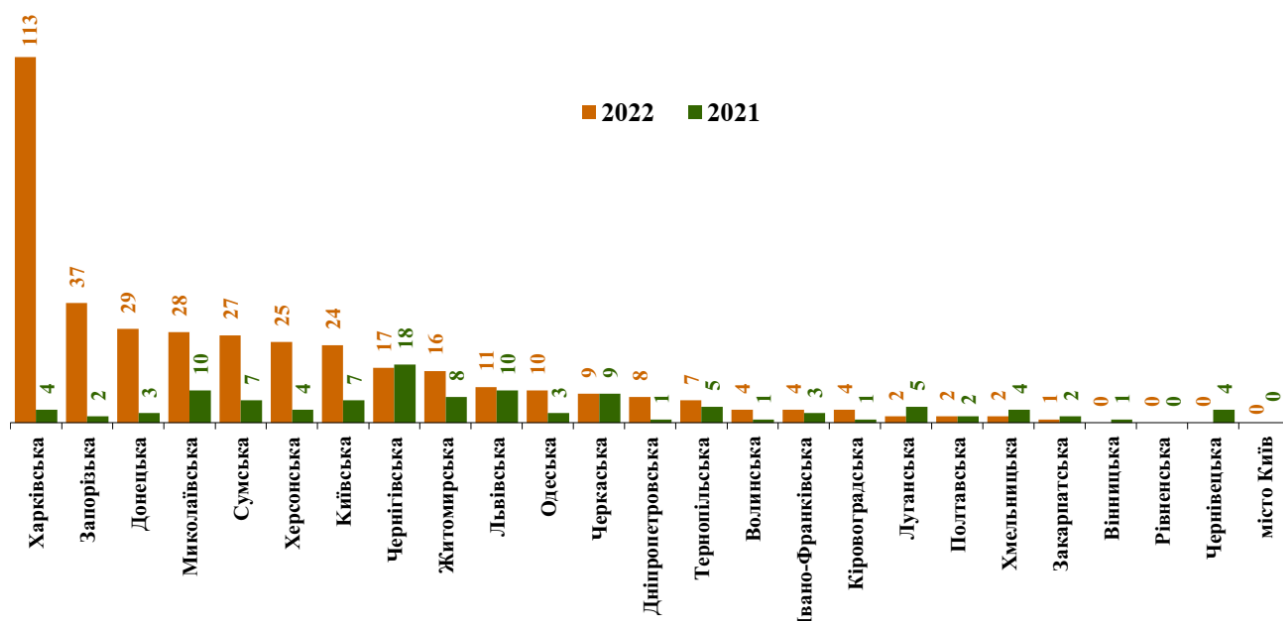

Рис. 2.5. Ранжування регіонів України за кількістю пожеж у спорудах сільськогосподарського призначення, 2021-2022 рр. [1; 6]

При цьому прямі збитки від пожеж становили 1 млрд. 423 млн. 704 тис. грн. (зростання у 30,2 рази), а побічні збитки становили 2 млрд. 104 млн. 846 тис. грн. (зростання у 33,1 рази у порівнянні з 2021 р.).

Слід зазначити, що найбільше зростання зазначених показників зафіксовано в областях, де або проводились активні бойові дії, або де окупаційними військами здійснювалися масовані артилерійські обстріли.

За загального зростання кількості пожеж у будинках та спорудах житлового призначення, їх зниження зареєстровано в 11 регіонах України. На цих об'єктах загинуло 1492 людини (-13,7 % або 91,0 % від загальної кількості загиблих) і травмовано 1172 людини (+3,4 % або 72,5 % від загальної кількості травмованих). Зокрема, безпосередньо у житлових будинках виникло 21067 пожеж (+27,2 %), що становить 26,1 % від загальної кількості пожеж або 63 % від кількості пожеж у будинках та спорудах житлового призначення, внаслідок яких загинуло 1328 людей (-14,5 %) та 969 людей (+4,8 %) отримали травми.

Збільшення кількості пожеж у житлових будинках зареєстровано у

Київській області (зростання у 2,9 рази), Харківській (зростання у 2,2 рази), Чернігівській (+90,8 %), Луганській (+84,6 %), Донецькій (+19,7 %) Миколаївській (+15,1 %), Запорізькій (+7,7 %), Херсонській (+2,5 %) областях. Дані вказують на зменшення кількості пожеж у спорудах житлового сектору в областях, віддалених від лінії розмежування (умовна лінія на місцевості між тимчасово окупованими територіями та контрольованими територіями, яка проходить по передньому краю передових позицій сил оборони України).

В цілому, за причинами виникнення пожеж їх розподіл упродовж 2022 р. в Україні був таким:

- 1) необережне поводження з вогнем – 45793 випадки (-13,3 %);
- 2) порушення правил пожежної безпеки при влаштуванні та експлуатації електроустановок (аварійні режими роботи) – 10447 випадків (-10,8 %);
- 3) порушення правил пожежної безпеки при влаштуванні та експлуатації печей, теплогенеруючих агрегатів та установок – 4681 випадок (-23,9 %);
- 4) порушення технологій виробництва та правил експлуатації транспортних засобів – 2114 випадків (-25,5 %);
- 5) вибухи – 2075 випадків (зростання у 40,7 рази);
- 6) підпали – 1427 випадків (-46,3 %);
- 7) невстановлені причини – 848 випадків (зростання у 4,2 рази);
- 8) пустощі дітей з вогнем – 323 випадки (-24,0 %);
- 9) несправність виробничого обладнання, порушення технологічного процесу виробництва – 123 випадки (-25,0 %) (рис. 2.6).

Отже, в Україні у 2022 р. в порівнянні з 2021 р. кількість пожеж, спричинених вибухами, зросла у 40,7 рази та склала 2075, що становить 2,6 % від загальної кількості пожеж, що є прямим наслідком російської військової агресії. Унаслідок вказаних пожеж загинуло 26 людей (зростання у 2,9 рази), що становить 1,6 % від загальної кількості загиблих; травмовано

75 людей (зростання у 3,6 рази), що становить 4,6 % від загальної кількості

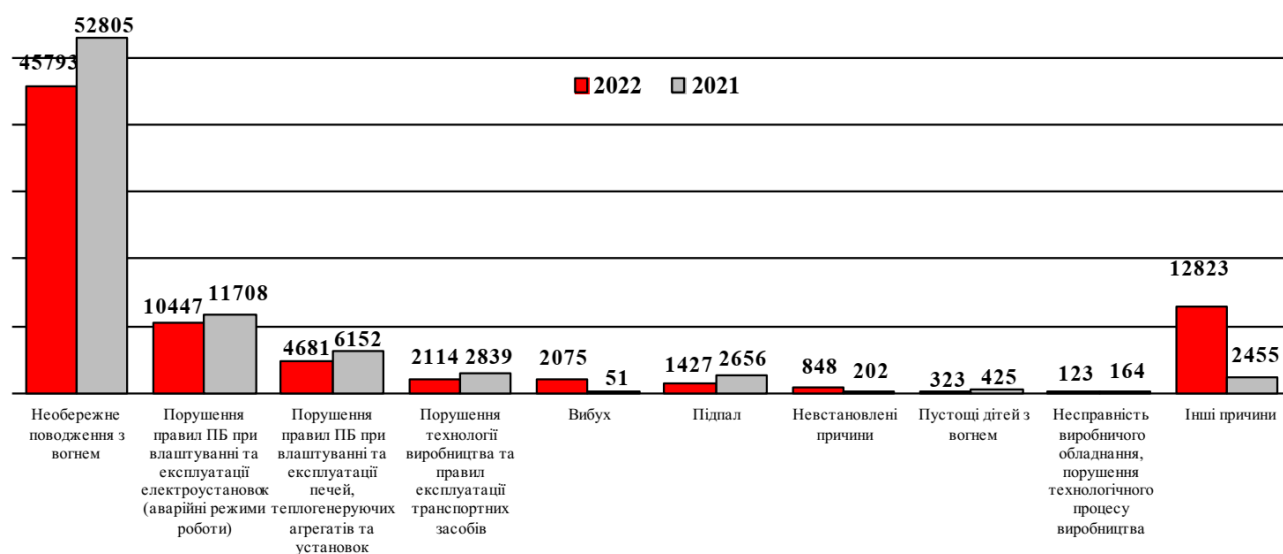

Рис. 2.6. Ранжування основних причин виникнення пожеж за абсолютною їх кількістю в державі у 2022 р. порівняно з 2021 р. [1; 6].

травмованих. Прямі збитки від пожеж зазначеного виду збільшилися у 1143 рази та склали 5 млрд. 920 млн. 541 тис. грн., що становить 16,3 % від загальної кількості прямих збитків від пожеж в Україні за підсумками 2022 р.

Також, у 2022 р. збільшення кількості пожеж спостерігається з інших причин (зростання у 5,2 рази; 12823 пожежі у 2022 р. проти 2455 – у 2021 р.), а також від невстановлених причин (зростання у 4,2 рази; 848 пожеж у 2022 р. проти 202 – у 2021 р.). Найбільша кількість пожеж (біля 90 %), зареєстрованих підрозділами територіальних органів ДСНС, із «інших причин», пов'язана з веденням бойових дій російськими військами на території України (потрапляння боєприпасів та їх уламків, вибухи внаслідок потрапляння боєприпасів, ракетні обстріли, обстріли стрілецькою зброєю тощо).

Так, зокрема 27 червня 2022 р. у м. Кременчуці Полтавської області внаслідок обстрілу російськими військами торговельного центру «Амстор» зареєстровано найбільшу кількість жертв на одній пожежі. На час події у торговельному центрі перебувало близько тисячі мирних мешканців міста. На місці пожежі виявлено 21 людини та фрагменти людських тіл, понад 60

людей отримали травми, десятки – вважалися зниклими безвісти. Вогнем повністю знищено будівлю торговельного центру, знищено та пошкоджено майно орендарів. Причиною пожежі стало потрапляння боєприпасів і їх уламків унаслідок бойових дій, а прямі збитки від пожежі склали понад 320 млн. грн. [1].

Отже, на жаль, до «класичних» причин виникнення пожеж в Україні у 2022 р. у порівнянні з 2021 р. додалася суттєва загроза виникнення пожеж унаслідок веденням бойових дій російськими військами проти України, а також ракетними обстрілами території нашої держави. Також об'єктивно оцінити вплив збільшення кількості населення у центральних і західних областях країни за рахунок внутрішньо переміщених осіб, евакуйованих підприємств в контексті зростання кількості пожеж в країні у 2022 р., можна лише за умови здійснення додаткового проведення досліджень та вивчення зазначеного питання в межах окремих адміністративно-територіальних одиниць (регіонів, районів, міст, селищ) [1].

Слід зазначити, що через російську агресію територія України зазнала найбільшого забруднення вибухонебезпечними предметами серед країн світу. Тому гуманітарне розмінування – першочерговий крок до відновлення звичного життя на звільнених територіях.

Згідно із законодавчими та нормативно-правовими актами завдання щодо виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів на всій території України, за винятком місцевості, наданої для діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань виконує Державна служба України з надзвичайних ситуацій [12].

В рамках реалізації заходів протимінної діяльності ДСНС співпрацює з різними країнами та міжнародними організаціями шляхом реалізації спільних проєктів.

Так, ДСНС у межах повноважень реалізує заходи протимінної діяльності відповідно до імplementованих в Україні Міжнародних стандартів протимінної діяльності «IMAS», зокрема [12]:

1. Організує інформаційно-роз'яснювальну роботу та навчання населення щодо ризиків, пов'язаних із вибухонебезпечними предметами та правил поведінки у разі їх виявлення.

2. Проводить гуманітарне розмінування ділянок місцевості та акваторій водних об'єктів від боєприпасів та інших вибухонебезпечних предметів.

3. У межах повноважень здійснює заходи щодо знешкодження та утилізації надлишкових та непридатних до використання боєприпасів.

4. Надає допомогу постраждалому населенню, у тому числі медично-психологічна допомога; місцевим органам влади під час проведення евакуації постраждалих з уражених територій, відновлення об'єктів інфраструктури тощо.

Для забезпечення ефективної реалізації завдань та заходів у сфері гуманітарного розмінування ДСНС створено систему гуманітарного розмінування та забезпечено її ефективне функціонування.

Система складається з трьох рівнів:

- координаційний - комісія з питань гуманітарного розмінування, яка визначає пріоритетні напрямки діяльності;
- організаційний - профільний структурний підрозділ апарату ДСНС, що забезпечує організацію та контроль за виконанням завдань із гуманітарного розмінування;
- виконавчий - піротехнічні підрозділи ДСНС, які забезпечують виконання практичної складової комплексу заходів гуманітарного розмінування.

Слід зазначити, що для реалізації завдань з гуманітарного розмінування у ДСНС існує угруповання у складі 100 піротехнічних відділень штатною чисельністю понад 600 чол., які дислокуються у кожному регіоні України [12].

Усього з початку широкомасштабного військового вторгнення російської федерації (станом на середину березня 2023 р.) на території України знешкоджено 332 тис. 030 од. вибухонебезпечних предметів та 2

тис. 891 кг вибухової речовини, у тому числі 2 тис. 191 од. авіаційних бомб, і обстежено територію площею близько 80 тис. 337 гектарів. При цьому, за даними рятувальників, найчастіше піротехнічні підрозділи працювали: в Харківській області – 15 тис. 502 рази, на Київщині – 7 тис. 261, Чернігівщині – 4 тис. 362, Донеччині – 4 тис. 125, Миколаївщині – 3 тис. 667, Херсонщині – 3 тис. 331, Сумщині – 1 тис. 736 та Черкащині – 1 тис. 83 [3].

І це при тому, що за час війни (станом на середину березня 2023 р.) Державна служба з надзвичайних ситуацій втратили внаслідок російських атак або окупації українських територій більш як 1700 одиниць пожежної техніки, більш ніж 300 пожежних частин та понад 700 різного типу будівель. На жаль, значними є втрати серед особового складу підрозділів ДСНС. Так, з початку повномасштабної війни росії проти України загинули 68 рятувальників, 201 співробітника ДСНС поранено, а ще 5 співробітників Державної служби з надзвичайних ситуацій перебувають у російському полоні (і це при тому, що підрозділи ДСНС підпадають під захист Женевської конвенції) [2].

Слід зазначити, що до розмінування замінованих територій України долучаються не тільки піротехнічні підрозділи ДСНС, а й інженерно-саперні підрозділи ЗСУ, Нацгвардії та Держспецтрансслужби, вибухотехніки Нацполіції та оператори протимінної діяльності.

Так, наприклад, групи розмінування Державної спеціальної служби транспорту Міністерства оборони України щодня знешкоджують десятки та сотні вибухонебезпечних предметів, розмінуючи залізничні колії, автодороги, акваторії річок і водоймищ, лінії електропередач, газогони, промислові та агрогосподарства, населені пункти та інші об'єкти.

Наразі саперні групи ДССТ працюють в Харківській, Миколаївській, Херсонській та інших областях в безпосередній близькості до району активних бойових дій. Крім того, сапери виїжджають на виклики для виконання завдань з розмінування об'єктів інфраструктури.

Загалом за рік повномасштабного вторгнення саперами

Держспецтрансслужби виявлено та знешкоджено понад 21 тис. вибухонебезпечних предметів, перевірено на наявність ВВП близько 1800 га місцевості та більше ніж 15 га акваторії річок та озер. Сапери обстежили та убезпечили близько 1800 км залізничних та 165 км автомобільних доріг. Також обстежено понад 160 кілометрів ЛЕП та близько 12 км газогонів [7].

Загалом в країні підготовлено біля тисячі піротехніків, які готові до проведення розмінування і біля 200 одиниць техніки для проведення робіт з гуманітарного розмінування [4].

Однак цього, на жаль, недостатньо. Тому Україні терміново потрібна всебічна міжнародна підтримка задля розмінування територій країни, в тому числі сільськогосподарських земель.

Адже, за попередніми оцінками, для забезпечення проведення весняно-польових робіт у 2023 р. потребують розмінування землі сільськогосподарського призначення Дніпропетровської, Запорізької, Київської, Миколаївської, Сумської, Харківської, Херсонської, Чернігівської і Черкаських областей. Найнебезпечнішими з точки зору потенційної замінованості є території Херсонської, Харківської та Миколаївської областей. Загальна площа земель сільськогосподарського призначення, які потребують розмінування, перевищує 470 тис. га [13].

Заміновані сільськогосподарські землі – це справжній виклик не тільки для аграрного сектору, а й для національної економіки. І тут час грає не тільки проти України, а й проти всього світу, адже наша країна провідний експортер сільськогосподарської продукції. Більшість земельних ділянок наразі зазнали утворення вирв, ущільнення ґрунтів, поросли рослинністю, що ще більше ускладнює процес очищення. Тому терміново необхідне якісне обстеження потенційно забруднених територій, запровадження новітніх технологій, моніторингів, скринінгів, використання спецтехніки, дронів, безпілотних тракторів тощо і міжнародна підтримка. Лише за цих умов Україна зможе відновити звичні масштаби підприємницької діяльності, а українські агровиробники отримають можливість розпочати

сільськогосподарські роботи.

Окрім того, на урядовому (міжміністерському) рівні необхідно проаналізували реальні можливості державної підтримки, зокрема фінансові, щодо допомоги аграріям у розмінуванні земель сільськогосподарського призначення, а саме: співфінансування, часткове фінансування, спеціальні державні програми, тендери, кредитування, залучення до процесу банків та операторів, організація навчання, створення ринку операторів тощо [16].

Доцільно сторонам (державі і аграріям) спільно опрацювати пропозиції щодо впровадження гуманітарного розмінування земель сільськогосподарського призначення та терміново приступити до розробки практичних кроків у цьому питанні.

Окрім того, на державному рівні має бути розроблено план заходів із розмінування земель сільськогосподарського призначення, який має бути затверджений Національним органом з протимінної діяльності.

Метою цього плану є створення безпечного середовища для населення шляхом мінімізації соціального, економічного та екологічного впливу ВВП на життя і діяльність людей, можливості використання сільськогосподарських земель за призначенням, а також відновлення економічного потенціалу аграрного сектору.

Реалізації плану заходів із розмінування земель сільськогосподарського призначення в Україні має відбуватися поетапно.

По-перше, відбуватиметься збір інформації щодо сільськогосподарських земель, що потребують першочергового обстеження на наявність ВВП (цю інформацію для аналізу надають ОВА, а також вони координують заходи на місцях щодо проведення розмінування підрозділами рятувальників).

По-друге, на основі цієї інформації відбувається визначення категорії ділянки і визначається пріоритетність виконання робіт з розмінування. Тобто ділянкам присвоюється три категорії щодо забрудненості ВВП – низька, середня і висока. Низька – там, де менше боєприпасів, висока – там, де є

імовірність щодо високого ступеня забрудненості вибухонебезпечними предметами. Відповідні спеціалісти використовуючи матрицю, категорійність накладають на щільність забруднення ВВП. Таким чином визначаються ті ділянки, які є пріоритетними і першочерговими для розмінування. Це робиться для того, щоб максимально швидко можна було розмінувати ті чи інші ділянки, бо по окремій ділянці можна витратити багато часу, сил та засобів. Якщо ділянка, наприклад, має не таке високе забруднення і є пріоритетною щодо економічного обґрунтування, то, вона є першочерговою для розмінування.

По-третє, в подальшому відбувається розподіл та закріплення за певним суб'єктом протимінної діяльності ділянок для розмінування, залучення необхідних сил і засобів та передача розмінованих територій кінцевим бенефіціарам [4].

Загалом, з початку війни (станом на 16 березня 2023 р.) підрозділами ДСНС України здійснено 84 тис. 961 виїзд на ліквідацію наслідків обстрілів, ліквідовано 14 тис. 172 пожежі, врятовано 3 тис. 955 осіб, надано психологічну допомогу 205 тис. 784 особам [11].

Отже, підвищення рівня цивільної безпеки є одним з головним завдань державної політики у сфері національної безпеки в контексті забезпечення сталого розвитку України. З цією метою рятувальники в умовах війни в Україні продовжують сумлінно та відповідально виконувати завдання щодо захисту населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій техногенного, природного, соціального, військового характеру та їх наслідків, реагуючи відповідним чином на них (гасіння масштабних пожеж, що виникають внаслідок ведення бойових дій, ліквідація наслідків обстрілів населених пунктів російськими військами, очищення (розмінування) територій, надання допомоги постраждалому населенню та місцевим органам влади в організації евакуації населення тощо).

Вже більше року українські рятувальники працюють в посиленому

режимі, борючись за волю, свободу і найголовніше – за життя громадян України. Рятувальники ДСНС України, без військової зброї в руках, ведуть боротьбу з жахливими, катастрофічними наслідками війни. Щодня ліквідовуючи сотні пожеж, рятуючи людей, розмінуюючи звільнені території країни, надаючи психологічну допомогу, доставляючи гуманітарні вантажі і все це з постійним ризиком для життя [10].

Тобто українські рятувальники забезпечують належне функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в умовах воєнного стану намагаючись забезпечити необхідний рівень цивільної безпеки, як важливої складової сталого розвитку країни і тим самим роблять вагомий внесок у майбутню перемогу України у війні з російськими загарбниками.

Список використаних джерел (підрозділ 2.2)

1. Аналітична довідка про пожежі та їх наслідки в Україні за 12 місяців 2022 року. Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту ДСНС України. К. 2023. 39 с. URL: <https://idundcz.dsns.gov.ua/upload/1/6/0/8/6/7/7/analitichna-dovidka-pro-pojeji-122022.pdf>

2. Булавін Д. З початку великої війни росії проти України загинули 68 рятувальників – ДСНС. URL: <https://hromadske.ua/posts/z-pochatku-velikoyi-vijni-rosiyi-proti-ukrayini-zaginuli-68-ryatuvalnikiv-dsns>

3. Від початку вторгнення рф піротехники знешкодили понад 2 тисячі авіаційних бомб. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3681685-vid-pocatku-vtorgnenna-rf-pirotehniki-zneskodili-ponad-2-tisaci-aviacijnih-bomb.html>

4. В Україні розробили план розмінування сільськогосподарських земель. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3684875-v-ukraini-rozrobili-plan-rozminuvanna-silskogospodarskih-zemel.html>

5. Закон України від 15 березня 2022 року № 2132-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля

та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану і у відбудовний період». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2132-20#Text>.

6. Звіт про основні результати діяльності Державної служби України з надзвичайних ситуацій у 2021 році. URL: <https://www.dsns.gov.ua/files/202.pdf>.

7. За рік в Україні знешкодили понад 21 тисячу вибухонебезпечних предметів. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3683876-za-rik-v-ukraini-zneskodili-ponad-21-tisacu-vibuhonebezpecnih-predmetiv.html>

8. Кодекс цивільного захисту України : Закон України № 5403-VI від 02.10.2012 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>.

9. Конституція України. Редакція від 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

10. Лютий рік рятувальників: в ДСНС створили щоденник війни “Герої без зброї наближають Перемогу”. URL: <https://ck-oda.gov.ua/novyny-cherkaskoyi-oblasti/lyutij-rik-ryatuvalnikiv-v-dsns-stvorili-shhodennik-vijni-geroyi-bez-zbroyi-nablizhayut-peremogu/>

11. Оперативна інформація ДСНС щодо ліквідації наслідків ведення бойових дій рф. URL: <https://1news.com.ua/podii/operatyvna-informatsiya-dsns-shhodo-likvidatsiyi-naslidkiv-vedennya-bojovyh-dij-rf.html>

12. Протимінна діяльність. URL: <https://dsns.gov.ua/uk/protiminna-diyalnist>

13. Розмінування потребують понад 470 тисяч гектарів сільгоспземель – ДСНС URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3684922-rozminuvanna-potrebuut-ponad-470-tisac-gektariv-silgospzemel-dsns.html>

14. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2022 р. № 179-р «Про організацію функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в умовах воєнного стану». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2022-%D1%80#Text>.

15. Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 «Про введення воєнного стану в Україні». URL :

<https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

16. Україні терміново потрібна міжнародна підтримка з розмінуванням сільгоспземель – Мінагрополітики. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3683894-ukraini-terminovo-potribna-miznarodna-pidtrimka-z-rozminuvannam-silgospzemel-minagropolitiki.html>

2.3. Енергетична безпека як важлива складова державної політики сталого розвитку України в умовах існуючих викликів і загроз

В сучасних умовах відбулося значне підвищення уваги країн світу до питань забезпечення, як власної, так і глобальної енергетичної безпеки, як важливої передумови забезпечення необхідного рівня національної безпеки. Це є результатом російської військової агресії проти України, що призвело до того, що період 2022-2023 рр. ознаменувався широкомасштабними заходами щодо реалізації існуючого значного потенціалу для прискорення глобального енергетичного переходу, оскільки країни прагнуть зменшити власну залежність від імпорту енергоресурсів та збільшити доступ до енергії, виробленої безпосередньо на внутрішньому ринку (і дійсно, після початку повномасштабного російського вторгнення в Україну і на фоні постійного російського енергетичного шантажу, наприклад, країни ЄС стали відмовлятися від нафти й газу з РФ). При цьому значну питому вагу енергії планується виробляти з відновлюваних джерел та іншого невикопного палива.

Саме таким є висновок останнього річного енергетичного прогнозу, який зробили економісти транснаціональної нафтогазової компанії BP Plc, і який було опубліковано у січні 2023 р., тобто російська військова агресія проти України пришвидшила відмову країн світу від нафти і газу, оскільки вони тепер віддають перевагу внутрішнім відновлювальним джерелам енергії, як способу підвищення безпеки постачання, а також скорочення вуглецевих викидів. Компанія BP Plc прогнозує значне зниження попиту на

викопне паливо вже до 2035 р. порівняно з аналізом, проведеним до російського військового вторгнення. Також зазначеним дослідженням прогнозується, що російська війна проти України призведе до зниження світового ВВП щонайменше на 2% до 2025 р. порівняно з довоєнними очікуваннями [3].

Міжнародне енергетичне агентство (IEA) в опублікованому звіті «Перспективи енергетичних технологій на 2023 рік» також стверджує, що світ входить у нову індустріальну епоху, яка базуватиметься на виробництві екологічно чистих технологій та інформує про швидке зародження нової глобальної енергетичної економіки, яка передбачає активне використання вітряних турбін, теплових pomp, акумуляторів для електромобілів, сонячних панелей, електролізерів для отримання водню тощо. Ключовою умовою для цього прогнозу є виконання країнами світу своїх зобов'язань зі скорочення шкідливих викидів та переходу на відновлювальні джерела енергії [16].

Тому, на наш погляд, формування та реалізація державної енергетичної політики України в умовах сучасних глобальних трансформацій має максимально враховувати вищезазначені тенденції, а саме подальший розвиток «зеленої» відновлюваної енергетики і не тільки її.

З самого початку російської військової агресії проти України енергетична система, яка складається з атомних, тепло та гідроелектростанцій, а також з альтернативної відновлюваної «зеленої» енергетики – вітряків та сонячних панелей, постійно зазнавала ракетних ударів, мета яких знищення української енергетичної системи та страждання цивільного населення.

В цих умовах, балансування енергетичної системи країни здійснюється тепловими та гідроелектростанціями. Але оскільки більшість об'єктів теплової генерації розташовані на лівобережній Україні, де тримають активні бойові дії, то наразі виникають проблеми з балансуванням енергосистеми і його забезпечують в основному гідроелектростанції. Тож є проблеми з балансом зараз, але ці проблеми розв'язуються скороченням обсягів

споживаної електричної енергії завдяки діям, зокрема, й українських споживачів, які стали користуватися меншими обсягами електричної енергії, реагуючи на заклики енергетиків і військово-політичного керівництва України [17].

Окрім того, певне балансування енергетичної системи країни в умовах війни здійснюється також відновлюваною енергетикою. І хоча, за даними Національної комісії з питань енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП), до війни від альтернативної відновлюваної енергетики надходило в енергосистему України лише 7,3% (у порівнянні з атомною енергетикою, від якої надходило 51,6%) [14], однак і цей обсяг альтернативної енергії допомагав значно покращити загальний енергобаланс країни в кризові періоди.

На жаль, після повномасштабного російського вторгнення в Україну більшість сонячних та вітрових електростанцій опинились на окупованих територіях. В перші дні війни вони призупинили генерацію електроенергії через пошкодження ліній електропередач внаслідок обстрілів. Після цього енергогенеруючі виробничі підприємства, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях було законсервовано, а співробітників зазначених компаній було евакуйовано.

Так, наприклад, Запорізька область, завдяки своєму степовому ландшафту, відмінно підходить до розміщення вітроелектростанцій. Однак 70% територій регіону на початок 2023 р. знаходяться під окупацією російських військ, а, відповідно, і більша частина СЕС та ВЕС, розташованих тут, залишилися по той бік фронту. Як наслідок, з моменту повномасштабного російського вторгнення на територію України в окупації опинилося біля 60% сонячних та вітрових станцій Запорізької області. А в цілому по Україні на окупованій території (переважно в Херсонській і Запорізькій областях) знаходяться 1315 МВт встановленої потужності, або 80% від загальної потужності [14].

Звісно, про можливість і терміни відновлення роботи сонячних та

вітрових електростанцій, а також їх вихід на довоєнну потужність, можна буде говорити тільки після деокупації зазначених територій України, розмінування та відновлення станцій, оцінки стану генеруючого обладнання, а також стану ліній електропередач.

Поки ж в умовах воєнного стану в Україні для підвищення рівня енергетичної безпеки країни за такою важливою складовою, як «зелена» енергетика (ВДЕ) необхідно на державному рівні оперативно вирішувати існуючі проблеми галузі, які накопичувались протягом останніх років.

Слід зазначити, що український сектор ВДЕ не потребує додаткової фінансової підтримки чи субвенцій від держави, а прагне отримувати ті кошти за поставлену електроенергію, які передбачені діючим законодавством України.

Зокрема, доцільно забезпечити якнайшвидше прийняття проєкту закону №8191, яким пропонується продовжити раніше діючі умови інвесторам для добудови зелених електростанцій. Окрім того, доцільно підтримати зміни до законодавства, що дозволять виробникам «зеленої» енергії в найкоротші терміни та із використанням сучасного обладнання відновлювати об'єкти ВДЕ та здійснювати виробництво електричної енергії на прийнятних умовах. Тобто забезпечити перегляд та встановлення з другого кварталу 2023 р. тарифу на послуги з передачі електричної енергії на рівні, який буде покривати всі необхідні обґрунтовані витрати НЕК «Укренерго», зокрема, на оплату послуг із забезпечення збільшення частки виробництва електричної енергії з альтернативних джерел. Також на державному рівні доцільно забезпечити розрахунки з виробниками ВДЕ за відпущену електричну енергію по «зеленому» тарифу та за послугу із зменшення навантаження [8].

Держава в особі Національної комісії з питань енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП) не повинна допускати накопичення боргів перед інвесторами у секторі «зеленої» енергетики та має вирішити проблему застарілих боргів, оскільки в умовах війни ця галузь є важливою для

підтримки енергетичної безпеки країни.

І тоді (якщо держава забезпечить продовження гарантованих умов підтримки на 1-2 роки, щоб компанії встигли добудувати свої об'єкти) енергетичні компанії (навіть в умовах воєнного стану) зможуть добудувати від 300 до 500 МВт потужностей «зеленої» енергетики вже у найближчі місяці та реалізувати плани Міністра енергетики України Г. Галущенко, який заявив, що Україна у 2023 р. має намір ввести в експлуатацію 500 МВт нових потужностей з виробництва електроенергії з відновлюваних джерел [8].

Слід зазначити, що значно більший рівень децентралізація «зеленої» енергетики, у порівнянні з традиційною генерацією, є перевагою для української енергосистеми в сучасних умовах та є перспективним напрямом її подальшої трансформації та стійкого розвитку.

Адже українська енергетична система вже досить добре інтегрована з європейською, і в країні є великі ділянки землі, на яких можна було б побудувати об'єкти «зеленої» енергетики. Тобто головним завданням залишається на сьогодні відновлення та модернізація української енергетичної системи шляхом використання більшої кількості відновлюваних джерел енергії в контексті заяв Президента України В. Зеленського, що Україна створить нову децентралізовану енергетичну систему та стане лідером в побудові сучасної «зеленої» енергетики [2].

Слід зазначити, що важливою складовою галузі відновлюваних джерел енергії є сектор виробництва біометану, до якого має значно підвищитися увага, як перспективної альтернативи природному газу. Тому в Україні необхідно на державному рівні (Держенергоефективність спільно із Міненерго, НКРЕКП, Уряд, Верховна Рада) створити законодавчу базу для подальшого розвитку національної біогазової галузі.

І цей процес вже триває. Так, зокрема, у 2022 р. для розвитку галузі біометану в Україні були зроблені такі кроки:

- Уряд затвердив Порядок функціонування реєстру біометану, підготовлений Держенергоефективності із Міненерго на виконання Закону

України №1820 «Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку виробництва біометану» [12];

- Держенергоефективності спільно із європейськими партнерами розпочало активну роботу над розробкою і запровадженням реєстру гарантій походження біометану;

- НКРЕКП внесла зміни до Кодексу газотранспортної системи та Кодексу газорозподільних систем, що дозволяє постачання біометану в мережу. Для цього збільшено молярну частку вмісту кисню у природному газі з 0,02 мол. % до 0,2 мол. % для доступу біометану до газотранспортної системи; а також до 1,0 мол. % - до газорозподільних систем [6].

Слід зазначити, що з огляду на кон'юнктуру ціни на газ та ресурсний потенціал проекти з виробництва біометану є інвестиційно-привабливими. За різними оцінками, повна собівартість товарного біометану, з урахуванням виду сировини для виробництва біогазу, потужності установки та вартості логістики до кінцевого споживача, може варіюватися від 300 до 1200 євро/1000 м³. Окрім того, Україна має необхідний для виробництва біометану ресурсний потенціал. Тому пріоритетом має бути системний підхід до формування біометанової галузі в Україні, з урахуванням можливостей використання не лише агровідходів, а й усіх видів ресурсів для біометану, в тому числі шляхом створення енергетичних кластерів [6].

Біоенергетичний сектор енергетики в Україні до війни розвивався досить стабільно (середній темп приросту складав 11% на рік): з 2010 р. по 2020 р. обсяги виробництва збільшилися у 3 рази, з 1,4 млн. т н. е. до 4,2 млн. т н. е. Тобто, якщо перевести зазначену цифру на газ, то у 2020 р. біоенергетика заміщала в Україні біля 5,2 млрд. м³ природного газу. Тобто біоенергетика до війни вже могла замінити понад 15% природного газу, який споживався в країні за рік [4].

Прогнозується, що у найближчі 10 років у світі біометан домінуватиме серед усіх видів відновлювальних газів. Так, наприклад, у Європі станом на 2022 р. вже побудовано 1222 біометанових заводів, а ЄС прийняв амбітні

плани з виробництва біометану (REPowerEU) і планує до 2030 р. виробляти біля 35 млрд. м³ / рік [4].

До речі, Україна може забезпечити до 30% цих потреб, адже серед основних переваг України на ринку біометану є розвинуті системи газових мереж і наявність газового обладнання. Окрім того, Україна (в контексті подальшої інтеграції в спільний енергетичний ринок ЄС) може запропонувати найдешевшу сировину для виробництва біометану, оскільки має найбільшу площу сільськогосподарських угідь в Європі. В цілому, потенціал виробництва біометану в Україні оцінюється на рівні 10 млрд. м³ на рік [4].

В цілому, на наш погляд, можливості сектору відновлюваної енергетики протистояти сучасній енергетичній кризі і посилювати енергетичну безпеку країни, а також створювати передумови нового енергетичного майбутнього України є практично безмежними, і цей потенціал потрібно реалізовувати в межах анонсованого державою «зеленого» енергетичного переходу.

Однак, слід зазначити, що Міжнародне енергетичне агентство (IEA) в опублікованому звіті «Перспективи енергетичних технологій на 2023 рік» вказує на наявність значних геополітичних ризиків в подальшому розвитку «зеленої» енергетики, а саме: у виробництві багатьох зелених технологій домінує одна країна – Китай, а значна частина видобутку найважливіших корисних копалин зосереджена серед лічених виробників. Так, наприклад, на ДР Конго припадає понад 90% світового видобутку кобальту, а 70% світового виробництва літію забезпечують усього три країни – Австралія, Чилі та Китай [16].

І це стосується не тільки відновлюваної енергетики, а будь-якого виду енергоресурсів. Адже надмірна енергозалежність тієї чи іншої країни від однієї країни – експортера енергоресурсів, однієї енергетичної компанії, чи одного енергетичного маршруту загрожує високими витратами у випадку певного збою раніше усталеної системи з різних причин (як об'єктивних, так

і суб'єктивних).

Так, можливі варіанти розвитку подій через вищезазначену ситуацію спостерігаються в сучасних умовах, а саме залежність Європи від російського газу, і в 2022-2023 рр. Європейський континент повною мірою це відчув через російську військову агресію проти України та використання РФ енергоресурсів, як зброї проти країн-імпортерів природного газу.

Тому, на наш погляд, з огляду на вищезазначене, важливою передумовою забезпечення необхідного рівня енергетичної безпеки України в сучасних умовах є диверсифікація існуючих ризиків та розвиток різних (окрім ВДЕ) галузей та сфер енергетики, особливо атомної (незважаючи на те, що в ЄС останніми роками була досить популярною ідея закриття АЕС, однак після початку війни в Україні багато країн переглядають зазначену концепцію, принаймні тимчасово).

Так, в сучасних умовах з чотирьох атомних електростанцій України не працює тільки тимчасово окупована Запорізька АЕС, яка перебуває в стані холодної зупинки. Проблеми з балансом енергосистеми після російських ракетних атак існують, але вони розв'язуються, зокрема, завдяки діям українських споживачів і скороченню обсягів промисловості. Щодо трьох інших АЕС, то вони працюють відповідно до технологічних регламентів, виводячи вчасно всі реактори на планові ремонти, передбачені вимогами МАГАТЕ до енергетичної безпеки відповідних об'єктів [17].

Слід зазначити, що з початком війни Україна перестала імпортувати російське ядерне паливо, розраховуючи на власні запаси, яких вистачить на 2 роки. Наразі ГК «Енергоатом» планує перевести всі енергоблоки українських АЕС, які працювали на російському паливі, на паливо американської компанії Westinghouse шляхом створення лінії виробництва власного палива, базуючись на технологіях цієї американської компанії. До речі, в Україні вже виробляються головки та хвостовики касети, які пройшли ліцензування американською компанією, а інші складові виробничого та експлуатаційного процесу поставляються компанією Westinghouse [13].

Україна також припинила вивозила відпрацьоване ядерне паливо до РФ на переробку, адже вже добудовано та введено в експлуатацію власне сховище відпрацьованого палива [20]. І це так само дає можливість Україні уникнути енергозалежності від країни-агресора. Тобто, Україна диверсифікувала постачання ядерного палива для атомної генерації й на сьогодні за цим напрямом є повністю енергонезалежною від РФ.

Потребує відповідної державної уваги й подальший розвиток такої важливої складової енергетичної безпеки країни, як нафтогазовий комплекс.

Зазначаємо, що від початку російського повномасштабного вторгнення під час атак пошкоджено щонайменше 350 об'єктів газової та нафтової інфраструктури. Ба більше, унаслідок ударів постраждало також понад 450 км газопроводів, а втрата потужностей із видобутку газу оцінюється в \$700 млн. [15].

Тому перед Україною постало завдання перебудувати свою енергетичну інфраструктуру в такий спосіб, щоб вона змогла далі функціонувати в умовах воєнних дій.

Адже через відключення електроенергії змінюється енергетичний баланс країни, тому що там, де це можливо, замість електроенергії використовується природний газ та інші вуглеводи. Тому накопичених до старту опалювального сезону 14,5 млрд. м³ природного газу, якого мало б було вистачити для його сталого проходження, через масовані ракетні обстріли енергооб'єктів країни могло не вистачити. Через дефіцит потужності в енергомережі, який спровокували ворожі ракетні удари, генерувальні підприємства були змушені збільшити обсяги споживання природного газу. Тому для формування додаткових резервних обсягів газу Україна нині активно працює із західними союзниками, зокрема, США, ЄС і Канадою.

Так, наприкінці листопада 2022 р. ГК «Нафтогаз України» звернувся до USAID із проханням надати Україні додаткові обсяги газу для сталого проходження опалювального сезону 2022 – 2023 рр. Сторони також

обговорили потреби нашої держави в обладнанні та матеріалах, як-от газові компресори, дизельні електрогенератори та устаткування для видобутку газу [15].

Окрім того, держава має продовжити інвестувати у збільшення власного видобутку природного газу, аби й за цим напрямом забезпечити повну енергетичну незалежність.

В умовах повномасштабної війни надзвичайно важливим є також те, що газопостачальна компанія ГК «Нафтогаз України» продовжує стабільно виконувати всі свої функції, забезпечуючи енергетичну стійкість шляхом безперебійного постачання газу для понад 12,3 млн. домогосподарств попри всі виклики та загрози [7].

Важливо, що в умовах війни ГК «Нафтогаз України» не змінила ціну на природний газ для своїх клієнтів і втримала довоєнний тариф – один з найвигідніших у важкій для країни час. Ба більше, ціна 7,96 грн/м³ була встановлена для постачальника «останньої надії», функції якого виконує компанія.

Так, було забезпечено природним газом понад 10 млн. українських домогосподарств, які лишилися без постачальника (з 1 травня 2022 р. до реєстру ГК «Нафтогаз України» підключені понад 10 млн. українських домогосподарств, які отримували газ від постачальника «останньої надії» (ПОН). Ідеться про колишніх клієнтів 18 постачальників під брендом «Твій Газбут», ТОВ «Одесагаз-Постачання», ДП «КиївГазЕнерджи», ТОВ «Лубнигаз-Треїдинг», ТОВ «Газ Ресурс Компані» та ТОВ «Тернопільміськгаз»).

Також, незважаючи на воєнний стан й активні бойові дії в низці областей України, ГК «Нафтогаз України» вживає всі можливі заходи для постачання природного газу на об'єкти газопостачання та забезпечення побутових потреб населення на тимчасово окупованих територіях, консультує своїх клієнтів, які перебувають в окупації, щодо розв'язання газових питань. Також контакт-центр ГК «Нафтогаз України» надає

актуальну інформацію про передачу показань та оплату для тамтешніх споживачів газу, збирає дані про зруйновані домогосподарства, щоб підтримати населення в цей складний час. Окрім того, компанія не надсилає рахунки клієнтам з Донецької, Луганської, Херсонської, частини Харківської та Запорізької областей через окупацію та бойові дії, а українці, які залишилися у своїх домівках на тимчасово окупованих територіях, незважаючи ні на що отримують природний газ. Наприклад, продовжується постачання блакитного палива 270 тис. клієнтів на тимчасово окуповані території Херсонщини, не застосовується жодних штрафних санкцій, а тим паче відключень від газу населення [7].

Отже, стабільне газопостачання було та залишається однією з основних цілей державної енергетичної політики в газовому секторі в сучасних умовах.

Окрім того, значною мірою енергетична безпека країни залежить від стану нафтопереробної галузі, адже без власних нафтопродуктів національну енергетичну безпеку забезпечити неможливо.

Ефективність нафтопереробної галузі, в свою чергу, залежить від двох складових – обсягів забезпечення сировиною та наявністю переробних потужностей. На сьогодні в Україні кожна із зазначених складових перебуває в глибокому занепаді.

Так, при річному обсязі споживання нафтопродуктів в Україні до 10-11 млн. т власний видобуток нафти з газовим конденсатом становить до 2 млн. т. Тому для задоволення власних потреб країна щороку імпортує до 8 млн. т бензину і дизельного палива вартістю понад 10 млрд. дол. [1], а російська військова агресія ще більше загострила зазначену проблему.

У довоєнний 2021 р. функціонували лише Кременчуцький НПЗ і Шебелинський НПЗ, які забезпечували до третини потреб країни в нафтопродуктах. Всі інші – Лисичанський, Одеський, Дрогобицький, Надвірнянський і Херсонський нафтопереробні заводи – нафтової сировини не переробляли. Окрім того, на українському ринку нафтопродуктів присутня продукція напівлегальних міні-НПЗ, які не мають повного циклу переробки

нафти, і виробляють низькоякісне паливо класу Євро-2, Євро-3, яке реалізується здебільшого у тіньовому сегменті.

Головна причина зазначеної ситуації на ринку нафтопродуктів полягає у тому, що українські нафтопереробні заводи настільки технологічно застаріли, що можуть випускати нафтопродукти лише низької якості (Євро-2, Євро-3), тоді як у Європі вже виробляють нафтопродукти стандарту Євро-5. Тому українські нафтопереробні заводи потребують докорінної модернізації для забезпечення європейських норм якості продукції, збільшення глибини переробки та дотримання норм екологічних вимог до охорони навколишнього природного середовища.

Під час воєнних дій Кременчуцький і Лисичанський нафтопереробні заводи було зруйновано, що призвело практично до повної залежності країни від імпорту. В сучасних умовах біля 95% бензину та 72% дизельного палива Україна імпортує з країн ЄС: Румунії, Литви, Словаччини, Греції, Болгарії, Польщі [1].

Тому з урахуванням ситуації, що склалася з постачанням країни нафтопродуктами надзвичайно важливою та необхідною є розробка та реалізація державної програми збільшення видобутку нафти та її переробки з отриманням продукції з високим рівнем доданої вартості та забезпечення виробництва нафтопродуктів стандарту не нижче Євро-5.

Перспективним напрямком відродження української нафтопереробки може стати модернізація Дрогобицького нафтопереробного заводу, який розташований географічно близько до кордону з ЄС, а його потужність становить 2,3 млн. т сирової нафти на рік (75% акцій підприємства належать акціонерам, 25% – Фонду державного майна України). Зазначене НПЗ має власний парк зберігання нафти, бензинів, дизельного палива, мазуту та розвинену логістику і транспортну інфраструктуру, яка дає можливість забезпечити підприємство нафтою трубопроводом Одеса – Броди і від Бориславського нафтопромислу, а також залізничним транспортом завдяки наявності естакади зливу нафти та естакади наливу нафтопродуктів у

залізничні цистерни (світлі нафтопродукти та мазут). Окрім того, підприємство має розвинену енергетичну інфраструктуру завдяки прямому постачанню природного газу з Бориславського НГВУ, а також власну ТЕЦ, котлоагрегати якої можуть працювати на газі або мазуті.

Окрім того, на думку Акімова А. та Максимовича Б. надзвичайно актуальним питанням є будівництво у Львівській області нового сучасного нафтопереробного комплексу (НПК) потужністю 8–10 млн т переробленої нафти на рік на вивільнених виробничих площах Новороздільського державного хімічного підприємства «Сірка», яке вже давно припинило свою діяльність із переробки сірки, однак залишилися більш як тисяча гектарів вільних площ, придатних для будівництва нового НПК і розвинена інфраструктура. Надійне забезпечення нафтою нового НПЗ можливо як існуючим нафтопроводом Одеса–Броди, так і новим нафтопроводом від Балтійського узбережжя в Польщі до Бродів і Нового Роздола, використовуючи можливості існуючого нафтопроводу «Дружба». Тобто за сприятливих умов Новороздільський НПК може забезпечуватися нафтою з південного та північного напрямків, а за особливо сприятливих умов – ще й зі сходу нафтопроводом «Дружба» [1].

Тому в сучасних умовах, коли демократичні країни світу висловили свою підтримку Україні у війні з російським агресором, а також готовність фінансувати повоєнне відродження української економіки, склалися сприятливі умови для проведення підготовчих проектно-організаційних робіт щодо зазначеного будівництва нафто-переробного комплексу. Зважаючи на значні поклади вуглеводнів у західному регіоні, наявність розвиненої інфраструктури та потужного наукового і виробничого потенціалу, Україна має можливість отримати потужне джерело виробництва паливно-мастильних матеріалів за відповідної підтримки центральної та регіональної влади.

Отже, енергетична безпека держави під час воєнного стану потребує особливої уваги до такої важливої галузі, як нафтопереробка, що має бути

стратегічною та пріоритетною для державної влади, як в умовах воєнного стану, так і в умовах повоєнного відновлення.

Окрім того, необхідно вже, нарешті, створити законодавчу базу щодо реформування Державного резерву у контексті формування мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів із метою забезпечення безперервного її постачання на внутрішній ринок у разі виникнення дефіциту. І законотворчий процес з цього питання вже триває.

Так, Кабінет міністрів України у лютому 2023 р. схвалив проєкт закону «Про мінімальні запаси нафти та нафтопродуктів» для внутрішнього ринку України, який визначає основні засади створення і роботи в Україні системи мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів (у разі настання кризової ситуації в резервах будуть запаси, які за обсягами складатимуть щонайменше 61 день внутрішнього споживання), передбачає регулювання відносин у сфері управління запасами, а також передбачає відповідальність для суб'єктів ринку нафти та нафтопродуктів за порушення вимог щодо формування, зберігання, використання, заміни, оновлення та продажу мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів [18].

На наш погляд, зазначений законопроект має бути ухвалено Верховною Радою України першочергово, адже це дозволить після війни гарантувати надійну роботу українських нафтопереробних підприємств, забезпечити стабільну наявність товару на ринку нафтопродуктів та захистити споживача від будь-якого впливу (в першу чергу, негативного) держав, з яких Україна імпортує цей вид продукції.

Слід зазначити, що необхідність створення мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів пояснюється залежністю національної економіки від імпорту енергоносіїв і передбачає, що в разі припинення надходжень нафти й нафтопродуктів, потребу в них протягом певного періоду країна зможе задовольняти за рахунок власного видобутку й наявних резервів. До речі, інтеграція України в ЄС також обумовлює необхідність створення мінімальних запасів відповідно до директив Європейського Союзу й з

урахуванням практики держав – членів ЄС.

Важливою складовою енергетичної безпеки України, особливо в умовах війни, є вибудовування стратегії захисту об'єктів енергетичної інфраструктури від постійних російських атак, які зосереджені на знищенні трансформаторів, що розташовані в ключових вузлах системи розподілу електроенергії, а їх мета полягає у тому, аби розбити мережу на ізольовані острови та запобігти передачі електроенергії між регіонами країни.

Вищезазначена стратегія забезпечення енергетичної безпеки країни та збереження енергосистеми України в робочому стані в умовах масованих російських ракетних ударів включає наступні складові.

1. Захист 50 найважливіших енергооб'єктів за допомогою поставлених країнами Заходу систем протиповітряної оборони, таких як ракети класу «земля-повітря» Nasams та іншими засобами.

2. Передбачення масованих ракетних атак та мінімізація можливих наслідків від влучання. Тобто, для того, щоб зменшити вразливість енергосистеми, пільговий період до 60 хвилин, наданий українськими системами оповіщення, використовується для відключення системи з тимчасовими відключеннями, а енергетики налаштовують енергосистему та протиповітряну оборону для кращого захисту.

3. Ремонт та відновлення зруйнованих обстрілами складових енергосистеми. Більша частина електромережі України є застарілою і працює при більш високій напрузі, ніж у ЄС, що робить її несумісною із західним обладнанням, яке потім не можна використовувати для заміни пошкодженого обстрілами обладнання. Значний дефіцит спостерігається серед трансформаторів 750 кВ, хоча деякі замінники були отримані з країн – колишніх радянських республік, таких, наприклад, як Литва [10].

Однак, цього недостатньо для забезпечення необхідного рівня енергетичної безпеки країни. А тому енергосистему України необхідно зробити менш вразливою (як в умовах війни, так в умовах повоєнного відновлення країни) шляхом створення децентралізованої енергетичної

системи. Така система буде менш вразливою, оскільки йдеться про будівництво мініелектростанцій та малих об'єктів генерації, імплементованих в діючу енергосистему [11].

Тобто для унеможливлення тривалого виведення з ладу енергосистеми країни необхідно створити систему мініелектростанцій, що дозволить забезпечити основні електростанції, сформувати критичний резерв і незалежність генерування енергії (двадцять таких станцій можуть видати потужність одного атомного блоку). Окрім цього, мініелектростанції допомагатимуть постачати воду й тепло в населені пункти, а також забезпечуватимуть енергетичну безпеку атомної генерації [9].

А поки що, навіть в умовах війни, у 2023 р. в Україні заплановано будівництво нових видів модульної та високоманеврової генерації, а також очікується встановлення мобільних трансформаторів та розподільчих станцій, що значно підвищить надійність української енергетичної системи. Також інсталюватимуться нові об'єкти альтернативної енергетики попри усі складнощі розробки та прийняття нормативно-правової документації. Щонайменше в Україні у 2023 р. є можливість встановити 300 мегават потужностей вітрових електростанцій. Також можуть початися перші проектно-вишукувальні роботи стосовно спорудження малих модульних ядерних реакторів [19].

Однак, на жаль, поки що прискорити запуск малих модульних реакторів технічно неможливо, оскільки зазначені реактори нещодавно тільки винайшли і американська компанія отримала відповідні ліцензійні документи на використання цієї технології на території США. Тобто ці реактори необхідно ще доопрацювати, виготовити і отримати дозвіл на надання цієї технології в Україні [17].

Тому створення нової оновленої енергетичної системи України відбуватиметься вже після перемоги. Однак готувати необхідні документи, формувати стратегію розробки та стратегію розвитку оновленої енергетичної системи України необхідно вже зараз.

Тому не випадково, що у своєму зверненні до Верховної Ради 28 грудня 2022 р. Президент України В. Зеленський зазначив, що Україна має стати передовою країною в енергетичній сфері. «Зараз, коли ворог поставив собі за мету знищити нас, знищити нашу енергетику, ми ставимо собі за мету стати лідером у трансформації нашої енергетики для протидії будь-яким загрозам, будь-яким викликам – військовим, політичним, економічним чи навіть кліматичним. Ми маємо стати – і ми станемо, бо немає іншого виходу – станемо лідером в побудові сучасної зеленої енергетики. Це дозволить нам створити децентралізовану енергосистему. Сьогодні – всі бачать – це небезпечно, коли міста залежать від кількох великих тепло- чи електростанцій. Сучасному місту потрібні децентралізовані джерела енергетики, джерела енергії. Лише «зелена» енергетика може дійсно це забезпечити. Маючи лідерські позиції в такій енергетиці і розвиваючи нашу атомну генерацію, а також водневу енергетику, ми будемо здатні забезпечити потреби України, а у мирний час – і Європи. І це буде історичне посилення ролі України в Європі. Ми можемо, а отже, повинні стати одним з гарантів європейської енергобезпеки. І це – завдання, завдання на завтра» [5].

Таким чином, ключова роль у забезпеченні необхідного рівня енергетичної безпеки України в сучасних умовах і в довгостроковій перспективі належить створенню децентралізованої енергетичної системи країни, подальшого розвитку «зеленої» енергетики (впровадженню так званої концепції «зеленого» енергетичного переходу) у тісній координації з атомною генерацією та водневою енергетикою. Окрім того, тісна співпраця України з ЄС у питаннях реконструкції електромереж та інтеграція ринку електроенергії сприятиме перезапуску експорту електроенергії до ЄС (коли українська енергосистема остаточно стабілізується і стане профіцитною (прибутковою)) і забезпеченню необхідного рівня енергетичної безпеки, як України, так і Європейського Союзу (адже експорт української електроенергії в ЄС зменшує залежність країн співдружності від російського газу та нафти).

Список використаних джерел (підрозділ 2.3)

1. Акімов А., Максимович Б. Як відновити нафтопереробку в Україні. URL: <https://zn.ua/ukr/economic-security/jak-vidnoviti-naftopererobku-v-ukrajini.html>.
2. Бойко Ю. В ЄК заявили, що децентралізація «зеленої» енергетики є перевагою для української енергосистеми. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ek-zayavili-shcho-detsentralizatsiya-zelenoyi-1673174534.html>
3. Війна росії проти України пришвидшить відмову світу від нафти та газу, – аналітики. URL: <https://economistua.com/vijna-rosiyi-proty-ukrayiny-pryshvydshyt-vidmovu-svitu-vid-nafty-ta-gazu-analitsyky/>
4. Виробництвом біометану можуть займатися також середні фермери. URL: <https://agropravda.com/news/agrobiznes-life/19689-virobnictvom-biometanu-mozhut-zajmatisja-takozh-seredni-fermeri>
5. Виступ Президента із щорічним посланням до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2022/12/28/7382729/>
6. В Україні розробляють законодавчу базу для розвитку біогазової галузі. URL: <https://bizagro.com.ua/v-ukrayini-rozroblyayut-zakonodavchu-bazu-dlya-rozvitku-biogazovoyi-galuzi/>
7. ГК «Нафтогаз України» повноцінно виконує свої функції в умовах воєнного стану. URL: <https://gas.ua/uk/home/news/naftogaz-continues-its-work>
8. Гровенко А. Іноземні інвестори просять Зеленського запобігти банкрутству «зеленої» енергетики. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/inozemni-investori-prosyat-zelenskogo-zapobigti-1676121014.html>
9. Для стабільної роботи енергосистеми розгорнуть мережу мініелектростанцій. URL: <https://social.com.ua/life/spozhyvach/dlya-stabilnoyi-roboty-energosityemy-rozgornut-merezhu-minielektrostantsij/>
10. Дробкіна Є. Три напрямки. Україна вибудувала стратегію із захисту

енергетики, - Financial Times. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/tri-napryamki-ukrayina-vibuduvala-strategiyu-1673189447.html>

11. Енергосистему України можна зробити менш вразливою до атак РФ, - Шмигаль. URL: <https://novosti-n.org/ua/news/Energosystemu-Ukrayiny-mozhna-zrobyty-mensh-vrazlyvoyu-do-atak-RF-SHmygal-258918>

12. Закону України №1820 «Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку виробництва біометану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1820-20#Text>

13. Запасів ядерного палива Україні вистачить на два роки, - «Енергоатом». URL: https://censor.net/ua/news/3383324/zapasiv_yadernogo_palyva_ukrayini_vystachyt_na_dva_roky_energoatom

14. «Зелені» в окупації: як працюють сонячні та вітрові станції на окупованих територіях Запорізької області. URL: <https://incentre.zp.ua/zeleni-v-okupacziyi-yak-praczuuyut-sonyachni-ta-vitrovi-stancziyi-na-okupovanyh-terytoriyah-zaporizkoyi-oblasti/>

15. Кротовська О. У «Нафтогазі» підрахували кількість пошкоджених війною об'єктів газової та нафтової інфраструктури. URL: <https://thepage.ua/ua/news/opalyuvalnij-sezon-2022-2023-ukrayina-potrebuye-bilshe-gazu>

16. Міжнародне енергетичне агентство спрогнозувало початок нової індустріальної епохи. URL: <https://biz.liga.net/ua/all/tek/novosti/mejdunarodnoe-energeticheskoe-agentstvo-sprognozirovalo-nachalo-novoy-industrialnoy-epohi>

17. Рябцев Г. Як зараз працюють українські АЕС і що таке малі модульні реактори, розповів експерт енергетичного ринку. URL: <https://uatv.ua/uk/yak-zaraz-pratsyuyut-ukrayinski-aes-i-shho-take-mali-modulni-reaktory-rozpoviv-ekspert-energetychnogo-rynku/>

18. Сітнікова І. Кабмін схвалив законопроект про мінімальний запас нафти для внутрішнього ринку. URL: <https://hromadske.ua/posts/kabmin-shvaliv-zakonoprojekt-pro-minimalnij-zapas-nafti-dlya-vnutrishnogo-rinku>

19. У 2023 році в Україні будуватимуть нові види генерації. URL:

<https://ua.news/ua/ukraine/v-2023-godu-v-ukraine-budut-stroit-novye-vidy-generatsii>

20. Україна стала повністю незалежною від Росії щодо ядерного палива, - Галущенко. URL: https://censor.net/ua/news/3399348/ukrayina_stala_povnistyu_nezalejnoyu_vid_rosiyi_schodo_yadernogo_palyva_galuschenko

2.4. Державна політика соціального захисту як необхідна передумова забезпечення сталого розвитку: міжнародний досвід для України

В сучасних умовах державна політика соціального захисту, яка формується та реалізується на національному рівні, значною мірою залежить від процесів, які відбуваються в глобальному середовищі, тобто існує певний зв'язок між внутрішньою та зовнішньою політикою держави у зазначеній сфері. Іншими словами, країни досить часто реалізують державну політику соціального захисту не ізольовано один від одної, а шляхом міжнародного співробітництва, що потрібно враховувати у питаннях формування та реалізації державної політики соціального захисту в Україні, особливо в умовах євроінтеграційних процесів.

Формування та реалізація відповідної державної політики соціального захисту сприяє збереженню і розвитку людського потенціалу, соціальній стабілізації суспільства, позитивно впливає на економічний розвиток, підвищує купівельну спроможність населення, позитивно впливає на пропозицію робочої сили, стимулює підвищення рівня конкурентоспроможності країн на міжнародній арені, сприяє підвищенню рівня їх національної безпеки та сприяє сталому розвитку в довгостроковій перспективі.

Розглянемо особливості формування та реалізації державної політики соціального захисту в різних країнах світу як необхідну складову їх сталого розвитку з метою вивчення закордонного досвіду та його імплементації в

умовах України.

Надзвичайно цікавим досвідом для формування та реалізації державної політики соціального захисту в Україні (в контексті її євроінтеграційних прагнень) є особливості державної політики в зазначеній сфері в країнах Європейського Союзу. Для цього розглянемо особливості формування та реалізації державної політики соціального захисту в провідних країнах ЄС.

Так, у Німеччині – державі, яку часто називають «соціальною державою», соціальна допомога виконує роль останнього «притулку» для нужденних. І хоча система соціального страхування практично не передбачає допомоги щодо забезпечення мінімального доходу, однак система соціальної допомоги гарантує мінімальний рівень життя для тих, хто не може прожити за рахунок своїх доходів або допомоги із соціального страхування. У порівнянні з іншими подібними системами, що існують у світі, німецька система соціальної допомоги є чимось середнім між абсолютно централізованими системами (як у Великій Британії), які є чітко впорядкованими і децентралізованими, що допускають високий ступінь адміністративної свободи (як у Швеції) [17].

Відповідно до фундаментальних принципів людської гідності та суспільного добробуту, закріплених у конституції Німеччини, яку було прийнято у 1949 р., система соціальної допомоги гарантує людині забезпечення мінімального рівня життя. Цей «соціально-культурний мінімум» виходить поза межі простих фізичних потреб і включає соціальні та культурні потреби. Хоча цей принцип був прописаний у законі 1962 р., наступні поправки до цього закону розширили межі надання соціальної допомоги, зміцнили права осіб, які претендують на її отримання, та ввели обмеження з метою уникнення зловживань. В Німеччині існує два види соціальної допомоги. Перший, який можна вважати соціальною допомогою у вузькому значенні забезпечує підтримку доходів домогосподарств, які не можуть забезпечити себе засобами до існування (*Hilfe zum Lebensunterhalt*). Соціальна допомога другого виду – це допомога в особливих обставинах

(Hilfe in besonderen Lebenslagen), яка забезпечує задоволення особливих потреб, наприклад, у разі інвалідності, довготривалої непрацездатності або хвороби. Всі види соціальної допомоги надаються на основі відповідної перевірки зазначеної потреби [21].

Загалом схема соціальної допомоги охоплює всіх жителів країни з доходом нижче за певний рівень. Це граничне значення залежить від розміру та складу домогосподарства, а також від його особливих потреб. Соціальна допомога є останнім «притулком» малозабезпечених, що означає, що особи, які претендують на її отримання, повинні спочатку вичерпати можливості всіх інших джерел доходу. Однак при визначенні потреби мінімальні суми заощаджень та активів не беруться до уваги. Якщо заощадження та активи становлять вищі суми, то в принципі вони повинні бути використані, перш ніж виникне право на соціальну допомогу. Право на соціальну допомогу не залежить безпосередньо від характеру зайнятості та годин роботи. Навіть люди, які працюють повний робочий день, можуть отримувати допомогу соціальної допомоги, якщо їхній заробіток не дотягує до мінімального порогового значення. Це стосується й інших видів соціального забезпечення, наприклад, пенсій за віком або допомоги з безробіття; якщо сукупний прибуток домогосподарства не дотягує до встановленого мінімуму, це дає право на отримання соціальної допомоги [21].

Отже, головною метою державної політики соціального захисту в Німеччині є забезпечення рівноваги між захистом людської гідності та прав особистості, з одного боку, і громадським контролем та економією коштів з іншого. Досягнення цих суперечливих цілей у Німеччині виявилось відносно успішним, адже соціальний захист перетворився на складну систему, ефективність якої є достатньо високою.

У той час як побудова ефективної системи соціального захисту в деяких країнах ЄС все ще є актуальною, Швеція має таку систему вже протягом кількох століть.

Слід зазначити, що у Швеції (та інших скандинавських країнах)

держава контролює і надходження коштів, і організацію соціальних служб, і систему соціального захисту. А якщо порівнювати з іншими країнами, то у Швеції чимало ресурсів спрямовується на заходи соціального забезпечення, а частка таких витрат у національному ВВП є, в середньому, дещо вищою, ніж загалом у країнах ЄС.

Важливим складовим елементом розвитку концепції держави загального добробуту у Швеції є система доходів людей похилого віку. Люди похилого віку, які прожили у Швеції не менше 40 років, мають право на повну гарантовану пенсію («Garantipension»). Окрім того, особи, які отримують гарантовану пенсію, можуть звернутися за допомогою на утримання будинку, що залежить від загального доходу. Літні особи, які прожили у Швеції менше 40 років, отримують знижену гарантовану пенсію, але можуть звернутися за додатковою допомогою за віком («Äldreförsörjningsstöd»), яка призначається залежно від доходу [18].

Макроекономічні умови та державна політика на ринку праці значною мірою визначають кількість одержувачів соціальної допомоги. Так, система соціальної допомоги є однією з форм компенсації на період безробіття, що змушує уряд уважніше поставитися до своєї політики на ринку праці.

Так, стратегія формування та реалізації державної політики на ринку праці Швеції традиційно базувалася на активних заходах впливу. У той самий час надання безробітним виплат з безробіття через систему страхування втрати зайнятості є основним пасивним заходом.

Якщо звернутися до заходів активної політики ринку праці, то їх в країні значна кількість – наприклад, різні програми перепідготовки та підвищення кваліфікації. Деякі призначені для дорослих до 25 років, інші – для непрацездатних осіб. Беручи участь у таких програмах, безробітні одержують заробітну плату або стипендію [19].

Крім того, у Швеції здійснюються заходи соціального захисту у сфері сімейної політики. Найбільш вартісні з них спрямовані на всі сім'ї, які мають дітей, чи сім'ї з дітьми певного віку. Мається на увазі програма дитячої

допомоги, за якою кожна сім'я отримує щомісячну допомогу (вона не обкладається прибутковим податком) на кожну дитину на утриманні. Розміри зазначених виплат вищі для сімей, у яких на утриманні перебуває троє чи більше дітей. Існує допомога для батьків для відшкодування втрат доходу при народженні дитини, і в період після пологів. Також місцева влада забезпечує високу якість дошкільного виховання за рахунок високого рівня дотацій, що дає багатьом батькам можливість продовжувати працювати [15].

Важливими інституційними складовими системи соціального захисту в Швеції є Закон про соціальне забезпечення, Національна рада з охорони здоров'я та соціального забезпечення («Socialstyrelsen»), а також державні структури на регіональному рівні («Länsstyrelserna»), які наглядають за діяльністю Рад з питань соціального забезпечення. Окрім того, Національна рада з охорони здоров'я та соціального забезпечення надає дані щодо нормативів (встановлених урядом), а також дає докладні рекомендації щодо прийняття рішень щодо соціальної допомоги.

Так, вищезазначений Закон про соціальне забезпечення дозволяє Раді із соціального забезпечення надавати допомогу на такі цілі:

1. Харчування, одяг та взуття, ігри та дозвілля, товари народного споживання, охорону здоров'я та гігієну, щоденну газету, телефон, пакет телепрограм.

2. Утримання житла, оплати електроенергії, проїзд на роботу, страхування житла, внески за членство у профспілці та страховому товаристві з безробіття.

Витрати за вказаними статтями розраховуються за нормами, що діють на території всієї країни (єдині для всієї країни нормативи), які визначаються урядом на підставі офіційно встановлених цін для різних типів сімей. Рада із соціального забезпечення на свій розсуд розраховує ці витрати за вищою або нижчою межею [16].

При цьому, Закон про соціальне забезпечення передбачає, що Рада із соціального забезпечення має право вимагати, щоб особа, яка отримує

соціальну допомогу, брала участь у певних заходах (перенавчання або інші заходи щодо підвищення кваліфікації), якщо тільки такій особі не було запропоновано відповідну програму зайнятості.

Метою таких заходів (перенавчання чи інші заходи щодо підвищення кваліфікації) є збільшення здатності людини утримувати себе в майбутньому. За задумом законодавства вони мають збільшити потенціал людини на ринку праці або за подальшого навчання. Якщо особа відмовляється брати участь у запропонованих їй заходах без поважної причини, то відповідно до Закону про соціальне забезпечення їй може бути відмовлено у наданні соціальної допомоги або її розмір може бути зменшений. Те ж саме стосується і осіб, які без поважної причини не присутні на призначених їм заходах.

В цілому, Закон про соціальне забезпечення можна розглядати, як шведський варіант реформи соціального забезпечення, в якому більший акцент робиться на активних заходах на протипагу пасивним (зазначена тенденція у соціальній політиці спостерігається і в інших країнах ЄС). До речі, впровадження зазначених активних заходів під керівництвом бюро соціального забезпечення не є прерогативою лише уряду та парламенту країни, а й присутнє у діяльності органів місцевого самоврядування при реалізації регіональної та місцевої політики соціального захисту населення.

Отже, система соціального захисту у Швеції взаємопов'язана з системами соціального страхування, державною політикою в галузі сім'ї та на ринку праці. Її роль перебуває під значним впливом зміцнення держави загального добробуту. Тобто соціальній допомозі відводиться другорядна роль, а саме: охопити населення рятівною мережею останнього притулку від злиднів. Хоча отримання соціальної підтримки є загальним правом при виконанні певних умов, реальний стан справ виглядає таким чином, що багато хто має право на виплати – за нею не звертається, адже соціальна допомога не є привабливим джерелом доходу, оскільки вимагає подання індивідуальної заяви до одного з бюрократичних інститутів, рішення якого не завжди можна передбачити [22].

Нормативно-правовою основою системи соціального захисту у Фінляндії є Закон «Про соціальний добробут» та Закон «Про планування та державне субсидування», які регламентують діяльність органів соціальних служб за основними сферами і напрямками реалізації соціальної політики, виходячи з пріоритетних цілей і можливостей соціального забезпечення [26].

Так, Закон «Про соціальний добробут» є основним законом, який:

- зобов'язує центральну та місцеву владу надавати населенню соціальні послуги;
- гарантує отримання мінімального грошового доходу людям, які цього потребують;
- гарантує мешканцям соціальну допомогу;
- регламентує державний нагляд за витрачанням мінімального грошового доходу та соціальних виплат та визначає особливості консультування щодо їх правильного використання;
- інформує населення щодо особливостей функціонування системи соціального добробуту та соціальної безпеки.

Окрім того, в країні також діють спеціальні підзаконні акти, які доповнюють основний закон, особливо у тій частині, що стосується прав та статусу особливих груп клієнтів. Відповідно до зазначеного закону, клієнт соціального працівника може розраховувати на отримання наступних соціальних ресурсів: інформації, грошей, речей, послуг, статусу. На додаток до виплат мінімального гарантованого допомоги місцева влада зобов'язана також виплачувати своїм клієнтам соціальні виплати, які включають: допомогу при народженні дитини, виплати при вагітності та пологах, допомога на утриманців військовослужбовців, допомога на утримання дітей, виплати з інвалідності.

Закон «Про планування та державне субсидування» дозволяє планувати роботу соціальних органів на п'ятирічний період. Відповідно до цього закону місцева влада отримує кошти від держави у розмірах, необхідних для забезпечення діяльності соціальних служб, якщо не

достатньо коштів із місцевого бюджету [26].

В цілому, державна політика соціального захисту у Фінляндії спрямована на те, щоб центральні та місцеві органи влади надавали соціальні послуги у відповідності з потребами простих громадян та постійно підвищували їх ефективність та якість, а більшість питань, пов'язаних із наданням соціальних послуг конкретних груп населення вирішуються на місцевому рівні органами місцевого самоврядування [25].

Система соціального захисту Угорщини включає як систему виплат, засновану на засадах соціального страхування (пенсії, допомоги з безробіття), так і програми, засновані на принципах соціальної допомоги. Деякі програми є комбінацією соціального страхування та соціальної допомоги. В цілому, рівень охоплення соціальним захистом в Угорщині достатньо високий: біля 86% домогосподарств мають доступ щонайменше до одного з елементів соціального захисту [29].

Система соціального захисту в Угорщині включає пенсії за віком, громадську охорону здоров'я, виплати з інвалідності, допомогу з безробіття, заходи з підтримки сім'ї, заходи з підтримки дітей. Також існує соціальна допомога, яка включає регулярну допомогу дітям, одноразову виплату на дитину в надзвичайних ситуаціях, допомога на придбання житла [27].

У більшості випадків центральний уряд країни відповідає за універсальні виплати, а місцеві органи влади фінансує адресні програми з перевіркою потреб та свої власні програми. Більшість соціально значущих програм реалізується саме на місцевому рівні, що призводить до того, що допомога бідним є регіонально диференційованою.

Пенсійна система країни складається з трьох рівнів: державні розподільчі пенсії; обов'язковий накопичувальний компонент; добровільні пенсії. Для отримання пенсії у повному обсязі необхідно мати 40 років трудового стажу, а при меншому стажі розмір пенсії пропорційно скорочується. В Угорщині створено систему виплат людям похилого віку, на які мають право особи пенсійного віку у разі, якщо їх місячний дохід (з

урахуванням доходу чоловіка (дружини)) менше 80% мінімальної пенсії. При наданні допомоги враховуються доходи членів домогосподарства, а розмір допомоги покликаний доводити ці доходи похилого віку до рівня не нижче 80% мінімальної пенсії. Якщо ж пенсіонер – одинак, то максимальний розмір допомоги може досягати 95% мінімальної пенсії. Фінансується система виплат людям похилого віку місцевими органами влади, а центральні органи влади відшкодовують згодом до 70% зазначених витрат [4].

На довгострокові пенсії з інвалідності мають право особи з часткою втраченого здоров'я у 100%. Вони виплачуються регулярно, у розмірі близькому до розміру мінімальної пенсії за віком в залежності від виробничого стажу [3; 4; 23].

Страховання з безробіття поширюється на працівників, які пропрацювали принаймні 200 днів на рік протягом чотирьох попередніх безробіттю років. Максимальний термін виплати допомоги з безробіття складає 9 місяців. Допомога виплачується центральним урядом зі страхових внесків на страхування з безробіття, що збирається Фондом Праці (Labor Fund). Після втрати права на отримання допомоги з безробіття, безробітний може звернутися за соціальною допомогою на основі перевірки потреби, що проводиться місцевими органами влади. Також існує система громадських робіт, до яких безробітний може залучатися. Участь у громадських роботах протягом року дає право на три місяці отримання страхової допомоги з безробіття, що фінансується центральним урядом. Тому місцеві органи влади віддають більшу перевагу системі громадських робіт, як пріоритетному інструменту підтримки безробітних в країні [20].

Що стосується заходів щодо підтримки сім'ї та дітей в Угорщині, то державною політикою соціального захисту передбачені наступні їх види:

- допомога з материнства (виплачується у розмірі 150% мінімальної пенсії за віком);
- страхова допомога з догляду за дитиною до двох років (GYED) (надається матерям або батькам, які сплачували внески на соціальне

страхування протягом принаймні 180 днів на рік за 2 попередні роки, які передували страховому випадку. Розмір допомоги, який оподатковується прибутковим податком, дорівнює 70% заробітної плати матері або батька, але не вище двох мінімальних заробітних плат);

- нестрахова допомога по догляду за дитиною до трьох років у розмірі мінімальної пенсії (GYES) (отримують батьки, які не працювали і не сплачували внески на соціальне страхування і, отже, не мають права на страхову допомогу з догляду за дитиною до двох років. Допомога надається непрацюючому батькові або матері, поки дитині не виповниться 18 місяців, а при досягненні дитиною цього віку допомога може надаватися працюючому батькові, якщо тривалість його роботи не більше 4 годин на день);

- допомога сім'ям з трьома і більше дітьми та доходом нижче за певний рівень (виплачується допомога багатодітним сім'ям (GYET) у розмірі мінімальної пенсії на сім'ю, яку фінансують центральні через регіональні відділення Фонду страхування здоров'я (Health Insurance Fund);

- допомога на навчання дітей (надається, якщо не може бути надано сімейної допомоги);

- податкові пільги сім'ям із дітьми;
- житлова субсидія, яка є безоплатною і надається сім'ям з дітьми та іншими утриманцями на будівництво, купівлю або розширення житла (загальний розмір субсидії не повинен перевищувати 65% від вартості житла) [1; 2].

Отже, система соціального захисту в Угорщині передбачає цілу низку різних видів допомоги людям, які її потребують, покриваючи основні соціальні ризики та включає охорону здоров'я населення, виплати з інвалідності та за віком, допомогу з безробіття, а також різні заходи щодо підтримки сім'ї та дітей. Частина програм соціального захисту фінансується центральним урядом країни, а частина місцевими органами влади. При цьому, значна частина видатків на соціальний захист фінансується шляхом надання центральним урядом країни місцевим органам влади спеціальних

трансфертів. Цікавим видається той факт, що лінія бідності, з якою порівнюється матеріальне становище тих, хто звертається за допомогою, є мінімальна пенсія (або частина мінімальної пенсії), а не прожитковий мінімум (як в багатьох країнах світу, в тому числі в Україні) для чого визначаються потреби нужденних і враховуються як поточні доходи сім'ї, так і наявність деяких видів активів (транспортні засоби, нерухомість, засоби виробництва, права на фінансові цінності тощо).

Щодо оцінки результативності існуючої системи соціального захисту в Угорщині, слід зазначити, що вона є досить ефективною, однак державна політика у зазначеній сфері вимагає удосконалення у напрямку посилення позитивного впливу соціальної допомоги на підвищення матеріального становища інвалідів, пенсіонерів, безробітних, сімей з дітьми тощо.

В США в основі державної політики соціального захисту та відповідних федеральних програм, які реалізуються в зазначеній сфері лежать три базові принципи:

1. Права, тобто люди отримують допомогу як право.

Жодна американська програма у сфері соціального захисту населення не спирається на цей принцип (на відміну, наприклад, від права на державну освіту).

2. Виплати та допомоги заробляються, тобто люди отримують допомогу, тому що поведуться певним чином.

Зазвичай такі виплати заробляються завдяки тому, що люди працюють (на певних робочих місцях і не менше визначеного періоду часу). Соціальне забезпечення – найбільша з таких програм у США за кількістю учасників, за обсягом фінансування допомоги та за впливом на бідність. До інших програм відносяться страхування з безробіття та кредит з податку на трудові доходи.

3. Благодійність – виплати не заробляються, не даються як право.

Можливість отримання допомоги залежить від пріоритетів та політики держави, що як правило, відображається в обсязі фінансування, термінах дії програми, критеріях відбору учасників, а також у правилах та нормативах

програми. Більшість американських програм соціального захисту населення відносяться до програм такого типу [5].

В цілому, державна політика соціального захисту в США передбачає досягнення трьох цілей, які наведено нижче [5].

1. Базове фінансове забезпечення – держава зобов'язується забезпечити прожитковий мінімум літнім людям, і тим, хто зuboжив не зі своєї вини, і хто вживає (вживав) всіх можливих заходів для того, щоб забезпечити себе. З цією метою передбачені:

- допомоги у грошовому та натуральному виразі (соціальне забезпечення (гроші), тимчасова допомога нужденним сім'ям TANF (гроші), SSI (гроші), «Медікейд» (медичні послуги), продовольчі талони (талони на продукти харчування), житлові програми (субсидії на оренду житла);
- політика прогресивного оподаткування, політика негативного оподаткування (кредит із податку на трудові доходи).

2. Захист соціально вразливих категорій населення – держава зобов'язується надавати сприяння певним категоріям населення, у яких є особливо вразливі характеристики і які абсолютно нездатні забезпечити себе. В цьому випадку передбачено надання грошової та натуральної допомоги:

- дітям (програма TANF, дитяча допомога, продовольча допомога);
- інвалідам (програми SSI / DI, «Медікейд»);
- літнім людям (програма SSI, продовольчі програми, соціальне забезпечення, «Медікейд»).

3. Забезпечення рівних можливостей – держава зобов'язується надавати сприяння з метою забезпечення рівних економічних можливостей. Тобто деяким хронічно бідним чи знедоленим людям може знадобитися допомога для того, щоб вони могли досягти процвітання. В цьому випадку надається:

- адресна допомога знедоленим (державні програми передбачають адресне надання знедоленим людям тих послуг, які створюють для них економічні здібності). При цьому право на участь у таких програмах залежить від характеристик самих знедолених (наприклад, проживання у

бідній сім'ї, відсутність можливості або фізичної здатності отримати освіту, хронічне безробіття). Як приклади можна назвати, перш за все, програми професійного навчання молоді чи некваліфікованих дорослих працівників;

- адресна допомога населенню депресивних (бідних) регіонів (районів). На відміну від багатьох існуючих програм соціального захисту населення, які мають справу з конкретними людьми та домогосподарствами, програми, спрямовані на забезпечення рівних можливостей, як правило, здійснюються в регіонах (районах) з дуже високим рівнем нужденності шляхом надання послуг місцевим жителям. У США такі адресати нерідко визначаються за географічною ознакою: райони з високим та стійким рівнем бідності (понад 40%). Як приклади, можна назвати, насамперед, компенсаційні програми для бідних учнів початкової та середньої школи (зазвичай такі програми здійснюються окружними органами освіти), а також фонди місцевого та економічного розвитку.

В кінцевому рахунку, сучасна стратегія державної політики соціального захисту США полягає в тому, щоб переорієнтувати основні цілі концепції «держави загального добробуту» на цілі, які можуть бути досягнуті у середньостроковій перспективі, наприклад переорієнтація зобов'язань федерального уряду та зусиль органів державної влади всіх рівнів, органів місцевого самоврядування на вирішення існуючих проблем у сфері праці та доходів замість того, щоб безрезультатно намагатися вирішити всі можливі проблеми соціального характеру [12; 13].

Надзвичайно важливим для визначення напрямів удосконалення державної політики соціального захисту в Україні є відповідний досвід формування та розвитку цього сектору державного будівництва в Японії.

В Японії термін «соціальне забезпечення» вперше з'явився у статті 25 Конституції країни, яку було прийнято у 1946 р., де передбачено право людей на ведення повноцінного та гідного способу життя на мінімальному рівні, і що держава має вживати заходів щодо підвищення та зміцнення добробуту, соціального забезпечення та державної охорони здоров'я, що

охоплюють усі аспекти життя людей [14].

Закон про соціальну допомогу (прийнятий у 1946 р. і повністю переглянутий у 1950 р.) відбиває закладені у конституції соціальні принципи, особливо принцип «поваги до основних прав людини», гарантованих Конституцією Японії.

Так, Закон Японії «Про соціальну допомогу» встановлює такі основні чотири принципи [6]:

- держава відповідає за надання допомоги нужденним людям;
- кожен громадянин має право на соціальну допомогу незалежно від статі, соціального походження та причин поневірян, які він відчуває: насамперед до уваги береться його поточне економічне становище;
- держава гарантує право людей на «повноцінний та гідний» спосіб життя на мінімальному рівні;
- програма надання соціальної допомоги є «останньою інстанцією»: виплати надаються після того, як заявниками були використані всі наявні можливості та ними були докладені всі зусилля.

Перший принцип роз'яснює роль держави у реалізації Програми надання соціальної допомоги і покликаний стандартизувати допомогу та соціальні послуги на всій території країни, забезпечивши фінансову стійкість системи. Другий принцип забороняє будь-яку дискримінацію заявників з метою забезпечення справедливого надання допомоги. Третій принцип встановлює рівень допомоги та послуг за Програмою надання соціальної допомоги. Четвертий принцип свідчить про те, хто має право отримання соціальної допомоги, і, водночас, на необхідну особисту відповідальність [6].

Слід зазначити, що Програма надання соціальної допомоги вважається основною програмою боротьби з бідністю в Японії, і вищенаведений закон регулює надання бідним кілька видів допомоги, щоб люди могли користуватися своїм «правом на життя» у разі потреби.

У 1950 р. Консультативна рада із соціального забезпечення при Прем'єр-міністрі країни визначила завдання системи соціального

забезпечення в Японії, а саме:

- державі слід вживати заходи, які спрямовані проти причин, що призвели до бідності (хвороби, каліцтва, народження дітей, непрацездатність, смерть, похилого віку, безробіття та великі сім'ї), у формі сприяння через програми соціального страхування або податкові відрахування;
- держава через систему надання соціальної допомоги зобов'язана забезпечити мінімальний рівень життя для нужденних;
- програми соціального забезпечення повинні сприяти розвитку системи охорони здоров'я та зміцненню громадського добробуту для того, щоб усі громадяни могли вести гідний спосіб життя, як члени культурного суспільства [21].

У 1951 р. в Японії на програму надання соціальної допомоги припадало понад 16% витрат на соціальне забезпечення. Однак із прийняттям у 1961 р. програм універсального медичного страхування та пенсійного забезпечення у сферу дії системи соціального забезпечення були включені й інші категорії населення, крім осіб із низькими доходами. В подальшому стрімке зростання економіки поступово призвело до зміщення акцентів у системі соціального забезпечення від заходів щодо протидії бідності до програм соціального страхування, які покликані сприяти перерозподілу доходів серед різних груп населення та забезпечувати оптимальний рівень соціального захисту у повсякденному житті.

Однією із останніх змін у системі соціального забезпечення Японії стало прийняття державної програми страхування щодо довгострокового догляду. Так, раніше людям похилого віку, які потребували догляду, соціальні послуги надавалися в межах системи соціальної допомоги літнім людям, проте на практиці значний фінансовий і фізичний тягар турботи про них покладався на їхні власні сім'ї. Тому найбільш важливим нововведенням стало усупільнення турботи про людей похилого віку та надання їм права на отримання належної турботи, як і у випадку з іншими програмами соціального страхування. Крім того, дуже важливу роль у справі соціального

допомоги літнім людям відіграє не лише державний сектор, включаючи національні та місцеві органи влади, а й приватний сектор та некомерційні організації. Тобто зазначена програма допомагає людям похилого віку та їхнім сім'ям уникнути бідності [21].

В таблиці 2.1. наведено діючі програми соціального забезпечення в Японії.

Таблиця 2.1

Програми соціального забезпечення в Японії [21]

Джерела фінансування	Програми соціального забезпечення
Фонди соціального страхування (за рахунок внесків)	Медичне страхування Страхування за довгостроковим доглядом Пенсійне страхування Страхування з безробіття Страхування робітників від нещасних випадків
Податкові відрахування (не за рахунок внесків)	Програма надання соціальної допомоги Соціальні послуги літнім людям, інвалідам та дітям Медичне обслуговування та охорона здоров'я Медичне обслуговування для літніх людей

В цілому, система соціального забезпечення Японії включає програми соціального страхування та соціальні служби (органи соціальної допомоги), покликані забезпечувати захист від широкого спектру ризиків повсякденного життя. Програма надання соціальної допомоги особливо важливу роль відіграє у гарантуванні права людей на повноцінний та гідний спосіб життя за мінімального стандарту, виконуючи функцію так званої «останньої інстанції» соціального забезпечення. Система соціальної допомоги є багаторічною загальнонаціональною програмою з невеликими відмінностями, пов'язаними з відмінностями у вартості життя на центральному, регіональному та місцевому рівнях [6].

Програми соціального забезпечення в Японії перебувають під егідою Міністерства охорони здоров'я, праці та соціального забезпечення, яке

відповідає за планування програм соціального забезпечення та визначення стратегічних завдань і джерел фінансування, що стоять перед ними. Об'єктами регулювання є стандарти праці, гарантія зайнятості, охорона здоров'я, соціальне забезпечення та соціальне страхування. Агентство соціального страхування є поза-міністерським органом, яке афілійоване з Міністерством, і яке спеціалізується на наданні послуг медичного страхування працівникам малих та середніх підприємств, професійного пенсійного страхування, базової пенсії, а також відповідає за частину комплексної програми страхування моряків. Агентство та його відділення на регіональному та місцевому рівнях (Бюро соціального страхування) підтримують тісні контакти один з одним та об'єднані у спільну мережу, що охоплює всю країну [21].

Для управління трудовими відносинами на місцевому рівні у кожній префектурі під егідою Бюро праці функціонують Бюро інспекцій стандартів праці та Державні бюро гарантії зайнятості, на які покладено обов'язки щодо перевірки вимог щодо безпеки праці на робочих місцях та забезпечення відповідних умов роботи. Вони також взаємодіють із Програмою страхування працівників від нещасних випадків. Державні бюро гарантії зайнятості, так звані HELLO WORK, відповідають за надання рекомендацій з урахуванням кваліфікації заявника та пропозицій роботи, а також консультують з питань професійно-технічного навчання. Іншою важливою функцією Державного бюро гарантії зайнятості є управління Програмою страхування зайнятості.

Крім вищезазначених установ центрального уряду, важливу роль відіграють муніципалітети, особливо у питаннях забезпечення суспільного добробуту. Під орудою останніх знаходиться Програма надання соціальної допомоги, а також програми соціального страхування на рівні громад, у т.ч. Програма державного медичного страхування та страхування щодо довгострокового догляду. Тобто за конституцією Японії обов'язок щодо реалізації Програми надання соціальної допомоги покладається на державу

(Міністерство охорони здоров'я, праці та соціального забезпечення). Однак на практиці управління програмою здійснюється органами влади префектур, які діють за дорученням держави. Крім того, для надання соціальних послуг для тих, хто зазнає труднощів у повсякденному житті, в Японії створено кілька видів спеціалізованих інституцій, а саме:

- пункти допомоги для людей із серйозними фізичними вадами та психічними розладами;
- реабілітаційні центри для людей з фізичними вадами та психічними розладами;
- центри медичної допомоги;
- центри професійного навчання для людей з фізичними вадами та психічними розладами та матерів з малолітніми дітьми;
- готелі [21].

Програма надання соціальної допомоги передбачає оплату наступних витрат на: 1) проживання, 2) житло, 3) освіту, 4) догляд та 5) медичні витрати. Крім вищевказаних виплат, передбачено виплату трьох додаткових виплат з урахуванням наявних потреб: допомога у зв'язку з вагітністю та пологами, 2) допомога на професійну підготовку та на похорон [21].

Підсумовуючи, слід зазначити, що система соціального захисту в Японії містить програми соціального страхування, дія яких поширюється і на сфери дії системи соціальної допомоги. Тобто програми соціального страхування мають превентивну спрямованість, зменшуючи ризик сповзання різних груп та прошарків населення країни у бідність, а програма надання соціальної допомоги ефективно доповнює програми соціального страхування.

Слід зазначити, що в сучасних умовах країни світу активно інвестують в перепланування та розширення електронних інформаційних систем управління, щоб стимулювати вкрай необхідні реформи та розширити доступ до програм соціального захисту.

Одним з лідерів у цьому питанні є Азербайджан, який запровадив

автоматизовану цифрову процедуру подання заяв на соціальну допомогу, оцінку інвалідності та на інші соціальні програми. Тобто покращення реформ та надання послуг соціального захисту з використанням електронних інформаційних систем управління в Азербайджані було реалізовано шляхом запровадження DOST – «єдиного вікна» для соціальних послуг [28].

Так, щоб полегшити комунікацію уряду країни з громадянами, у 2018 р. Міністерство праці та соціального захисту Азербайджанської Республіки створило Агентство стійкого та оперативного соціального забезпечення, відоме як DOST – це сервіс «єдиного вікна», що надає інформацію про 132 обов'язкові послуги соціального захисту та забезпечує доступ до них і використовує централізовану інформаційну систему управління, яка координує програми та діяльність Міністерства, Агентства соціальних служб, органів місцевого самоврядування та інших некомерційних та приватних постачальників послуг. Як наслідок, громадяни можуть подати заявку через онлайн-форму або звернувшись до кол-центру, а відповідь повинна бути надана протягом 10–15 хвилин. У випадку дуже складних запитів надається підтвердження про отримання запиту, а вичерпна відповідь буде надана протягом 7–15 днів.

Також, у відповідь на ситуацію, яка викликана пандемією COVID-19, було інвестовано в розробку електронного додатка для надання соціальної послуги догляду вдома для людей похилого віку та інвалідів, щоб вони могли отримати доступ до інформації та послуг під час пандемії. Адже саме під час пандемії зазначена послуга «єдиного вікна» була важливою для обслуговування людей похилого віку та інвалідів, а також у наданні грошових виплат новим користувачам. Інші функції, які виконує DOST, включають:

- проведення опитувань серед вразливих верств населення, які потребують соціального захисту та соціального забезпечення;
- проведення оцінки потреб, внесення пропозицій щодо захисту прав, задоволення потреб неблагополучних груп населення;

- моніторинг надання послуг та підготовка пропозицій щодо покращення та розвитку зазначених послуг [28].

Заслуговує на увагу досвід Албанії щодо напрямків реформування державної політики соціального захисту.

Так, наприклад, Закон про місцеве самоврядування 2015 р. та Закон про соціальні послуги 2016 р. започаткували в Албанії процес децентралізації соціальних послуг від центрального уряду до 61 муніципалітету. Відтоді надання соціальних послуг стало насамперед обов'язком органів місцевого самоврядування за підтримки центральних державних установ. Однак у більшості муніципалітетів бракує необхідних людських та фінансових ресурсів для виконання цього завдання, тому Албанія стикається зі значними проблемами щодо покращення доступу та якості інтегрованих соціальних послуг на місцевому рівні. Для цього в Албанії на державному рівні започаткований процес подальшого розвитку відповідної фінансової та правової бази, а також адміністративної системи і системи надання послуг, таких як стандарти надання послуг, Національний електронний реєстр соціальних послуг і відділи оцінки потреб та направлення до спеціалістів [24].

Також Уряд Албанії проводить реформу програми соціальної допомоги по інвалідності з метою:

- переорієнтації оцінки інвалідності від попередньої медичної моделі до біопсихосоціальної моделі, яка відповідає міжнародним стандартам;
- запровадження мультидисциплінарних індивідуальних планів підтримки людей з обмеженими можливостями;
- реорганізації управління оцінки інвалідності для вдосконалення ефективності та підвищення підзвітності шляхом встановлення системи стримувань і противаг [24].

Заслуговує на увагу досвід Албанії щодо покращення реформ та надання послуг соціального захисту з використанням електронних

інформаційних систем управління. В цій країні було запроваджено Національний електронний реєстр, як один із важливих елементів реформи соціальної допомоги та соціальних послуг.

Так, з 2019 р. в межах програми економічної допомоги (Ndihma Ekonomike) Албанія запровадила Національний електронний реєстр та стандартизовану формулу оцінки для перевірки матеріального становища з новими критеріями прийнятності, пільгами та послугами. Запроваджена методологія звела до мінімуму помилки у залученні до програми. Однак в умовах пандемії COVID-19 це призвело до деяких помилок у виключенні з програми, відкидаючи значну кількість домогосподарств, які є бідними з точки зору доходу та їхньої здатності задовольняти свої основні потреби. Після запровадження нової перевірки матеріального становища кількість сімей-бенефіціаріїв значно скоротилася, особливо серед домогосподарств з одним або двома членами. Крім того, існують значні регіональні відмінності щодо ефективності інформаційно-роз'яснювальної та комунікаційної діяльності, а також перешкоди у процесі реєстрації осіб, які дійсно потребують соціального захисту [24].

Тому започатковані реформи державної політики соціального захисту в Албанії в сучасних умовах тривають у напрямку підвищення її ефективності та результативності.

Отже, на основі проведених досліджень слід зазначити, що закордонний досвід формування та реалізації державної політики соціального захисту свідчить про наявність розвинутої системи встановлення законодавчих гарантій та запровадження відповідних механізмів забезпечення основних соціальних прав людини, а саме:

- право на достатній життєвий рівень, тобто такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання свого здоров'я і добробуту та своєї сім'ї;
- право на соціальне забезпечення та на здійснення необхідних для

підтримання гідності і вільного розвитку особи прав у економічній, соціальній і культурній сферах за допомогою національних зусиль та міжнародного співробітництва у відповідності зі структурою і ресурсами кожної держави;

- право на соціальне забезпечення, що поширюється на випадки безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості та інші випадки втрати засобів до існування через незалежні від особи обставини;

- право на захист від бідності та соціального відчуження, тобто надання соціально незахищеним особам ефективного доступу до роботи, житла, професійної підготовки, освіти, культури, а також соціальної та медичної допомоги;

- право на користування послугами соціальних служб, що розкривається через зобов'язання сприяти функціонуванню соціальних служб або створювати такі служби, заохочувати окремих осіб та добровільні або інші організації до участі у створенні та функціонуванні соціальних служб;

- право сім'ї на соціальний, правовий та економічний захист, обумовлене обов'язком держав щодо надання соціальної допомоги та допомоги сім'ям із дітьми, в т. ч. надання сім'ям житла, допомоги щойно одруженим та інших відповідних засобів;

- право інвалідів на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства, підкріплене зобов'язаннями вживати заходів для забезпечення інвалідам орієнтування, освіти та професійної підготовки, коли це можливо, у межах загальних програм або, коли це видається неможливим, у державних чи приватних спеціалізованих закладах, а також сприяти їхньому доступові до роботи, надавати допомогу в усуненні перешкод для спілкування і пересування;

- право дітей та підлітків на соціальний, правовий та економічний захист, що включає забезпечення дітям і підліткам, з урахуванням прав і обов'язків їхніх батьків, догляду, допомоги, освіти та підготовки, яких вони

потребують, зокрема шляхом створення або забезпечення функціонування закладів і служб, а також надання захисту та спеціальної допомоги з боку держави дітям і підліткам, які тимчасово або постійно позбавлені допомоги з боку їхніх сімей;

- право осіб похилого віку на соціальний захист, зокрема надання особам похилого віку можливості якомога довше залишатися повноцінними членами суспільства, вільно обирати спосіб життя і незалежно жити у знайомому для них оточенні так довго, як вони забажають і зможуть (зокрема через забезпечення житла, пристосованого до їхніх потреб і стану здоров'я), в т. ч. гарантії для осіб похилого віку, які проживають у будинках для престарілих, надання належної допомоги з повагою до їх особистого життя та забезпечення їх участі у прийнятті рішень щодо умов їхнього життя [8; 9; 10; 11].

І хоча в цілому, у світі було досягнуто певного прогресу з точки зору розширення соціального захисту і створення заснованих на правах систем соціального захисту, включаючи мінімальні рівні соціального захисту, пандемія COVID-19 розкрила глибоко вкорінені нерівність і значні прогалини в охопленні, всеосяжності і адекватності соціального захисту в усіх країнах. Адже COVID-19 посилив поширені виклики, такі як високі рівні економічної нестабільності, тривала бідність, зростаюча нерівність, широкий масштаб неформальності і крихкість суспільного договору. Коронакриза також показала вразливість мільярдів людей, які, як здавалося, жили відносно благополучно, але виявилися незахищеними належним чином від викликаних пандемією соціально-економічних потрясінь. Зіткнувшись з соціально-економічними наслідками пандемії, урядам країн стало важко ігнорувати певні групи населення, зокрема дітей, людей похилого віку, осіб, які забезпечують безкоштовний догляд, жінок і чоловіків, які задіяні в різних формах зайнятості та неформальній економіці, які були недостатньо захищені або повністю не захищені в рамках існуючих програм соціального захисту. Як наслідок, пандемія підштовхнула країни світу до

безпрецедентних політичних (публічно-управлінських) дій, в першу чергу, у сфері соціального захисту.

У державній політиці соціального захисту COVID-19 викликав небачену реакцію урядів різних країн світу, які мобілізували можливості соціального захисту, як першочергову відповідь з метою захисту здоров'я, зайнятості і доходів населення, а також забезпечення стабільності у суспільстві. Там, де це необхідно, уряди розширили охоплення на раніше незахищені групи, підвищили розмір існуючих виплат або ввели нові пільги, адаптували адміністративні механізми та механізми надання послуг і залучили додаткові фінансові ресурси. Проте, незважаючи на певну міжнародну підтримку, багатьом країнам з низьким і середнім рівнем доходу – на відміну від країн з високим рівнем доходу – з труднощами вдавалося забезпечувати рівномірний соціальний захист і фінансове стимулювання, щоб стримати несприятливі наслідки пандемії так, як це вдалося зробити країнам з високим рівнем доходу [7].

Відновлення соціально-економічної сфери залишається невизначеним, і вирішальне значення, як і раніше, буде надаватися збільшенню витрат на соціальний захист. В прогнозах МВФ попереджає про нерівномірне відновлення економіки, внаслідок якого багатші країни переживають швидкий економічний підйом, а країни з низьким рівнем доходу втрачають недавно завойовані позиції в сфері розвитку і знаходяться на роздоріжжі щодо визначення траєкторії подальшого розвитку їхніх систем соціального захисту. Коронакриза переконливо довела, що вирішальну роль в забезпеченні необхідного рівня соціального захисту відіграють інвестиції. На жаль, в сучасних умовах багато країн стикаються зі значними бюджетними обмеженнями [7].

Стратегічна мета подальшого світового розвитку має передбачати посилення зусиль щодо побудови комплексних, універсальних, адекватних та стійких систем соціального захисту, які гарантують гідний рівень соціального захисту та базовий рівень соціального забезпечення протягом

усього життя людини на противагу мінімалістському підходу, який не забезпечує належного інвестування соціального захисту і прирікає країни світу на існування у форматі «низький рівень соціальних витрат – низький рівень людського розвитку – низькі темпи сталого розвитку країн».

Таким чином, узагальнення існуючого міжнародного досвіду формування та реалізації державної політики соціального захисту дозволило виявити ефективні підходи та інструменти її реалізації та запропонувати для імплементації в українських реаліях, що може стати одним з ключових чинників сталого розвитку нашої країни та підвищення добробуту населення в довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел (підрозділ 2.4)

1. Акт про допомогу сім'ям: Акт № LXXXIV, «Про допомогу сім'ям», 1998. Угорщина. 14 с.
2. Акт про захист дітей: Акт № XXXI, Акт «Про захист дітей та встановлення опікунства», 1997. Угорщина. 18 с.
3. Акт зі страхування Здоров'я: Акт № LXXXIII, Акт «Про медичне забезпечення», 1997. Угорщина. 17 с.
4. Акт про соціальний захист: Закон № LXXX, «Про доступ до системи соціального захисту та особистої пенсії та надання додаткових послуг», 1997. Угорщина. 24 с.
5. Берт Б. Програми соціального забезпечення у США. Інститут міста Деметра Найтінгейл, Університет Джона Хопкінса. 2005. URL: http://web.worldbank.org/archive/website01506/WEB/IMAGES/BURT_S-3.PDF
6. Гау И. Социальная помощь в странах ОЭСР / Журнал Европейской социальной политики. Том 7, № 1. 1997. С. 17-43.
7. Доповідь про соціальний захист у світі у 2020–22 роках: соціальний захист на роздоріжжі – шляхом до кращого майбутнього. Міжнародна організація праці. URL: <https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/europe/ro->

geneva/sro-budapest/documents/publication/wcms_831031.pdf.

8. Європейська соціальна хартія (переглянута). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text.

9. Загальна декларація про права людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

10. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

11. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. Реальний стан та перспективи реформування. К.: Центр громадської експертизи, 2009. 104 с.

12. Соціальні доктрини США в сфері соціальної роботи. URL: <http://www.soc-work.ukr/article/188>.

13. США як держава загального добробуту. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18574/

14. Хирои Я. Социальное обеспечение Японии, Iwanami Shoten. 1999. С. 80-97.

15. Andrén T. 2003. "The choice of paid childcare, welfare, and labor supply of single mothers", in Labour Economics, 10, pp. 133 - 147.

16. Atkinson T., Cantillon B., Marlier E. and Nolan B. 2002. Social Indicators. The EU and Social Inclusion, Oxford, Oxford University Press. Bergmark, Å. 2000. "Socialbidragen under 1990-talet" in Bergmark, Å (ed.) Vålfärd och försörjning. Antologi Kommittén Vålfärdsbokslut, Stockholm, S O U 2000:40. 65 p.

17. Eardley T., et al. Social Assistance in OECD Countries, Volume I: Synthesis Report, Department of Social Security Research Report, 46 (London: HMSO). 1996. 26 p.

18. Gustafsson B. "Macroeconomic performance, old age security and the rate of social assistance receipt in Sweden", European Economic Review, 26, 1984. P. 319 - 338.

19. Gustafsson B., Johansson M. & Palmer E. 2003. "Economic well-being

of children in the deep Swedish recession of the 1990s" in Bradshaw, J (ed.) Children and Social Security, Aldershot, Ashgate (International Studies in Social Security) Halleröd, B. 2000 "Socialbidragstagande och fattigdom" in Puide, A. (ed.) Socialbidrag i forskning och praktik, Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete, Gothia. Hansen, J. & Lofstrom, M. 2003. "Immigrant Assimilation and Welfare Participation", Journal of Human Resources, XXXVIII, P. 74 - 98.

20. Hungary Long-Term Poverty, Social Protection, and the Labor Market. Report No. 20645-HU. April. 1996. 37 p.

21. International Experience with Social Assistance Schemes. Five Country Case Studies. ILO, 2004. 128 p.

22. Korpi W. The Democratic Class Struggle. London: Routledge and Kegan Paul, 1983.

23. Palacios R., Rocha, R. 1997. "The Hungarian Pension System in Transition". Discussion Paper No. 9805. World Bank.

24. Review of Social Protection System in Albania: Coverage, Expenditure, Adequacy and Financing. Budapest. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/europe/ro-geneva/srobudapest/documents/publication/wcms_798635.pdf.

25. Scandinavian Journal of Social Welfare. Vol 3. No.1-2. 1994. 117 p.

26. Sihvo T. The Finnish Population and Social Welfare. Helsinki, 1991. 23 p.

27. Sipos S. "Poverty Alleviation: Social Assistance and Family Benefits", in Public Finance Reform During the Transition: The Experience of Hungary. World Bank. 1998.

28. Social Monitor: Social Protection for Child Rights and Well-Being in Central and Eastern Europe, the Caucasus and Central Asia. URL: https://www.unicef.org/eca/media/1081/file/Social_Monitor_Regional_Report.pdf.

29. World Bank. "Hungary: Poverty and Social Transfers. A World Bank Country Study". 2001. 45 p.

РОЗДІЛ 3.

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ПРІОРИТЕТНОГО НАПРЯМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІСНУЮЧИХ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ

3.1. Концептуальні засади стратегії формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України

Виходячи з об'єктивних потреб та спираючись на визначені раніше принципи, структура системи забезпечення національної безпеки має базуватися на концептуально-правовій основі, тобто системі політичних установок та нормативних правових актів, що регулюють відносини у сфері забезпечення національної безпеки. На концептуальному рівні цю систему можна представити у вигляді концепцій, стратегій та інших політико-правових документів у сфері забезпечення національної безпеки.

Концепція національної безпеки – це система офіційно визнаних наукових поглядів на безпеку життєво важливих інтересів, особистості, суспільства та держави від зовнішніх і внутрішніх загроз у всіх сферах життєдіяльності, яка є основою державної політики на головних напрямках забезпечення безпеки [98].

Стратегія національної безпеки є офіційно визнаною системою політико-організаційних заходів, що розкривають механізм (механізми) практичної реалізації теоретичних положень, закріплених у концепції національної безпеки [98].

Якщо концепція орієнтована на довгострокову перспективу, то стратегія розрахована на середньострокову і має більш гнучкий характер, щоб мати можливість своєчасно та адекватно реагувати на можливі зміни обставин (наприклад, поява нових викликів та загроз).

Стратегія повинна містити оцінку обставин, конкретизацію зазначених у концепції цілей, найбільш ефективні варіанти досягнення цілей та вирішення завдань національної безпеки, визначення необхідних цілей та засобів, фінансове та матеріально-технічне забезпечення. Крім того, вона повинна включати характеристику та оцінку викликів та загроз у різних сферах життя суспільства, факторів та умов, що впливають на процес протидії цим загрозам.

Стратегію національної безпеки слід розглядати, як базовий документ для розробки галузевих стратегій, доктрин або програм забезпечення безпеки стосовно конкретних сфер життя суспільства (військової, економічної, інформаційної, екологічної тощо) або до конкретних загроз (стратегія боротьби з тероризмом, наркоманією, зі злочинністю тощо) [194].

Створенню кожної стратегії забезпечення національної безпеки за відповідними напрямками має передувати глибоке наукове опрацювання базових категорій і понять, формулювання та конкретизація зовнішніх і внутрішніх загроз, визначення форм і методів протидії, створення системи забезпечення національної безпеки стосовно конкретної сфери життя особистості, суспільства, держави.

На наш погляд, концептуальні засади стратегії формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України мають окреслювати напрямок подальшого сталого розвитку держави і відображати сукупність офіційно прийнятих поглядів на цілі та державну стратегію в сфері забезпечення безпеки особистості, суспільства та держави від зовнішніх та внутрішніх загроз політичного, економічного, соціального, військового, технічного, екологічного, інформаційного та іншого характеру з урахуванням наявних ресурсів та можливостей.

Тому розглянемо сутність та зміст основних прийнятих стратегічних документів щодо формування та реалізації державної політики у сфері в сфері забезпечення безпеки особистості, суспільства та держави від зовнішніх та внутрішніх загроз політичного, військового, економічного,

соціального, військового, технічного, екологічного, інформаційного та іншого характеру, які було прийнято в Україні в умовах існуючих загроз та викликів сьогодення.

Так, 30 липня 2021 р. в Україні вперше з моменту відновлення своєї незалежності Радою національної безпеки і оборони України було затверджено стратегію зовнішньополітичної діяльності. В документі чітко визначено мету зовнішньої політики – утвердження України у світі, як сильної та авторитетної європейської країни [23], що вкрай актуально для подальшого підвищення рівня національної безпеки країни.

Стратегія є комплексною і складається з 254 пунктів, які детально визначають напрями, параметри та пріоритети зовнішньої політики України.

Зокрема, пріоритетами зовнішньополітичної діяльності є:

- забезпечення суверенітету й територіальної цілісності України;
- протидія агресивній політиці РФ;
- курс на членство в ЄС і НАТО;
- просування українського експорту та залучення інвестицій;
- захист прав та інтересів громадян України за кордоном;
- просування позитивного іміджу України у світі [В Україні впер].

Важливою складовою Стратегії є аналіз поточних процесів у міжнародному середовищі, місця та ролі в них України, а також перспективних шляхів розвитку національної зовнішньої політики [28].

Стратегія дає змогу проводити якісно нову зовнішню політику України: розвивати міжнародні відносини на основі національних інтересів для розв'язання конкретних зовнішньополітичних завдань; посилювати економічну дипломатію для сприяння сталому розвитку економіки та зростанню добробуту громадян України; захищати й просувати національні інтереси країни у міжнародних організаціях, глобальних та регіональних багатосторонніх ініціативах. Окрема увага також приділена використанню «м'якої сили» через засоби публічної дипломатії для налагодження нових політичних зв'язків, розвитку торговельно-економічного партнерства,

поширення достовірної інформації про розвиток та досягнення України.

Поряд із визначенням конкретних цілей та пріоритетів зовнішньої політики на середньострокову перспективу Стратегія приділяє належну увагу забезпеченню інструментарію, необхідного для їхнього досягнення. Окремий розділ документа присвячений розбудові інституційної спроможності національної дипломатичної служби, що включає як підвищення фахово-аналітичного забезпечення зовнішніх зносин, так і інституційне посилення системи органів дипслужби.

Реалізація Стратегії дасть змогу й надалі проводити проактивну зовнішню політику України, захищати національні інтереси на всіх важливих напрямках, а також повною мірою використовувати потенціал дипломатичної служби для посилення спроможностей нашої держави [28].

Враховуючи російську військову агресію 2014 р., ще до вторгнення РФ в Україну, в жовтні 2021 р. на засіданні Ради національної безпеки і оборони України вперше в історії незалежності нашої країни було затверджено План оборони України – документ, який відповідає на виклики, які постали перед Українською державою в сучасних умовах (в першу чергу, військова російська агресія), зокрема визначає взаємодію державних органів влади у разі подальшого загострення безпекової ситуації. План оборони України – це фундаментальний документ, що є цілком таємним і включає, з-поміж іншого, план узгодження взаємодії між всіма органами, не лише військовими, а також місцевими адміністраціями [118; 124].

Указом Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021 введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 р. «Про Стратегію воєнної безпеки України», яку розроблено Міністерством оборони України на основі Стратегії національної безпеки України. Документ покликаний замінити Воєнну доктрину і визначає цілі, пріоритети та шляхи реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони в частині, що стосується забезпечення воєнної безпеки нашої держави [153].

Стратегія воєнної безпеки передбачає закріплення концепції всеохоплюючої оборони і залучення для її реалізації не лише Збройних Сил України, а й усіх складових сектору безпеки і оборони та громадянського суспільства. Новий документ також враховує ризики воєнної загрози з боку Росії та дисбаланс воєнних потенціалів України та РФ. Всеохоплююча оборона України передбачає застосування всіх форм і способів збройної боротьби з агресором. У тому числі, асиметричних та інших дій для оборони держави при дотриманні принципів і норм міжнародного права.

Стратегія воєнної безпеки України є основою для розроблення Стратегічного оборонного бюлетеня України, програмних документів з питань оборони та розвитку сил оборони, розвитку озброєння та військової техніки, а також плану оборони України і планів застосування сил оборони [153].

Враховуючи необхідність розмінування тимчасово окупованих територій України та прилеглих до них територій, 10 листопада 2021 р. Кабінет міністрів України утворив Національний орган з питань протимінної діяльності, який очолить Міністр оборони України.

Національний орган з питань протимінної діяльності – це міжвідомчий допоміжний орган, який діє за колегіальним принципом під головуванням Міністра оборони, утворюється з метою координації діяльності міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств та організацій незалежно від форми власності, що залучаються до проведення заходів у сфері протимінної діяльності.

Серед завдань Національного органу, зокрема, організація розроблення та впровадження національних стандартів з протимінної діяльності відповідно до міжнародних стандартів протимінної діяльності, правил та процедур щодо управління операціями у сфері протимінної діяльності [71].

У серпні 2021 р. Президентом України було підписано Указ про затвердження нової Стратегії кібербезпеки, в якій наголошується, що «РФ залишається одним з основних джерел загроз національній та міжнародній

кібербезпеці, яка активно реалізує концепцію інформаційного протистояння, засновану на поєднанні деструктивних дій у кіберпросторі та інформаційно-психологічних операцій, механізми якої активно застосовуються у гібридній війні проти України».

Зазначимо, що оновлена Стратегія кібербезпеки містить: рекомендації щодо розвитку національної системи захисту від кіберзагроз; перелік викликів та загроз у сфері кібербезпеки; стратегічні та пріоритетні цілі при забезпеченні кібербезпеки [117].

Важливим інструментом підвищення результативності державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в межах забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, недопущення втручання у внутрішні справи України є ухвалення Верховною Радою України 16 листопада 2021 р. Закону «Про критичну інфраструктуру», якою вважаються важливі для держави об'єкти, якщо порушення в їх роботі можуть завдати шкоди життєво важливим національним інтересам [20].

Закон прописує низку критеріїв, які визначатимуть значущість об'єктів. Серед них - ймовірність завдання значної шкоди нормальному життю населення, тяжкість та масштабність можливих негативних наслідків, тривалість їх ліквідації тощо. Це можуть бути, зокрема, підприємства у сфері енергозабезпечення, водопостачання, охорони здоров'я, фармацевтики, електронних комунікацій, фінансів, транспорту, оборони, правопорядку, цивільного захисту, космічної діяльності, хімічної промисловості тощо. Об'єкти критичної інфраструктури будуть поділені на категорії критичності: особливо важливі об'єкти, життєво важливі об'єкти, важливі об'єкти та необхідні об'єкти.

Слід зазначити, що на початку 2021 р. статус «об'єктів критичної інфраструктури» отримали Національний банк та 13 комерційних банків. Цей перелік було створено на вимогу Закону «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», ухваленого Верховною Радою в 2017 р.

Що важливо, Закон передбачає можливість відчуження об'єктів критичної інфраструктури, що не можуть мати власників з РФ чи інших держав, що включені до чорного списку FATF (Financial Action Task Force) [20].

Важливою складовою подальшого реформування безпекової сфери є реформування системи державного управління, тому не випадково, що 21 липня 2021 р. Кабінет Міністрів України прийняв розпорядження «Деякі питання реформування державного управління України», яким схвалив Стратегію реформування державного управління України на 2022–2025 рр. і затвердив план заходів з її реалізації [168].

Основна мета зазначеної Стратегії полягає у побудові в Україні спроможної сервісної та цифрової держави, яка забезпечує захист інтересів громадян на основі європейських стандартів та досвіду, а очікуваними результатами проведення реформи державного управління до 2025 року є:

- розбудова ефективних і підзвітних громадянам державних інституцій, які формують державну політику та успішно її реалізують для сталого розвитку держави;
- забезпечення надання послуг високої якості та формування зручної адміністративної процедури для громадян і бізнесу;
- формування системи професійної та політично нейтральної публічної служби, орієнтованої на захист інтересів громадян [168].

Враховуючи існуючі загрози та виклики інформаційного характеру, 15 жовтня 2021 р. РНБО затвердила стратегію інформаційної безпеки України, яка є вкрай актуальною з огляду на зростання кількості спеціальних інформаційних операцій, в тому числі пропагандистського характеру з боку РФ.

Стратегія інформаційної безпеки розрахована до 2025 р. і передбачає:

- протидію внутрішнім та зовнішнім загрозам інформаційній безпеці;
- захист державного суверенітету і територіальної цілісності

України;

- підтримку інформаційними засобами та заходами соціальної та політичної стабільності, оборони держави;
- забезпечення прав та свобод кожного громадянина.

А результатами реалізації Стратегії інформаційної безпеки України мають стати:

- захищений інформаційний простір;
- ефективне функціонування системи стратегічних комунікацій;
- ефективна протидія поширенню незаконного контенту;
- інформаційна реінтеграція громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях та на прилеглих до них територіях;
- підвищення рівня медіакультури та медіаграмотності населення;
- забезпечення захисту прав журналістів;
- формування загальнонаціональної ідентичності.

До того ж у березні 2021 р. для протидії російській дезінформації та пропаганді в Україні створили два спеціальні органи: на базі РНБО був створений Міжнародний центр протидії дезінформації, а у складі Мінкульту був створений Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки [124].

Не менш важливою складовою, разом з політичною, воєнною, державно управлінською, інформаційною є громадська складова забезпечення національної безпеки.

Тому в листопаді 2021 р. Уряд підтримав проєкт Указу Президента України про рішення Ради з національної безпеки і оборони «Про Стратегію громадської безпеки та цивільного захисту України», положення якої спрямовані на зміцнення громадської безпеки та вдосконалення цивільного захисту формування безпекового середовища.

Відповідне формування має відбуватися поетапно через реалізацію стратегічних пріоритетів у період до 2026 р., а саме:

- 1) утвердження в суспільстві культури безпеки;
- 2) об'єднання зусиль державного, громадського та приватного сектору у зміцненні громадської безпеки та посиленні цивільного захисту;
- 3) підвищення спроможностей суб'єктів формування та реалізації державної політики у сфері громадської безпеки та цивільного захисту [141].

Також з метою забезпечення національних інтересів України щодо сталого розвитку економіки, громадянського суспільства і держави; для досягнення зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина та підтримуючи проголошені резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 р. глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року, Президент України 30 вересня 2019 р. підписав Указ «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [152], реалізація положень якого сприятиме підвищенню рівня національної безпеки України.

Важливою складовою забезпечення національної безпеки України є економічна, як основа сталого розвитку нашої держави.

Тому у березні 2021 р. Кабінет міністрів України затвердив Національну економічну стратегію до 2030 р., яку було наповнено амбітними завданнями і перспективними пропозиціями, які дозволять Україні домогтися успіху практично у всіх сферах економічної діяльності, що сприятиме сталому розвитку країни та підвищенню рівня її національної безпеки.

Ключовими положеннями, які передбачається реалізувати в контексті сталого розвитку української економіки, згідно з Національною економічною стратегією – 2030, мають стати: максимальна лібералізація податкового законодавства; реформа податків на фонд оплати праці (ПДФО та ЄСВ) з метою виходу підприємців з «тіні»; амністія капіталів; реформа податкової служби та системи адміністрування податків. Адже в рейтингу Doing Business Україна займає 65-е місце, а щодо адміністрування ПДВ - знаходиться нижче 170-го місця зі 190 можливих.

На наш погляд, вищезазначені заходи обумовлюватимуть стратегічний

напрямок розвитку української економіки не тільки в зазначений період, а й на більш довгостроковий період, інакше економіка нашої країни буде приречена на подальшу стагнацію та деградацію, що негативно впливатиме на рівень національної безпеки України.

Тому вважаємо, що стратегічною метою державної політики у сфері забезпечення національної безпеки є досягнення сталого соціально-економічного розвитку країни, технологічної та інституційної модернізації економіки з метою підвищення добробуту населення України.

Слід зазначити, що негативно вплинути на рівень національної безпеки країн світу (в тому числі й України) та призвести до посилення напруги на міжнародній арені можуть глобальні зміни клімату.

Про це йдеться у звіті, підготовленому кількома безпековими відомствами США і який відбиває спільну позицію 18 відомств США, які опікуються безпекою країни. Цей звіт є першою оцінкою того, як кліматична криза може вплинути на національну безпеку до 2040 р. [176].

Власне поява подібного звіту свідчить, що глобальні кліматичні зміни виходять наперед у порядку денному безпекових інституцій провідних країн світу.

Так, на думку директорки британського Центру клімату та безпеки Е. Сікорські, «...уряди дедалі більше визнають, що кліматичні зміни формують національну безпеку так, як ніколи раніше» [176].

Згідно зі звітом розвідувальних відомств США, країни будуть запекло сперечатися про подолання кліматичної кризи, а найбідніші країни постраждають найбільше, оскільки мають менше можливостей адаптуватися до зміни клімату. Звіт дає доволі песимістичну картинку того, як світові не вдається співпрацювати у розв'язанні цієї проблеми, що в подальшому може призвести до запеклої конкуренції між країнами та до нестабільності.

Розвідка США виділяє 11 країн та два регіони, де виникнуть особливі ризики щодо палива, харчів, води та медицини. Вони є біднішими, і їм складніше пристосуватися до змін. А відтак, саме там виникатимуть осередки

нестабільності та внутрішні конфлікти. До того ж хвилі спеки та посухи створюють загрози для критичної інфраструктури.

П'ять із цих країн розташовані у Південній та Східній Азії, це - Афганістан, Бірма, Індія, Пакистан та Північна Корея. Ще чотири країни з регіону Центральної Америки та Карибів - Гватемала, Гаїті, Гондурас та Нікарагуа.

Крім того, у групі ризику – Колумбія, Ірак, низка держав у Центральній Африці та острівні держави у Тихому океані, з яких нестабільність з потоками мігрантів ширитиметься світом, спричиняючи нові гуманітарні виклики.

Ще одним джерелом проблем може стати доступ до води. На Близькому Сході та у Північній Африці більшість водних ресурсів - понад 60% - розташовані на території кількох держав, а річки перетинають кордони. Через це, наприклад, між Пакистаном та Індією вже триває конфлікт, а води річки Меконг можуть викликати проблеми між Китаєм, Камбоджею та В'єтнамом [176].

Через зміни клімату Арктика також може стати однією із «гарячих» точок на світовій мапі, оскільки через танення льодовиків вона стає доступнішою. Це відкриє доступ до нових торговельних маршрутів, запасів риби тощо. Але також призведе до збільшення військової присутності в регіоні.

Іншим джерелом ризиків може бути те, що для боротьби із кліматичними змінами певні країни вирішать використовувати геоінженерію - такі технології майбутнього, як управління сонячним випромінюванням, розпилювання аерозолів у стратосфері, які забезпечували б охолодження повітря у нижчих шарах атмосфери, локальне збільшення біомаси ґрунтів тощо. Якщо одна країна почне застосовувати ці технології без погодження з іншими, кліматичні проблеми можуть «переміститися» в інший регіон. Для деяких країн це може означати ще негативніші наслідки кліматичних змін, ніж уже є, що їх обурить. Наразі дослідження цих технологій провадять в

США, низці країн ЄС, Британії, Росії, Китаї та Австралії, однак регуляторні правила та норми щодо їхнього застосування ще практично відсутні [176].

Можливості уникнути такого негативного розвитку подій все ще є. Не потрібно чекати коли станеться якась екологічна катастрофа через глобальні кліматичні зміни, що підштовхне до співпраці країни, які досі поводяться певною мірою егоїстично. Країнам потрібно діяти спільно, продумано і за правилами, що може допомогти у боротьбі зі змінами клімату.

На наш погляд, вищезазначені положення звіту розвідувальних відомств США доцільно викристовувати в державно управлінській практиці в Україні у сфері забезпечення національної безпеки в контексті протидії глобальним кліматичним змінам при формуванні та реалізації концептуальних засад відповідної державної політики.

Саме тому важливою складовою забезпечення національної безпеки України є еколого-кліматична.

Так, Україна однією з перших країн світу ратифікувала Паризьку кліматичну угоду. Однак, тільки зараз активно включилася в формування «зеленого» курсу в контексті європейської інтеграції та прийняття Європейським Союзом Європейської зеленої угоди.

Тому не випадково, що 30 липня 2021 р. Уряд України схвалив цілі кліматичної політики України до 2030 р., задекларувавши до 2030 р. скорочення викидів парникових газів до рівня 35% порівняно з 1990 р. Серед основних заходів досягнення такого показника в наступні 10 років передбачено, в тому числі: модернізація економіки; розвиток відновлюваних джерел енергії; заходи енергоефективності в усіх секторах економіки від виробництва, транспортування до споживання [167].

Концептуальні засади формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України мають передбачати питання забезпечення плідного та результативного міжнародного співробітництва у безпековій сфері між нашою країною та її країнами-партнерами.

Так, 10 листопада 2021 р. Україна та США підписали Хартію стратегічного партнерства, яка визначає основні напрями двосторонніх відносин у ключових сферах. Хартія – це стратегічний документ, який на десять років уперед визначатиме, за якими напрямами розвиватимуться відносини між Україною і Сполученими Штатами Америки [156].

Оновлена Хартія замінила аналогічний документ, який Україна й США уклали ще у 2008 р., а редакція 2021 р. має багато відмінностей, зокрема пов'язаних з агресією Росії проти України.

Так, Сполучені Штати підтверджують зобов'язання підтримувати суверенітет, незалежність і територіальну цілісність України в межах її міжнародно визнаних кордонів, включно з Кримом. Передбачається розширення двосторонньої взаємодії з метою посилення безпеки в Європі та Чорноморському регіоні, а також для зміцнення енергетичної безпеки. Оновлена Хартія також закріплює підтримку США прагнення України до її членства в європейських та євроатлантичних інституціях і позитивно оцінює проведення важливих реформ в Україні. Крім того, в оновленій Хартії закріплена підтримка амбітного плану трансформації української економіки, що передбачає модернізацію ключових секторів та просування інвестицій [156].

Тобто зміцнення стратегічного партнерства не тільки зі США, а й з ЄС та іншими країнами-партнерами нашої держави у сфері національної безпеки є одним з ключових пріоритетів стратегії зовнішньополітичної діяльності України та підвищення рівня її національної безпеки в довгостроковій перспективі.

В контексті зазначеного, надзвичайно важливою подією є проведення 23 серпня 2021 р. у м. Києві саміту «Кримської платформи», який офіційно запусив міжнародний формат з питань деокупації Криму. 43 країни, які взяли у ньому участь, підписали спільну Декларацію із закликом відновити територіальну цілісність України в міжнародно визнаних кордонах та протидіяти легітимізації тимчасової окупації Криму і м. Севастополя [87].

Окрім того, Україна підтверджує прихильність принципам сучасного світоустрою, закладеним в положеннях Статуту Генеральної Асамблеї ООН і розраховує на приєднання Генасамблеї до «Кримської платформи». Враховуючи роль ООН у питаннях деокупації Криму, зокрема у контексті ухвалених Генеральною Асамблеєю ООН резолюцій щодо територіальної цілісності України, проблеми мілітаризації Криму та щодо захисту прав людини в Криму, Україна має долучити ООН до Кримської платформи. Адже Україна має повне право розраховувати на більш активний і конструктивний підхід з боку керівництва ООН до питань протидії військової агресії РФ проти України [87].

Україна також розраховує на всебічну підтримку її роботи з боку ООН в контексті досягнення кінцевої мети Кримської платформи – повернення Криму, що відновить повагу до Статуту ООН та припинить грубі порушення міжнародного права.

При цьому, на наш погляд, ключовими пріоритетами державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в контексті співробітництва з ООН залишаються:

1. Протидія російській військовій агресії та відновлення територіальної цілісності України;

2. Поліпшення умов життя українців на територіях, які постраждали від російської агресії, адже ООН має знання, досвід та технології реалізації проєктів із відновлення територій, які постраждали від збройних конфліктів. Тому Україна зацікавлена у більш активній діяльності ООН у регіоні, зокрема в сферах гуманітарного розмінування, розбудови медичної, освітньої та житлово-комунальної інфраструктури;

3. Подолання пандемії COVID-19 та її соціально-економічних наслідків в межах ефективної співпраці нашої країни з ООН через зміцнення української системи охорони здоров'я та захисту найбільш вразливих верств населення.

Отже, загалом при формуванні державної політики у сфері

забезпечення національної безпеки України необхідно враховувати наявні внутрішні та зовнішні обмеження.

Внутрішні обмеження – це, насамперед, ресурсні обмеження України (значні витрати бюджетних коштів на життєво важливі безпекові сфери (Збройні сили, правоохоронні органи, економічну сферу, охорону здоров'я, екологію тощо).

Це потребує (в першу чергу, в оборонній сфері) відповідної трансформації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки щодо відповідної взаємодії з військово-промисловим комплексом та досягнення оптимального співвідношення військових потреб і бюджетних можливостей в умовах воєнного стану.

В цілому, на наш погляд, побудова нової моделі державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України має відбуватися у напрямках: дипломатичної чотирирівневої стратегії протидії російській агресії в Україні (активна міжнародна дипломатія, антиросійські санкції, поглиблене оборонне співробітництво України з країнами-партнерами, міжнародна допомога для збереження економічної та фінансової стабільності держави); деолігархізації, демонополізації, диверсифікації та забезпечення конкурентного розвитку всіх галузей національної економіки шляхом збалансованого поєднання переваг конкуренції з державним контролем і стимулюванням інвестицій з метою забезпечення сталого (соціально-економічного на екологічних засадах) розвитку країни.

До зовнішніх факторів державної політики слід віднести міжнародні зобов'язання України в різних безпекових сферах: політичній, військовій, економічній, енергетичній, екологічній, кліматичній тощо.

Тому, на наш погляд, для оптимізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки та механізмів її формування та реалізації доцільно використовувати логіко-аналогову модель, в основу якої покладено критерій оптимальності за Парето – відповідно до якого, конкретні напрями державної політики у сфері забезпечення національної безпеки мають

узгоджуватися з потребами і можливостями України, а також враховувати існуючі зовнішні політичні домовленості та давати відповідь на глобалізаційні виклики. За цим критерієм оптимальним буде той напрям формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки, реалізація якого, принаймні, не шкодить інтересам жодного з учасників цієї політики й не суперечить існуючим глобалізаційним тенденціям.

Алгоритм оптимізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в сучасних умовах за критерієм оптимальності Парето наведено на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Концепт оптимізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України за критерієм оптимальності Парето.

Отже, на наш погляд, концептуальні засади стратегії формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України - це скоординована державна ініціатива з мобілізації всіх національних ресурсів та можливостей з метою забезпечення сталого розвитку держави, і має враховувати військові, політико-інтеграційні, соціально-економічні, інформаційні, екологічні, регіональні, кліматичні фактори, глобальні загрози, обмеження та виклики. Основні положення концепції стратегії мають бути відтворені у цільових галузевих (секторальних) програмах розвитку, а також у програмах міжгалузевої (міжсекторально) спрямованості шляхом розв'язання існуючих проблем, удосконалення системи державного управління та місцевого самоврядування, посилення обороноздатності та військової міці держави, тобто через суміжні програми, де так чи інакше вирішуються питання підвищення рівня національної безпеки країни.

Таким чином, підвищення рівня політичної, військової, економічної, енергетичної, соціальної, інформаційної, продовольчої, екологічної безпеки тощо дозволить створити міцне підґрунтя для сталого довгострокового розвитку України. Масштабне реформування сфери національної безпеки через реалізацію вищенаведених концептуальних засад формування та реалізації державної політики у сфері національної безпеки України має не тільки національне, а й міжнародне значення, як вагомий чинник протидії глобальним загрозам у безпековій сфері.

3.2. Шляхи трансформації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України

Сучасна система міжнародних відносин знаходиться у стадії активної трансформації. Необхідність об'єднання зусиль для підвищення рівня міжнародної безпеки обумовлена необхідністю побудови таких

міждержавних взаємовідносин, які б характеризувалися переходом від конфронтаційної моделі до моделі співробітництва.

При цьому нові виклики і загрози національній безпеці України в сучасних умовах також потребують удосконалення глобальних і регіональних механізмів адекватного реагування на них, в тому числі шляхом посилення міжнародного співробітництва нашої країни у зазначеній сфері.

Україна і до останнього часу мала достатньо розгалужену систему відносин з міжнародними організаціями, у тому числі у сфері безпеки і оборони. Однак військова агресія Росії проти України змінила значущість міжнародного співробітництва, вимагаючи переходу на новий етап.

Для України співробітництво з міжнародними організаціями у сфері безпеки тісно пов'язано з іншими аспектами зовнішньої політики. Зокрема, це стосується процесів європейської та євроатлантичної інтеграції нашої країни. У цьому контексті слід враховувати фокусування на європейському напрямі співробітництва, а також новий рівень взаємодії з ЄС та НАТО. Для цього слід враховувати головні проблеми, які уповільнюють і зменшують результативність взаємодії України з міжнародними організаціями, а саме: політична та соціально-економічна нестабільність, недосконалість законодавчо-правової бази, недостатні темпи внутрішніх реформ тощо.

На сьогодні стабільність архітектури загальноєвропейської безпеки (в тому числі України) значною мірою залежить від ефективної діяльності трьох ключових інституцій - НАТО, ЄС і ОБСЄ та їх належної взаємодії.

У цьому трикутнику Північноатлантичний альянс залишається найбільш впливовим і ефективним компонентом, здатним швидко та адекватно реагувати на сучасні виклики і загрози. Також в останні роки спостерігається збільшення ваги Європейського Союзу, як самостійного гравця в сучасній загальноєвропейській архітектурі безпеки.

На відміну від НАТО і ЄС, ОБСЄ так і не змогла реалізуватися як серйозний гравець на європейському безпековому полі. Слід констатувати, що вплив цієї організації в нинішній загальноєвропейській архітектурі

безпеки продовжує поступово знижуватися: наразі він обмежується здебільшого питаннями функціонування демократичних інститутів та допомогою у врегулюванні кризових ситуацій на територіях її країн-членів, а, наприклад, місія ОБСЄ на Донбасі не є ефективною. Такий формат діяльності цієї організації не може влаштовувати, передусім, країни, які не є членами військових альянсів або блоків (наприклад, Україну) і не мають надійних механізмів захисту своєї національної безпеки [74].

Слід зазначити, що за рахунок поглиблення співробітництва з міжнародними організаціями у сфері забезпечення національної безпеки Україна має можливість отримати допомогу за рахунок реалізації відповідних інструментів (які необхідно активно використовувати):

а) управлінських (запозичення управлінських практик та методик; навчання управлінського персоналу; допомога у розробці стратегії реформ у відповідності з пріоритетами міжнародної політики; удосконалення державних стандартів у безпековій сфері тощо);

б) економічних (залучення інвестицій; розширення джерел та способів залучення фінансової міжнародної допомоги на проведення безпекових реформ, полегшення доступу до європейських ринків тощо);

в) техніко-технологічних (отримання нових зразків техніки і технологій (в тому числі військового призначення), сучасного устаткування; поглиблення кооперації у НДДКР; підготовка наукового і виробничого персоналу тощо).

Окрім того, в межах реалізації освітньо-наукової складової органам публічної влади необхідно забезпечити виконання плану заходів з реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, який було затверджено 15 травня 2019 р., який містить пункти щодо: розвитку співпраці у сфері освіти і наукових досліджень, розширення присутності іноземних закладів освіти в Україні, зокрема шляхом відкриття в Україні філії Коледжу Європи та Європейської школи Східного партнерства, а також

щодо дальшого розвитку Європейського табору в Україні, участі нашої країни у Рамковій програмі досліджень та інновацій Європейського Союзу «Горизонт Європа» [104].

На наш погляд, в сучасних умовах ключовими напрямками міжнародного співробітництва України з метою забезпечення необхідного рівня її національної безпеки та стабільності на Європейському континенті в цілому, на найближчу перспективу залишаються:

- а) перемога у війні з російськими окупантами та відновлення територіальної цілісності України;
- б) проведення спільних цивільних і військових операцій;
- в) співробітництво у межах заходів щодо нерозповсюдження зброї масового ураження, контролю над озброєннями та зміцнення безпеки у воєнній сфері;
- г) протидія нелегальній міграції, торгівлі людьми, організованій злочинності, проявам екстремізму та тероризму, боротьба з трафіком наркотичних та психотропних речовин тощо.

Характер новітніх викликів і загроз у міжнародному безпековому середовищі, що мають транскордонний характер, істотно зменшує можливості для переважної більшості держав світу самотійно протистояти таким загрозам. Тому для України у середньостроковій перспективі реалізація курсу на інтеграцію в ЄС та НАТО, посилення взаємодії з країнами-членами Євросоюзу та поглиблення партнерства з НАТО в наявних форматах і механізмів видається найбільш оптимальною стратегією у контексті забезпечення національної безпеки нашої країни.

Отже, питання розробки (вдосконалення) державної політики у сфері забезпечення національної безпеки з урахуванням існуючих глобальних загроз, яка б відповідала сучасним зовнішньополітичним викликам, є надзвичайно актуальним. У цьому контексті важливим є питання формування та реалізації відповідної державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в умовах європейської інтеграції України.

Слід зазначити, що Закон України «Про національну безпеку» передбачає інтеграцію України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі [63].

Україну і ЄС поєднує політичне партнерство, економічне співробітництво та взаємна підтримка. У 2020 р. Україна приєдналася до майже 90% заяв Європейського Союзу щодо міжнародних подій та підходів до їх врегулювання, а ЄС зберігає санкційний тиск на РФ через її агресію на Донбасі та тимчасову окупацію АР Крим [66].

Розглянемо напрями трансформації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в умовах європейської інтеграції України у сфері «Політичний діалог, національна безпека та оборона» за підсумками виконання Угоди про асоціацію в 2015-2020 рр. за виокремленими напрямками.

1. Конституційна реформа.

За останні роки внесено низку змін до Конституції, зокрема законами:

- «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» (№ 1401-VIII від 02 червня 2016 р.), який набув чинності 30 вересня 2016 р. Закон передбачає значні зміни не лише в судовій системі, але й у системі прокуратури, адвокатури тощо. Зокрема, Закон № 1401-VIII підвищує вимоги до зайняття посади судді, запроваджує інститут конституційної скарги, вводить адвокатську монополію в судах, встановлює обов'язкове досудове врегулювання спорів тощо.

- «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» (№ 2680-VIII від 07 лютого 2019 р.).

Окрім внесення змін до Конституції України для закріплення незворотності стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, зазначеним законом із Перехідних положень Конституції

виключено пункт, який передбачав використання існуючих військових баз на території України для тимчасового перебування іноземних військових формувань на умовах оренди відповідно до міжнародних договорів.

- «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» (№ 27-IX від 03 вересня 2019 р.), який набув чинності 01 січня 2020 р. Закон скасовує положення, за якими народним депутатам України гарантована депутатська недоторканність [66].

2. Зовнішня та безпекова політика. Міжнародна безпека, досягнення миру, безпеки й стабільності.

Розвиток діалогу щодо зовнішньої політики та політики безпеки спрямований на поступове зближення та узгодження позицій України та ЄС в питаннях міжнародної політики та відносин, включно з питаннями міжнародної безпеки, для глибшого залучення України до Європейської зони безпеки. У 2016 р. схвалено Стратегічний оборонний бюлетень України, спрямований на забезпечення практичної реалізації положень Воєнної доктрини України та Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, який визначає стратегічні й оперативні цілі та результати оборонної реформи.

Ухвалено Закон України «Про національну безпеку України» (від 21.06.2018 р. № 2469-VIII), яким стандарти національної безпеки і оборони приведено у відповідність до стандартів ЄС.

Україна продовжує практику приєднання до заяв і виступів ЄС з міжнародних питань, у тому числі в рамках міжнародних організацій (ООН та системи її органів і установ, ОБСЄ, МАГАТЕ тощо). Активне приєднання України до заяв і позицій ЄС з актуальних міжнародних питань свідчить про спільність поглядів і підходів стосовно врегулювання і належного реагування на регіональні та глобальні виклики. За період із 2014 р. по березень 2021 р. Україна приєдналася до 2323 заяв Європейського Союзу.

Запровадження обмежувальних заходів є одним із інструментів сприяння досягненню цілей Спільної зовнішньої та безпекової політики

Європейського Союзу, зокрема розвитку демократії, верховенства права, дотримання прав людини та норм міжнародного права (обмежувальні заходи ЄС можуть включати: дипломатичні санкції (видворення дипломатів, охолодження дипломатичних зв'язків, призупинення офіційних візитів); призупинення співробітництва з третьою країною; бойкот спортивних або культурних заходів; торговельні санкції (загальні та індивідуальні торговельні обмеження, ембарго на постачання зброї тощо); фінансові санкції (замороження фінансових ресурсів, заборона фінансових операцій, обмеження інвестиційної чи кредитної діяльності); заборона здійснення авіаперельотів; обмеження в'їзду. Обмежувальні заходи ЄС можуть стосуватися урядів третіх країн, юридичних та фізичних осіб).

3. Політичний діалог і співробітництво з питань внутрішніх реформ.

Для забезпечення незворотності курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію за ініціативою Президента України внесено зміни до Конституції України щодо закріплення стратегічного курсу України на вступ до ЄС і НАТО (від 03.09.2018 р. № 9037). Політичний діалог Україна – ЄС залишається на високому рівні та відбувається в межах усіх існуючих механізмів, у тому числі для координації підходів України та ЄС до оцінки та засудження дій Росії проти міжнародного миру й безпеки та застосування відповідних заходів протидії [66].

4. Боротьба з тероризмом.

Постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 р. № 92 затверджено Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків.

Указом Президента України від 05 березня 2019 р. № 53 затверджено Концепцію боротьби з тероризмом в Україні, Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 05 січня 2021 р. № 7-р – План заходів з реалізації Концепції.

5. Ратифікація статуту міжнародного кримінального суду.

Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо

правосуддя)» (№ 1401-VIII) передбачено, що Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду. Відповідним положенням доповнено статтю 124 Основного Закону.

6. Реформа Служби Безпеки України.

Відповідно до ухваленого Закону України «Про національну безпеку України» (від 21.06.18 р. № 2469) змінено правовий статус СБУ із правоохоронного органу спеціального призначення на державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціям, що забезпечує державну безпеку. Відповідно, цей рамковий закон передбачає концептуальні зміни в підході до реалізації реформи СБУ.

Проектом Закону № 3196-д від 26.10.2020, який було ухвалено Верховною Радою України в першому читанні, буде приведено у відповідність із Законом України «Про національну безпеку України» статус СБУ, значно посилено контррозвідувальний та антитерористичний напрямки її діяльності та розширено повноваження щодо застосування сил і засобів Служби проти терористичних організацій, незаконних збройних і воєнізованих формувань, транснаціональних злочинних угруповань за межами України, а також щодо проведення та протидії спеціальним інформаційним операціям проти України.

7. Децентралізація.

Схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р дало початок реалізації однієї з найважливіших реформ, спрямованої на формування спроможного місцевого самоврядування, децентралізацію влади та розвиток регіонів. В основу реформи було закладено положення Європейської хартії місцевого самоврядування та найкращий світовий досвід.

У результаті реалізації першого етапу реформи (2014-2019 рр.) на базі 4492 існуючих громад добровільно створено 983 об'єднані територіальні

громади (далі – «ОТГ»). Із них у 936 ОТГ відбулися перші місцеві вибори, до 47 міст обласного значення приєдналася 151 територіальна громада. Органи місцевого самоврядування ОТГ отримали додаткові повноваження та ресурси.

На 2020-2023 рр. заплановано визначення адміністративно-територіального устрою базового та субрегіонального рівнів. Стосовно базового рівня, Уряд України 12.06.2020 р. затвердив 24 розпорядження про визначення адміністративних центрів та затвердження територій громад 24 областей, у результаті чого в країні створено 1469 територіальних громад (включно з 31 громадою на непідконтрольній території в межах Донецької та Луганської областей). Водночас у частині реформування субрегіонального рівня Постановою ВРУ від 17.07.2020 р. № 807-ІХ «Про утворення та ліквідацію районів» затверджено новий адміністративно-територіальний устрій субрегіонального рівня, внаслідок чого в Автономній Республіці Крим та 24 областях утворено 136 нових та ліквідовано 490 районів.

8. Належне врядування (реформа державного управління).

Активна реалізація реформи державного управління згідно з європейськими принципами належного врядування розпочалася в 2016 р. з ухваленням нового Закону «Про державну службу» та комплексної Стратегії реформування державного управління, що відповідають принципам публічної адміністрації ОЕСР/SIGMA.

У 2016 р. Уряд розробив і затвердив Стратегію реформування державного управління України на період до 2021 р., що відповідає європейськими стандартами належного врядування.

У межах реформи реалізовано такі основні заходи:

- розпочато реформу системи центральних органів виконавчої влади, зокрема схвалено Концепцію оптимізації системи центральних органів виконавчої влади, переглянуті положення Концепції (схваленої Розпорядженням КМУ від 27.12.2017 р. № 1013) відповідно до результатів оцінки стану справ у системі державного управління відповідно до

принципів публічної адміністрації, розроблених SIGMA.

- розпочато кадрове оновлення державної служби (на виконання Концепції запровадження посад фахівців з питань реформ).

- розпочато впровадження сучасних технологій управління персоналом;

- створено служби управління персоналом в органах державної влади, забезпечено їх методичну підтримку, утворено Раду управління людськими ресурсами державної служби при НАДС.

- проведено повний цикл оцінювання результатів службової діяльності державних службовців, які займають посади державної служби категорій «А», «Б», «В», на основі визначених завдань та за ключовими показниками результативності.

- відповідно до визначених місій, цілей і сфер державної політики у десяти пілотних міністерствах, двох національних агентствах та Секретаріаті Кабінету Міністрів утворено нові структурні підрозділи – директорати.

- затверджено методичні рекомендації щодо визначення ключових показників результативності, ефективності та якості службової діяльності державних службовців, які займають посади державної служби категорій «Б» і «В», а також керівників новоутворених директоратів.

У 2018 р. Програма SIGMA провела перше комплексне оцінки стану державного управління в Україні. Результати оцінювання підтвердили прогрес у впровадженні реформи, а висновки й рекомендації стали основою для оновлення Стратегії та Плану заходів із її реалізації. Оновлена Стратегія визначає 21 результативний індикатор та 69 заходів.

- у листопаді 2019 р. постановою Уряду затверджено нову редакцію Типових вимог до осіб, які претендують на зайняття посад державної служби категорії «А».

- у дослідну експлуатацію введено інформаційну систему управління людськими ресурсами (Human Resource Management Information System, HRMIS), яка нині функціонує в НАДС, Мінфіні та Мінцифри.

- створено умови для реформування системи професійного навчання та професійного розвитку державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування [66].

9. Виборче законодавство.

Для уніфікації та впорядкування регулювання виборчого процесу та відповідно до рекомендацій міжнародних організацій у 2019 р. Верховна Рада ухвалила Виборчий кодекс України (№ 396-IX від 19.12.2019), яким передбачена систематизація виборчого законодавства шляхом його зведення в єдиний нормативно-правовий акт. Також у липні 2020 р. набув чинності закон, яким зокрема внесено зміни до Виборчого кодексу України в частині вдосконалення порядку проведення місцевих виборів [66].

В подальшому в умовах європейської інтеграції України за напрямом «Політичний діалог, національна безпека та оборона» нашій державі необхідно:

- ратифікувати Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) (Президент України 21 червня 2022 р. підписав Закон про ратифікацію Стамбульської конвенції, який було ухвалено Верховною Радою України 20 червня 2022 р.) [62; 108];

- внести зміни до деяких законодавчих актів щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації з правом Європейського Союзу;

- внести зміни до Закону України «Про захист персональних даних» для приведення його у відповідність до Регламенту ЄС № 2016/679 про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних.

- завершити реалізацію чергового етапу Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.

- внести зміни до адміністративного та кримінального законодавства щодо вдосконалення відповідальності за дискримінацію й учинення злочинів

на ґрунті ненависті та посилення механізмів протидії катуванню і жорстокому поводженню з людьми.

- продовжити реформування системи державного управління [66].

Слід зазначити, що у 2019 р. Європейський Союз оголосив про ініціативу «Європейський зелений курс» (European Green Deal). При цьому, активні перемовини України в межах Європейського зеленого курсу свідчать про її готовність до нового рівня відносин та діалогу з ЄС.

Так, українська сторона досягла домовленостей з ЄС щодо започаткування регулярного діалогу, спрямованого на координацію політики у сферах, охоплених Європейським зеленим курсом, на основі Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Тому Україна сприятиме досягненню цілей кліматичної нейтральності ЄС у таких сферах спільного інтересу, як: водень, енергоефективність, промислові альянси, трансформація вугільних регіонів, розвиток архітектури кліматичного врядування. Більше того, Україна заявила про амбіцію розробити Український зелений курс, який визначить ціль із досягнення кліматичної нейтральності країни з урахуванням її особливостей та спроможностей [66].

На наш погляд, доцільним є формування українського зеленого курсу на основі європейського Green Deal та визначення пріоритетів у головних його безпекових сферах, а саме економічній, агропродовольчій, енергетичній, екологічній, кліматичній. Для цього є доцільним вироблення спільної позиції щодо визначення напрямів реформ в країні, які будуть відповідати заявленим цілям сталого розвитку в контексті забезпечення національної безпеки України.

Отже, імплементація норм європейського законодавства сприятиме підвищенню рівня національної безпеки України, створенню умов для залучення інвестицій для розширення можливостей соціально-економічного розвитку країни, сприятиме подальшому сталому розвитку нашої держави та її інтеграції в Європейський Союз.

Підсумовуючи результати європейської інтеграції України за період 2015-2020 рр., слід зазначити, що цей процес є незворотній, який розпочався у 2014 р. з підписання Угоди про асоціацію з ЄС і завершиться вступом нашої держави до Європейського Союзу.

Загальновідомо, що Україна проголосила вступ до ЄС одним зі стратегічних питань державної політики (і про цей вибір яскраво свідчить внесення відповідних змін до Конституції України [78]), однак відповідність нашої країни критеріям Європейського Союзу щодо держави-кандидата на вступ поки що, на жаль, знаходиться на початковому етапі.

Так, критерії, яким мають відповідати держави-кандидати на вступ до Європейського Союзу (Копенгагенські критерії), були схвалені на засіданні Європейської Ради у Копенгагені у червні 1993 р. і включають в себе:

1) стабільність інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, повагу до прав людини, повагу і захист національних меншин (політичні критерії);

2) наявність дієвої ринкової економіки і здатність витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у межах ЄС (економічні критерії);

3) здатність узяти на себе зобов'язання, що випливають з членства в ЄС, включаючи суворе дотримання цілей політичного, економічного, валютного союзу (інші критерії) [19].

Членство в ЄС під кутом зору політичних стандартів (політичні критерії) вимагає від держави-кандидата стабільності інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, повагу і захист меншин. Статтею 6 Договору про Європейський Союз закріплено, що «Союз базується на принципах свободи, демократії, поваги до прав людини і основних свобод та верховенства права».

Держави, які бажають стати членами ЄС, повинні не лише закріпити принципи демократії і верховенства права у своїх конституціях, але й втілювати їх у повсякденне життя. Конституції держав-заявників мають гарантувати демократичні свободи, включаючи політичний плюралізм,

свободу слова і свободу совісті. Вони встановлюють демократичні інститути та незалежні органи правосуддя, органи конституційної юрисдикції, що створює умови для нормального функціонування державних установ, проведення вільних і справедливих виборів, періодичної зміни правлячої парламентської більшості, а також визнання важливої ролі опозиції у політичному житті.

З метою оцінки виконання державами-кандидатами умов членства Європейська Комісія (ЄК) виходить за межі формального опису політичних інститутів і відносин між ними. На основі ряду детальних критеріїв вона оцінює, чи має демократія реальний характер. При цьому перевіряється, як захищаються конституційні права і свободи, зокрема, свобода слова в процесі діяльності політичних партій, неурядових організацій і засобів масової інформації.

Відповідно до Копенгагенських критеріїв, вимоги до членства у сфері економіки (економічні критерії) полягають «у наявності як дієвої ринкової економіки, так і здатності витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у рамках ЄС».

Наявність дієвої ринкової економіки характеризується наступними елементами: рівновага між попитом і пропозицією, як результат вільної взаємодії ринкових сил; лібералізація цін і торгівлі; відсутність перешкод для доступу на ринок і виходу з нього; наявність достатньої правової бази, включаючи регулювання права власності, виконання законів і контрактів; досягнення макроекономічної стабільності, включаючи цінову рівновагу, стабільність державного фінансування та платіжного балансу; суспільний консенсус щодо найважливіших питань економічної політики; достатня розвиненість фінансового сектору для спрямування збережень на інвестування виробництва [19].

Критерій здатності витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у рамках ЄС передбачає: наявність дієвої ринкової економіки з достатнім рівнем макроекономічної стабільності, що дає змогу суб'єктам ринку

приймати рішення в атмосфері стабільності й передбачуваності; достатня кількість людських і матеріальних ресурсів, включаючи інфраструктуру (енергопостачання, телекомунікації, транспорт тощо), рівень освіти і дослідницької діяльності; ступінь впливу урядової політики і законодавства на конкуренцію шляхом проведення торговельної політики, політики конкуренції, надання державної допомоги; рівень і темпи інтеграції держави в ЄС перед його розширенням; достатня частка малих підприємств у структурі економіки, оскільки малі підприємства отримують вигоду від спрощеного доступу на ринок [19].

Слід зазначити, що 23 червня 2022 р. Україна отримала статус кандидата в члени ЄС: за це проголосували усі без винятку лідери 27-ми країн Євросоюзу (це вперше в історії, коли країна-аплікант так швидко пройшла шлях від подачі заявки до набуття статусу).

Голова Європейської Ради Ш. Мішель заявив, що «...це вирішальний момент для Європейського Союзу, його геополітичний вибір». А очільник європейської дипломатії Ж. Боррель виголосив: «Україна переможе! Європа переможе! Сьогодні розпочинається довгий шлях, який ми долатимемо разом. Народ України належить до європейської родини, а майбутнє України - у ЄС. Ми разом стоїмо на захисті миру» [139].

Ці висловлювання свідчать, що керманічі ЄС сприймають Україну, як важливу складову системи європейської безпеки. Більше того, статус кандидата у члени ЄС надає Україні додаткові важелі та інструменти щодо підвищення рівня національної безпеки у співпраці з Європейською спільнотою.

Так, наприклад, статус кандидата у члени ЄС надає Україні широкі фінансові можливості шляхом участі у пріоритетних європейських програмах розвитку.

Зокрема, програма Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA) надає фінансові кошти для імплементації всіх європейських практик, економічних, політичних, інституційних і соціальних реформ, аби допомогти країні-

кандидату впроваджувати правила та політики Європейського Союзу.

Так, близько 400 млн. євро щорічно Україна зможе отримувати на підготовку до вступу в ЄС перші кілька років, як країна-кандидат через зазначений структурний фонд, тобто на впровадження економічних, політичних, інституційних та соціальних реформ в Україні, в тому числі в безпековій сфері [13].

Тож, обсяги фінансування поступово збільшуватимуть, якщо Україна буде виконувати своє «домашнє завдання», яке полягає у якісно виконаних інституційних, економічних, політичних та соціальних реформах, які не тільки сприятимуть підвищенню рівня національної безпеки України, а й наближають її до повноцінного членства в ЄС.

Отже, державна політика у сфері забезпечення національної безпеки за напрямом «європейська інтеграція України» має сприяти досягненню відповідності нашої країни Копенгагенським критеріям. Окрім того, Україна, як держава-кандидат має бути здатною взяти на себе зобов'язання членства в ЄС у контексті відповідності цілям Договору про Європейський Союз, включаючи політичний, економічний і валютний Союз.

Переходячи до напрямів трансформації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в умовах євроатлантичної інтеграції України, слід зазначити, що сучасні події в контексті євроатлантичних прагнень української держави та суспільства можуть розвиватися досить швидко та несподівано. Цьому сприяє небачене з часів «холодної війни» напруження у відносинах країн Євросоюзу та США з РФ (через її військову агресію в Україні), а також енергетична криза в Європі, спровокована газовим шантажем РФ.

Так, якщо протягом тривалого часу головними аргументами зволікання чи відмови в інтеграції України до НАТО була відсутність модернізації ЗСУ, майже непомітні структурні реформи та мінлива політична ситуація в країні, в сучасних умовах ситуація змінюється: українська армія займає високі позиції в міжнародних рейтингах, а сучасний геополітичний порядок денний

такий, що Україна може стати членом Альянсу навіть із низкою своїх невирішених питань, в тому числі територіального характеру. А головне – українська армія дає відсіч російському агресору на полі бою.

Адже сьогодні більше значення має своєчасне та консолідоване реагування країн демократії на складні виклики, ніж дотримання статутних положень НАТО, які сформульовані ще у минулому столітті. І таке консолідоване реагування на постійну «російську проблему» зараз багатьма чиновниками Альянсу навряд чи видається без України. Тому Україні залишається бути послідовними та наполегливими у своїх намірах стати членом НАТО, а політичне рішення Альянс, на наш погляд, є лише питанням часу. Отже, в контексті російської військової агресії, саме Україна є важливою складовою забезпечення континентальної європейської системи колективної безпеки [70].

Тому не випадково, Рада Європейського Союзу ухвалила рішення надати Україні 31 млн. євро на зміцнення оборонних спроможностей у межах новоствореного Європейського фонду забезпечення миру. Пакет допомоги включає надання матеріально-технічної допомоги для розвитку та зміцнення потенціалу Збройних Сил України за чотирма напрямками: військової медицини, інженерних спроможностей та заходів із розмінування, мобільності та логістики, кібербезпеки [53].

Слід зазначити, що 29 червня 2022 р. заступник глави Офісу президента І. Жовква, який очолював делегацію України на саміті НАТО в Мадриді (Іспанія), заявив, що членство у Північноатлантичному Альянсі є найкращою гарантією безпеки для нашої держави, тому Україна продовжуватиме курс на інтеграцію в НАТО і бачить для себе нові можливості. Він переконаний, що Україна вже зараз є сумісною зі стандартами Альянсу, що доводить стратегія і тактика воєнних дій ЗСУ проти російського агресора [163].

В питаннях подальшої інтеграції в НАТО Україна може використовувати той факт, що Північноатлантичний Альянс офіційно

запросив Швецію та Фінляндію до свого складу в обхід існуючого механізму ПДЧ (план дій щодо членства в НАТО (англ. Membership Action Plan (MAP)) – програма дій для країн-кандидатів у члени організації).

Заступник глави Офісу президента І. Жовква вважає, що Україна має взяти до відома таку можливість, адже ця подія створила прецедент для інших держав-аплікантів, які прагнуть стати членами НАТО [163].

Особливо це важливо на тлі сучасних дискусій щодо потреби (доцільності) вступу України до НАТО.

Для цього слід порівняти обсяги допомоги озброєнням, яку надали країни-члени НАТО із українськими бюджетними витратами на озброєння (слід зазначити, що НАТО, як міжурядова організація, не володіє військовою технікою та озброєнням, яке є у розпорядженні тільки країн-членів) (рис. 3.2).

Так, у 2021 р. Україна отримала озброєння на \$450 млн, що дорівнює майже 40% військового бюджету на цю статтю витрат. У 2022 р. Україна отримала та в стадії отримання затвердженої збройної допомоги (станом на 18.04.2022 р.) на \$6,4 млрд, що у 6 разів перевищує загальний бюджет України на озброєння на 2022 р. Отже, у майбутньому Україні вкрай важливо посилювати взаємодію з Альянсом.

*Дані станом на 18.04.2022, які включають в себе загальну вартість отриманого вже озброєння та затверджені урядами країн-надавачів поставки озброєнь.

Рис. 3.2. Військова допомога Україні від країн-членів НАТО [178].

В контексті подальшої інтеграції України в НАТО вважаємо за доцільне створення при Міністерстві оборони України аналогу агентства НАТО – NSPA (The NATO Support and Procurement Agency – Агентство НАТО з підтримки та закупівель), яке закуповуватиме на прозорих та відкритих засадах (за принципом «без прибутку – без збитків») озброєння, військову техніку, обладнання для Збройних сил України;

Не випадково, що Міністр оборони України Резніков О. вважає за доцільним створення аналогу агентства НАТО – двох аналогічних агентств при Міністерстві оборони: одне буде займатися тиловими питаннями, закупівлями, логістикою, а інше займатиметься питаннями закупівлі озброєння [121].

Слід зазначити, що необхідність вступу України до НАТО, як основний спосіб гарантування безпеки країни викристалізувалася після початку російської агресії в Україні ще в 2014 р. З того часу цю ідею стабільно підтримували приблизно 45-50% наших громадян. Напередодні повномасштабного військового вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 р. за членство України в Альянсі виступали 62% українців, а вже за тиждень після початку повномасштабних воєнних дій рівень підтримки стрімко зріс до рекордних 76% (на 1 березня 2022 р.) [173].

Зміцнення безпеки та посилення обороноспроможності України було не просто одним із пріоритетів, а стало чи не найголовнішим досягненням у співпраці з Альянсом. За ці роки (офіційно відносини України з НАТО були встановлені у 1992 р.) Україна стала єдиною державою-партнером блоку, яка брала участь у всіх його основних місіях та операціях. Починаючи з 2014 р., Україна бере участь у численних спільних навчаннях із НАТО: Sea Breeze, Rapid Trident, Joint Juncture, Defender Europe, Coherent Resilience, Cossack Mace-2021 тощо. Тренування з інструкторами з країн-членів блоку пройшли десятки тисяч українських військовослужбовців [173].

Усе це сприяло збільшенню рівня боєздатності української армії, впровадженню в Україні найкращих практик та стандартів армій країн

Європи і США, а також посиленню взаємосумісності з арміями держав-членів Альянсу. Тривала співпраця та наявність партнерської довіри сприяла наданню нашій країні зброї та введенню санкцій проти країни-агресора після початку повномасштабної війни Росії проти України. Ці дії вживають держави-члени НАТО, а не власне Альянс, однак у цих питаннях він виконує координуючу роль.

Україна, до речі, мала змогу робити закупівлі продукції військового призначення, яку в нашій країні не виробляють, ще до початку повномасштабного вторгнення росії.

У 2015 р. ми приєдналися до Агенції НАТО з підтримки та постачання – спеціалізованої системи закупівель Альянсу – та вже з 2019 р. почала здійснювати закупівлі за спрощеною процедурою та зниженими цінами. Тісна співпраця з Альянсом також сприяла запуску в Україні реформи оборонних закупівель – реформи, спрямованої на боротьбу з корупцією в секторі безпеки і оборони України та запровадження найкращих практик держав-членів НАТО. Крім того, завдяки поглибленій співпраці з Альянсом Україна отримала можливість проводити обмін розвідданими з державами-членами НАТО.

Це надзвичайна перевага, яку Україна наразі використовує в умовах війни з РФ. Поглиблений обмін розвідданими став можливий, зокрема, завдяки отриманню Україною статусу партнера з розширеними можливостями (EOP). Серед інших переваг цього статусу: розширення участі України в спільних навчаннях і тренуваннях НАТО, посилення співпраці для забезпечення безпеки Чорного моря, розширення українського представництва в структурах НАТО тощо.

Співпраця України з НАТО у сфері впровадження реформ була однією з основних та чи не найважливіших. Альянс надавав дорадчу допомогу в цій сфері, а також допомагав визначити найбільш пріоритетні реформи для впровадження. Завдяки підтримці з боку держав-членів НАТО в Україні було зроблено перші кроки на шляху до встановлення демократичного та

цивільного контролю над збройними силами – введено норму, що міністром оборони має бути цивільна особа; було запущено реформи СБУ та розвідки; відбулися позитивні зміни в ЗСУ: реформування сержантського корпусу ЗСУ, покращене медичне забезпечення військових тощо.

Безперечно, до повномасштабного вторгнення Росії актуальними для України залишались низка проблем, як-от забезпечення військових житлом, відтік кваліфікованих кадрів з армії тощо.

Та саме прагнення вступу до Альянсу визначало необхідність проведення подальших реформ у сфері безпеки та оборони. Йдеться про соціальний захист військових, належне медичне забезпечення, рівні права та можливості жінок і чоловіків у секторі безпеки та оборони тощо. Адже забезпечення цих умов є одними з основних критеріїв для вступу в НАТО. Альянс також спрямовував допомогу Україні через програми з розвитку потенціалу: наприклад, програма з професійного розвитку (PDP, розвиток навичок управління та лідерства у цивільних посадових осіб), програма з розвитку військової освіти (DEEP) тощо. У рамках «Комплексного пакета допомоги», який включав 40 цільових заходів у 13 ключових сферах, держави-члени Альянсу надавали Україні допомогу через трастові фонди (механізм надання на добровільній основі окремими країнами членами та партнерами НАТО цільової практичної допомоги в різних галузях) [173].

Отже, вважаємо неприпустимою відмову України від курсу на членство в НАТО (за роки незалежності Україна вже кілька разів то проголошувала своєю метою членство, то відмовлялась від нього). Адже упродовж перших тижнів російської агресії в Україні в 2022 р. розпочалася інформаційна кампанія з дискредитації НАТО і надзвичайно високою була концентрація наративів про слабкий Північноатлантичний Альянс, який не бажає «закрити» українське небо та надати Україні озброєння.

Тому таке відмежування від НАТО означатимуть не лише відмову від ідеї членства, але й можливий кінець поглибленої або будь-якої співпраці з Альянсом взагалі. Більше того, в разі нової військової агресії Україна може

залишитися без підтримки та допомоги країн-партнерів. До речі, це ще й порушення Конституції України, в якій проголошено курс нашої держави на членство в НАТО.

Таким чином, існуючі механізми формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції нашої країни є недосконалими та потребують відповідної трансформації згідно з Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. Тому у своїй діяльності органи державної влади мають фокусуватися на повномасштабному виконанні базових угод в зазначених сферах та використанні всіх наявних можливостей для поглиблення секторальної інтеграції з ЄС та НАТО, в першу чергу у безпековій сфері.

Для цього потрібно комплексно об'єднати різні євроінтеграційні та євроатлантичні аспекти зближення України з ЄС та НАТО у безпековій сфері, а саме оновлення існуючих угод, перегляд відповідних параметрів, внесення змін до ключових стандартів, досягнення визначених цілей щодо забезпечення необхідного рівня національної безпеки України за відповідними напрямками.

3.3. Напрями удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України

Фундаментальні зміни в політичній, військовій, соціально-економічній, енергетичній, екологічній та інших сферах, які відбуваються в останні роки в Україні, привели до радикальних зрушень. З огляду на стратегічне значення сфери національної безпеки України, мета її реформування повинна відповідати загальнонаціональним інтересам, а саме - забезпечення державного суверенітету, територіальної цілісності, сталого розвитку держави в умовах російської військової агресії.

Недосконале законодавство гальмує реформування національної безпекової сфери, що зумовлює необхідність відпрацювання нових

організаційно-правових основ, що регламентують її функціонування, закріплення кардинально нових принципів, форм і методів державної політики у сфері забезпечення національної безпеки.

Тобто актуальним науково-практичним завданням в сучасних умовах є удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України. Адже існуюча система державного управління та місцевого самоврядування в Україні формувалася спонтанно, досить часто діє в інтересах окремих осіб та груп впливу і є недосконалою. При цьому державна політика у сфері забезпечення національної безпеки не повною мірою відповідає організаційно-функціональній побудові цієї сфери, а подальша її трансформація потребує чіткого визначення та розмежування функцій системи державного управління та місцевого самоврядування з метою уникнення впливу окремих осіб та груп впливу на прийняття рішень відповідними державними інституціями у сфері національної безпеки.

Для цього необхідно вдосконалювати державну політику у сфері забезпечення національної безпеки на засадах чіткого розмежування функцій органів державної влади та місцевого самоврядування, які повинні створити відповідні умови і правила функціонування сфери національної безпеки за всіма її напрямками на центральному, регіональному та місцевому рівнях.

Слід зазначити, що для адекватного визначення та оцінки існуючих загроз та викликів національній безпеці України в сучасних умовах, на наш погляд, в першу чергу, вимагає розвитку та вдосконалення система державного моніторингу та оцінки стану національної безпеки, як важливого інструменту підвищення ефективності та результативності державної політики у сфері національної безпеки та захисту національних інтересів України.

Аналіз показує, що в теорії національної безпеки поки що немає загальноприйнятого трактування, як суті поняття ефективності забезпечення

безпеки та критеріїв для її оцінки, так і співвідношення критеріїв ефективності із критеріями корисності, раціональності, оптимальності тощо.

Тому єдиний підхід до методики оцінки стану національної безпеки у теорії та практиці забезпечення національної безпеки поки що перебуває у стадії формування. Насамперед, це обумовлено складністю даного завдання, яке визначається масштабом і різноманіттям стратегічних ризиків сталого розвитку країни та загроз національній безпеці. Мова йде про багатофакторний аналіз, що охоплює практично всі сторони життя особистості, суспільства та держави, які утворюють сучасне поняття «національна безпека». У свою чергу, встановлення взаємовпливу та взаємозалежності між різними стратегічними національними пріоритетами та сферами національної безпеки у динаміці їх розвитку представляє досить складне завдання. У зв'язку з цим однією з основних науково-практичних завдань у галузі забезпечення національної безпеки України є формування апарату оцінки її рівня, тобто створення динамічної системи моніторингу та експертизи стану національної безпеки на основі сучасної наукової методології та інформаційних технологій.

Принципами здійснення моніторингу стану національної безпеки є:

- достовірність - використання інформаційних даних та показників, що найбільш повно та обґрунтовано характеризують стан національної безпеки та реалізацію стратегічних національних пріоритетів;
- системність - здійснення збору та аналізу інформації про стан національної безпеки за єдиною методикою, відповідно до затвердженого переліку показників, із встановленою періодичністю на основі даних статистичного спостереження та спеціальних досліджень;
- своєчасність - використання процедур, встановлення термінів збору, обробки та аналізу інформації, що забезпечують можливість негайного реагування та прийняття оперативних державно управлінських рішень;
- комплексність - спостереження динаміки показників, що характеризують стан національної безпеки, у порівнянні з заходами

державної політики щодо реалізації стратегічних національних пріоритетів;

- спадкоємність - використання існуючих інформаційних баз даних, механізмів моніторингу та інструментів державного та відомчого статистичного спостереження [133].

Враховуючи, що національна безпека забезпечується стримуванням можливих загроз за допомогою цілеспрямованої діяльності різних органів та рівнів державного управління, система моніторингу рівня національної безпеки має включати наступні складові:

- експертне цілепокладання та прогнозування розвитку ситуації;
- багатоцільовий (багаторівневий) експертний моніторинг ситуації;
- систематизація експертної інформації щодо цілей та рівнів;
- аналіз та загальна оцінка ситуації;
- підготовка проектів узгоджених рішень, включаючи коригування стратегій та планів;
- оцінка можливих наслідків та ризиків кожного з рішень [12].

У загальному вигляді моніторинг стану національної безпеки України має представляти собою систему безперервного спостереження стану національної безпеки, що включає в собі сукупність сил, засобів та інструментів збору, обробки та аналізу інформації, а також засобів інформаційно-аналітичного забезпечення, що працюють за єдиним регламентом взаємодії та забезпечують підвищення якості та оперативності прийняття державно управлінських рішень при реалізації стратегічних національних пріоритетів та забезпеченні необхідного рівня національної безпеки.

Об'єктами моніторингу стану національної безпеки є явища, процеси та відносини, спостереження та оцінка яких необхідні для реалізацію стратегічних національних пріоритетів та забезпечення необхідного рівня національної безпеки.

Моніторинг представляє собою збір, накопичення та систематизацію необхідної інформації, аналіз та оцінку діяльності органів виконавчої влади з

метою прогнозування розвитку ситуації та зниження небезпек та загроз Україні, а також підвищення ефективності державного управління процесами планування та забезпечення національної безпеки.

У сфері національної безпеки елементами моніторингу є оцінка прогнозованих ризиків, небезпек та загроз національній безпеці; відповідність розв'язуваних органами виконавчої влади завдань їхньої функціональної відповідальності у своєму сегменті національної безпеки; оцінка ефективності використання коштів та ресурсів, що виділяються на розвиток системи забезпечення національної безпеки.

Механізми моніторингу та інструменти оцінки стану національної безпеки не залежать від суб'єктивних факторів у процедурах збору, обробки та аналізу інформації про стан національної безпеки та загрози забезпеченню національної безпеки.

Моніторинг діяльності органів виконавчої влади національної безпеки має здійснюватися на базі сучасних інформаційно-аналітичних технологій для вирішення наступних завдань [10]:

- ситуаційного та сценарного моделювання з урахуванням потенційних небезпек та загроз національній безпеці;
- розробки варіантів стратегії з урахуванням політичних, військово-політичних, військово-технічних, соціально-економічних та інших факторів;
- оцінки наслідків реалізації запропонованих рішень.

До засобів інформаційно-аналітичного забезпечення моніторингу стану національної безпеки можна віднести:

- система розподілених ситуаційних центрів;
- інформаційно-аналітична система моніторингу, контролю показників та оцінки стану національної безпеки;
- відомчі інформаційно-аналітичні системи органів виконавчої влади, які здійснюють моніторинг стану національної безпеки у закріпленій сфері відповідальності [12].

Окрім того, потужною інформаційно-аналітичною підтримкою моніторингу стану національній безпеці має слугувати офіційна статистична інформація; інформаційно-аналітичні матеріали органів державної влади та аналітичні матеріали спеціальних досліджень стану національної безпеки, що організовуються зацікавленими органами виконавчої влади у межах відомчих витрат виконання науково-дослідних робіт.

Тобто необхідна єдина система із завданням ведення моніторингу показників, що характеризують політичну, громадську, військову, інформаційну, економічну, соціальну, екологічну, енергетичну, продовольчу, інші види безпеки, а також здійснювали моніторинг динаміки їх зміни.

Система має здійснювати моніторинг стану національної безпеки в цілому, за окремими пріоритетами та сфері забезпечення національної безпеки, регіонів країни на основі інтегрованих інформаційних потоків та бази статистичних даних, що надходять з різного рівня (місцевого, регіонального, центрального), а також з-за кордону, і обробляти їх в єдиному аналітичному центрі.

Для визначення меж безпечного функціонування країни, а також інститутів державного управління та громадянського суспільства в межах кожного стратегічного національного пріоритету необхідно створення та введення в державно управлінську практику інструменту так званих порогових значень стану показників національної безпеки.

У загальному вигляді граничні значення національної безпеки представляють кількісні індикатори або параметри, що характеризують допустимий рівень безпеки та контролю з боку держави за станом справ у тій чи іншій сфері забезпечення національної безпеки або при реалізації того чи іншого стратегічного національного пріоритету.

З погляду практики державного управління граничні значення – це граничні величини, недотримання значень яких перешкоджає нормальному функціонуванню, як окремих елементів системи, так і всієї системи, що призводить до формування негативних, руйнівних тенденцій у тій чи іншій

сфері забезпечення національної безпеки держави.

Відсутність інструментарію порогових значень знижує ефективність державного моніторингу стану національної безпеки і є великою науково-практичною проблемою, яка потребує рішення.

Отже, необхідно сформувати систему державного моніторингу стану національної безпеки України, який містить перелік показників стану національної безпеки, структурований за стратегічними національними пріоритетами та має конкретні показники та чисельні їх значення.

Основними цілями системи державного моніторингу стану національної безпеки України мають стати [133]:

- створення комплексної системи національного моніторингу, прогнозування та раннього попередження кризових та катастрофічних процесів у політичній, військовій, соціально-економічній, енергетичній, продовольчій, техногенній, природній та інших сферах;
- розробка механізмів використання комплексних показників стратегічних ризиків у системі державного планування, управління та прогнозування.

В цьому зв'язку доцільним є розробка та прийняття Закону України «Про систему державного моніторингу та оцінку рівня національної безпеки України», який сприятиме:

- розробці та прийняттю на центральному, регіональному та галузевому рівнях найважливіших державно управлінських рішень у сфері сталого розвитку та забезпечення національної безпеки країни;
- формуванню зважених оцінок щодо стану національної безпеки, як за стратегічними національними пріоритетами, так і загалом у межах системи забезпечення національної безпеки країни;
- вдосконалення методик та алгоритмів стратегічного аналізу та стратегічного прогнозу, підвищення їх достовірності щодо стану національної безпеки країни, у тому числі за рахунок широкого використання потенціалу експертної спільноти;

- координація роботи наукових організацій на стратегічно важливих напрямках забезпечення національної безпеки та підготовка на цій основі рекомендацій щодо формування та реалізації державної політики у зазначеній сфері.

Необхідною і важливою складовою забезпечення національної безпеки країни в умовах російської військової агресії є максимальне залучення добровольчого потенціалу країни до діяльності Збройних сил України з метою протидії широкомасштабному вторгненню Росії, шляхом створення сил територіальної оборони в кожному регіоні країни.

Питання щодо необхідності створення сил територіальної оборони України на державному рівні почало активно підніматися після російської агресії у 2014 р., коли українці об'єднувалися у добровольчі структури, відомі як «добровольчі батальйони», що згодом підпорядковувалися Збройним силам України (ЗСУ) або входили до складу Національної гвардії.

З часом стало зрозуміло, що Україні вкрай потрібно створювати потужну мережу територіальної оборони, адже агресор не полишає погроз повномасштабного вторгнення. Актуальність цього питання особливо загострилася в 2020-2021 рр., коли Росія сконцентрувала на кордонах із Україною, зокрема і на тимчасово окупованих територія Донбасу і Криму, рекордну кількість військ [119].

Закон України «Про основи національного спротиву» також відводить важливу роль у забезпеченні національної безпеки національному спротиву та руху опору, який можна порівняти з партизанським рухом, однією з функцій якого є боротьба проти диверсантів, оскільки тероборонівці мають добре знати регіон, район, місцевість в якому вони діють [149:].

До речі, цікавим є досвід організації системи територіальної оборони у Швейцарії, де кожен чоловік зобов'язаний мати вдома зброю і регулярно проходити навчання - і це в країні, яка ніколи фактично не воювала. Також давніми є традиції тероборони у Литві. Тому українцям також доцільно повертатися до своєї давньої національної традиції, коли кожен козак мав

зброю і був готовий кинути плуга та йти захищати рідну землю [179].

Закон України «Про основи національного спротиву» передбачає наступні елементи національного спротиву:

- війська територіальної оборони.

Фактично це легка піхота, яка може допомагати основним силам ЗСУ охороняти важливі об'єкти або кордон, чергувати на блокпостах або ж протидіяти диверсантам чи іншим незаконним групам на своїй території. Інша функція тероборони – допомога при надзвичайних ситуаціях.

Законом передбачається, що структура територіальної оборони формується з бригад територіальної оборони, які створюються в областях, а також із добровольчих бригад, які діятимуть у територіальних громадах і входитимуть до системи єдиного військового управління та підготовки. Ці бригади проходитимуть збори й отримуватимуть завдання у своїй територіальній громаді з охорони об'єктів територіальної оборони, які належать громаді.

- інший елемент національного спротиву – рух опору, завданням якого є створення осередків протидії та перешкоджання діям військ агресора. Окрім того, рух опору може долучатися до спеціальних операцій, зокрема розвідувальних чи інформаційно-психологічних.

- ще один елемент національного спротиву – підготовка громадян до національного спротиву передбачає створення відповідної системи підготовки, військово-патріотичне виховання, а також підготовку населення до умов життєдіяльності в районах ведення (воєнних) бойових дій [64].

Слід зазначити, що Закон України «Про основи національного спротиву» також має певні недоліки.

Наприклад, у частині підготовки громадян до національного спротиву не приділяється належної уваги волонтерським і громадським організаціям, хоча саме вони зараз відіграють ключову роль під час регулярних тренувань добровольців територіальної оборони. Тому при підготовці громадян до національного спротиву необхідно законодавчо унормувати процес

залучення волонтерських і громадських організацій.

Крім того, при підготовці громадян до національного спротиву недостатньо уваги приділено ролі органів місцевої влади, тому потрібно більш активно залучати органи місцевого самоврядування у процесі створення і подальшого розвитку структури територіальної оборони.

Адже незважаючи на те, що територіальна оборона структурно є елементом Збройних сил України і передбачає підпорядкування і відповідну вертикаль управління у складі ЗСУ, вважаємо, що тероборона має також спиратися на органи місцевого самоврядування, які і мають формувати її підрозділи. Тобто, від Міністерства оборони України підрозділи територіальної оборони мають отримувати завдання, озброєння, амуніцію і техніку, все інше покладається на місцеві ради, які створюють, організують, фінансують загони територіальної оборони.

Отже, війська територіальної оборони, рух опору, підготовка громадян до національного спротиву є важливими елементами концепту всеохоплюючої оборони країни та забезпечення необхідного рівня національної безпеки України на регіональному та місцевому рівнях в сучасних умовах російської військової агресії.

Важливим напрямком подальшого розвитку ЗСУ, як необхідної складової забезпечення національної безпеки України є розширення участі жінок в українській армії, а також поліпшення реінтеграції українських жінок-військовослужбовців у цивільне життя.

Відповідно до даних з відкритих джерел інформації, у порівнянні з 2014 р., коли кількість жінок-військовослужбовців ледь перевищувала 14 тис., в 2020 р. їхня кількість збільшилася більш ніж в 2 рази. Станом на 2020 р. у Збройних Силах України проходить службу 31757 жінок, що становить 15,6% від загальної кількості військовослужбовців [165].

Слід зазначити, що розширення участі жінок та їх інтеграція в армію є головним пріоритетом для союзників по НАТО і багатьох їхніх країн-партнерів в рамках порядку денного «Жінки, мир і безпека». При цьому

урядам і місцевим громадам необхідно розуміти особливі потреби жінок після служби, щоб розробити всеосяжну політику для підтримки ефективної реінтеграції в громадянське життя. Ця проблема стала особливо актуальною для України, як країни-партнера НАТО після військової агресії РФ в 2014 р. і буде актуальною після російської військової агресії у 2022 р.

Підхід з урахуванням гендерних аспектів до реінтеграції жінок-військовослужбовців в їхнє цивільне життя необхідний для розробки відповідної політики на підтримку такого ключового процесу особистого розвитку. Існуючі дослідження показують, що більшість колишніх жінок-військовослужбовців успішно реінтегруються в цивільне життя і отримують адекватний доступ до ефективної підтримки. Однак деякі, як і раніше відчують серйозні труднощі в різних аспектах свого життя, таких як розвиток формування ідентичності, робота, фінанси і психічне здоров'я. Це має очевидні несприятливі наслідки для окремих осіб і суспільства в цілому.

Спільна робоча група НАТО-Україна з наукового та екологічного співробітництва в 2019 р. визначила тему «Жінки, мир і безпека» в якості пріоритетної для наукового співробітництва. Програма також підтримує наукове співробітництво між експертами з України та країн НАТО в багатьох інших областях, включаючи боротьбу з тероризмом, передові технології, кіберзахист, енергетичну безпеку та захист від хімічних, біологічних, радіологічних і ядерних агентів [165].

Надзвичайно важливою складовою удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України є протидія колабораціонізму у всіх сферах суспільного життя.

Адже колабораціонізм – це форма державної зради, яка полягає у військовому, політичному, економічному, адміністративному, культурному, інформаційному, медійному співробітництві громадянина України з державою-агресором або її представниками, створеними чи підтримуваними нею незаконними збройними формуваннями, яке завдало шкоди державному

суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України [116].

Тому не випадково, що від 14 березня 2022 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)», згідно з яким, крім невизнання української державності та суверенності, також підпадає під кримінальну відповідальність безпосередньо співпраця з окупантами, передача ресурсів незаконним воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованих територіях [60].

Також Верховна Рада України ухвалила законопроект №7186 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки», яким посилила відповідальність за пособництво державі-агресору. Відтепер за це каратимуть позбавленням волі на строк від 10 до 12 років та заборонять займати низку посад [46].

Зазначений законопроект передбачає покарання для осіб, які здійснюють пособництво державі-агресору та співпрацюють з її окупаційною адміністрацією, збройними чи воєнізованими формуваннями. Також обмежується доступ таких осіб до посад, пов'язаних із виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування, на строк від 10 до 15 років з можливістю повної конфіскації майна. Крім того, законопроект відносить підслідність таких справ до слідчих органів безпеки, а також поширює на такі кримінальні правопорушення можливість спеціального досудового розслідування (*in absentia*), а до осіб, підозрюваних у державній зраді та співпраці з агресором, застосовуватимуть запобіжний захід у вигляді тримання під вартою [114].

Звісно, прийняття вищезазначених законодавчих змін з метою ефективної боротьби з проявами сепаратизму та зазіханням на територіальну

цілісність України є важливим, однак прийнято їх було запізно, адже російська військова агресія триває з 2014 р., однак законодавці «дочекалися» вже другої фази російської війни проти України у 2022 р., якої могло б і не бути, якби законопроекти було прийнято завчасно.

Окрім того, попри прийняття законодавчих документів щодо протидії колабораціонізму, необхідно ще забезпечити ефективність їх застосування та невідворотність відповідної адміністративної та кримінальної відповідальності за вказані протиправні дії. Тобто законодавчі акти України щодо протидії колабораціонізму мають «працювати», що особливо важливо в умовах сучасної російської військової агресії.

Надзвичайно важливим напрямом удосконалення державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України є створення міжнародного формату консультацій та координації міжнародних партнерів України «Кримська платформа» з метою протидії наслідкам включення АР Криму до складу РФ та повернення півострова під контроль України, яка має:

- бути постійно діючою, як консультативний і координаційний формат з метою припинення тимчасової окупації РФ території АР Крим та м. Севастополя і для відновлення контролю України над цією територією у повній відповідності до міжнародного права;
- продовжувати здійснення політики невизнання незаконної анексії АР Крим та м. Севастополя, розглянути запровадження подальших політичних, дипломатичних та обмежувальних заходів щодо РФ;
- протистояти новим викликам та гібридним загрозам, які постійно змінюються, спричиненим триваючою мілітаризацією Криму, та підтримувати спільні зусилля з посилення стійкості до цих загроз у контексті зростання загроз для безпеки і стабільності у Чорноморському регіоні, повторно підтвердити зобов'язання рішуче протидіяти будь-яким одностороннім спробам кинути виклик і змінити міжнародний порядок, заснований на верховенстві права, і висловити рішучість захищати, підтримувати і зміцнювати міжнародний правопорядок;

- закликати РФ виконувати свої зобов'язання як держави-окупанта відповідно до норм міжнародного гуманітарного права та інших застосовних норм міжнародного права, включаючи правовий режим морів та океанів, що ґрунтується на повазі до міжнародного морського права, у тому числі, як це відображено в Конвенції ООН з морського права;
- вимагати, щоб РФ негайно припинила всі порушення прав людини і зловживання щодо мешканців Криму і забезпечила повний і безперешкодний доступ до Криму для усталених регіональних і міжнародних моніторингових механізмів з дотримання прав людини, зокрема Місії ООН зі спостереження за дотриманням прав людини в Україні та Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні, як це передбачено їх чинними мандатами, що охоплюють всю територію України, включаючи територію Криму, а також для правозахисних неурядових організацій, об'єднати зусилля, спрямовані на захист прав і свобод цивільного населення, яке мешкає в окупованому Криму, і домогтися негайного та беззастережного звільнення громадян України, незаконно затриманих або засуджених РФ з політичних мотивів та її державними агентами як на території окупованого Криму, так і на території РФ;
- закликати РФ забезпечити всім особам, які належать до етнічних і релігійних громад півострова, включно з етнічними українцями і кримськими татарами, можливість повною мірою користуватися своїми правами людини і надати змогу підтримувати і розвивати свою культуру, освіту, самобутність і традиції культурної спадщини, які на сьогодні знаходяться під серйозною загрозою в результаті тимчасової окупації, використовувати відповідні механізми ООН, Ради Європи, ОБСЄ, інших міжнародних і регіональних організацій для вирішення проблем, пов'язаних з тимчасовою окупацією, розглядати можливість застосування інших механізмів там, де це доцільно, а також консультуватися, обмінюватися і координувати належним чином свої зусилля в рамках міжнародних організацій, на міжнародних конференціях, форумах та інших заходах, де

обговорюється тема Криму;

- розглянути можливість підтримки економічних, інфраструктурних та екологічних проєктів, які сприяли б подальшому розвитку регіонів України, які межують з тимчасово окупованим Кримським півостровом, створити мережу постійної та швидкої комунікації між представниками міністерств закордонних справ держав-учасниць Платформи (створити контактні підрозділи з питань Криму), визнати роль національних парламентів у протидії тимчасовій окупації Криму та заохочувати координацію діяльності щодо Криму між національними парламентами, а також у рамках міжпарламентських асамблей.

Слід зазначити, що створення Україною Національного офісу «Кримської платформи», Міжнародної експертної мережі «Кримської платформи» з урахуванням підтримки її діяльності, пропозиції міжнародним і національним неурядовим організаціям, аналітичним центрам та експертному співтовариству дозволить залучатися до діяльності цієї мережі, закликати РФ долучатися до конструктивної участі у діяльності Міжнародної «Кримської платформи», сприятиме припиненню тимчасової окупації АР Крим та м. Севастополя [170].

Слід зазначити, що відповіддю на російську військову агресію, яка розпочалася 24 лютого 2022 р. стала Спільна Заява учасників Міжнародної Кримської платформи (ЄС, Австралія, Австрія, Албанія, Бельгія, Болгарія, Велика Британія, Греція, Грузія, Данія, Естонія, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Канада, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Нова Зеландія, Норвегія, Північна Македонія, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, США, Туреччина, Угорщина, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія, Чорногорія, Швеція), в якій було найрішучіше засуджено неспровоковане вторгнення збройних сил РФ в Україну, а також засуджено причетність Білорусі до цієї агресії проти України та закликано їх дотримуватися своїх міжнародних зобов'язань. Учасники МКП вимагають від Росії негайно припинити військові дії та беззастережно вивести

всі сили та військову техніку з усієї території України в межах її міжнародно визнаних кордонів та підкреслюють, що не визнають і продовжують засуджувати незаконну анексію Криму. Крим – це Україна [138].

В подальшому необхідно активно вести перемовини з країнами Африканського континенту, країнами Азії та Південної Америки щодо їх приєднання до «Кримської платформи» з метою розширення географії впливу на агресивні дії РФ. Необхідно створювати мережі контактних осіб в інших країнах світу у межах ініціативи «Кримської платформи». Окрім того, надзвичайно важливим є приєднання Організація Об'єднаних Націй (ООН) до зазначеного майданчика з деокупації Криму. Тобто «Кримська платформа» має стати одним із найефективніших та найдієвіших важелів тиску на РФ у питаннях деокупації Криму.

До речі, ООН потребує невідкладного реформування, адже у нинішній редакції статут ООН не відображує реалії сучасного світу ні де-факто, ні де-юре.

Так, з моменту підписання у 1945 р., Статут ООН змінювався п'ять разів, останній раз у 1973 р. Тобто процес внесення поправок зупинився майже 50 років тому – незважаючи на те, що світ ХХІ століття не можна порівняти зі світом ХХ століття. Карта світу кардинально змінилася, і такі країни, як Радянський Союз, зникли з карти світу, але все ще присутні у статуті ООН. При цьому Секретаріат ООН використовує у своїх матеріалах формулювання, відсутні в нинішньому тексті статуту, «оскільки держави-члени не домовилися про зміни» (так, у статті 23 Статуту ООН зазначено, що постійними членами Ради безпеки є Китай, Франція, СРСР, Великобританія та США, тобто Росії у цьому переліку немає) [161].

Україна має рішуче підтримувати всі ініціативи, спрямовані на обмеження права вето. Такі обмеження мають стосуватися розгляду в Раді безпеки ООН випадків геноциду, злочинів проти людяності та військових злочинів, а також конфліктів та ситуацій, до яких залучено постійного члена ООН, оскільки він не може голосувати неупереджено через конфлікт

інтересів. Тобто реформа Радбезу ООН має передбачати відмову від права вето постійного члена ООН щодо вирішення конфліктів, у яких він є стороною (наприклад, Росія є стороною конфлікту (військовим агресором) в Україні, а тому не має брати участь у голосуваннях, які стосуються питань його розв'язання).

Вирішення існуючих проблем економічної складової забезпечення національної безпеки України в умовах російської військової агресії та запровадження воєнного стану в країні потребує наступних напрямів формування та реалізації державної політики в зазначеній сфері [196]:

- розмежування економіки на період воєнного стану, тобто запровадження гібридної її моделі: з одного боку – планова економіка в частині військових потреб та військових товарів, а також, за потреби – життєво важливих товарів та послуг у тих місцях, де їх постачання обмежене; з іншого боку – акцент на лібералізацію роботи бізнесу в частині забезпечення потреб населення, що є вагомим елементом сталості суспільства і вкрай важливо в умовах війни;
- максимально можливе спрощення (лібералізація) державного регулювання економічної сфери (лібералізація Трудового законодавства; спрощення ринкового нагляду; скасування державного регулювання цін, окрім товарів спеціального призначення за окремим переліком; лібералізація податкового законодавства; автоматичне відшкодуванням ПДВ через електронну систему адміністрування; скасування ввізних мит на сировину, яка потрібна для виробництва українських товарів; спрощення проходження митного контролю критично важливими для країни товарами);
- посилення відповідальності за ринкові змови та зловживання монопольним становищем, особливо щодо товарів та послуг першої необхідності та критично необхідних країні в умовах воєнного стану;
- в умовах блокади морських портів забезпечення максимально можливого експорту надлишків агропродовольчої та металургійної продукції залізницею через транспортні коридори ЄС;

- надання державою грантів (разових виплат) підприємцям у сфері роздрібної торгівлі та інших видів мікробізнесу, які втратили на окупованих чи напівокупованих територіях власні активи (товари) з метою відновлення ними бізнесу в інших регіонах країни;
- скорочення загальнодержавних видатків (в першу чергу за рахунок секторальних пільг та дотацій) та перегляд Державного бюджету шляхом пошуку джерел покриття його дефіциту, в тому числі на міжнародному рівні.

Поствоєнне відновлення та подальший розвиток України має бути побудований на концепції переходу до Індустрії 4.0 «четверта промислова революція», яка означає новий етап розвитку суспільства та економіки. Зміни мають стосуватися не лише виробництва і технологій, а й суспільства, культури та низки інших сфер, в тому числі безпекової. Відповідно, успіх може бути гарантований для тих країн, що першими зможуть підготуватися до таких нових викликів. Фактично для України це слушне нагадування, що готовність до Індустрії 4.0 є важливим аспектом безпечного поствоєнного майбутнього [180].

Поширення інформаційних технологій в усьому світі, зумовило не тільки швидкий розвиток і ефективне застосування інформаційних мереж в повсякденному житті, а й зростання нових загроз. Тому в умовах глобальних викликів і загроз сьогодення, в тому числі в сфері забезпечення національної безпеки України тривають значні системні перетворення, відбувається трансформація процесів в освітній сфері, в тому числі за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Запровадження сучасних освітніх інформаційно-комунікаційних технологій має важливе значення для запобігання та подолання ризиків, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки України, як в сучасних умовах, так і в майбутньому.

Так, наприклад, необхідність запровадження сучасних освітніх інформаційно-комунікаційних технологій обумовлена необхідністю протидії наявних загроз та викликів, які в тому числі пов'язані з військовою агресією

Росії проти України та пандемією COVID-19.

Забезпечення необхідного рівня національної безпеки України у питаннях протидії агресії РФ має відбуватися шляхом застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (захист кордонів, повітряного простору, формування проукраїнської громадської думки, протидія російській пропаганді в медіа сфері тощо).

Також вимагає запровадження сучасних освітніх інформаційно-комунікаційних технологій необхідність забезпечення дієвої, ефективної та результативної змішаної або дистанційної форми навчання в умовах обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 [107].

Інформатизація українського суспільства в сучасних умовах – це перспективний шлях до забезпечення національної безпеки країни також і у питаннях майбутньої реінтеграції тимчасово окупованих територій. Тобто інформаційна політика - важлива складова державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України в контексті реінтеграції тимчасово окупованих територій. Адже з людьми на тимчасово окупованих територіях держава має розмовляти мовою повернення та возз'єднання, мовою підтримки та допомоги. Тому Україні потрібен більш якісний контент, більш продумані інформаційні меседжі та наративи у цьому питанні, а людиноцентричність має стати фундаментом політики держави стосовно повернення тимчасово окупованих територій.

До речі, демографічні процеси впливають практично на всі національні та субнаціональні цілі Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року. Щоб скористатися можливостями, які можуть виникнути через демографічні зміни та стати демографічно стійкою країною, Україні потрібна широкомасштабна та комплексна стратегія. Така стратегія повинна враховувати наслідки зміни як чисельності, так і структури населення, супутні зміни співвідношення непрацездатних та працездатних контингентів

і вплив міграції, зокрема внутрішнього переміщення населення (особливо зараз в умовах російської військової агресії). Не існує єдиного засобу для реагування на демографічні виклики або повної компенсації негативних наслідків демографічних змін в Україні. Тому необхідно застосовувати адаптивні заходи для забезпечення достатнього рівня соціального захисту, розвитку людського капіталу, сприяння економічному зростанню в розрахунку на душу населення, створення робочих місць тощо [37].

На державному рівні потрібно вжити низку заходів, які допоможуть проаналізувати поточну демографічну ситуації в країні, серед яких, зокрема, першочерговим є проведення перепису населення України.

Надзвичайно важливим в сучасних умовах є посилення координації дії суб'єктів забезпечення кібербезпеки і вдосконалення їх кіберзахисту, адже відбуваються постійні кібератаки на державні сайти та базові державні реєстри. Також потрібно максимально використовувати можливості Національного координаційного центру кібербезпеки і на його базі проводити наради постійно діючої робочої групи, створеної з фахівців та експертів щодо розгляду нагальних питань протидії кіберзагрозам, а також необхідно забезпечити проведення спільних практичних кібернавчань.

Доцільним є створення посади спеціаліста з кіберзахисту в усіх органах державної влади та на усіх об'єктах критичної інфраструктури з підпорядкуванням їм служби захисту інформації шляхом внесення відповідних законодавчих змін до Кримінального кодексу України, спрямованих на захист органів державної влади у цій сфері.

В цілому, вважаємо, що удосконалення державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України доцільно реалізовувати за відповідними безпековими напрямками через застосування виокремлених механізмів: політичного, правового, економічного, інформаційного з метою вирішення існуючих проблем і суперечностей з урахуванням процесів європейської та євроатлантичної інтеграції України та в умовах наявних загроз і викликів сьогодення (рис. 3.3).

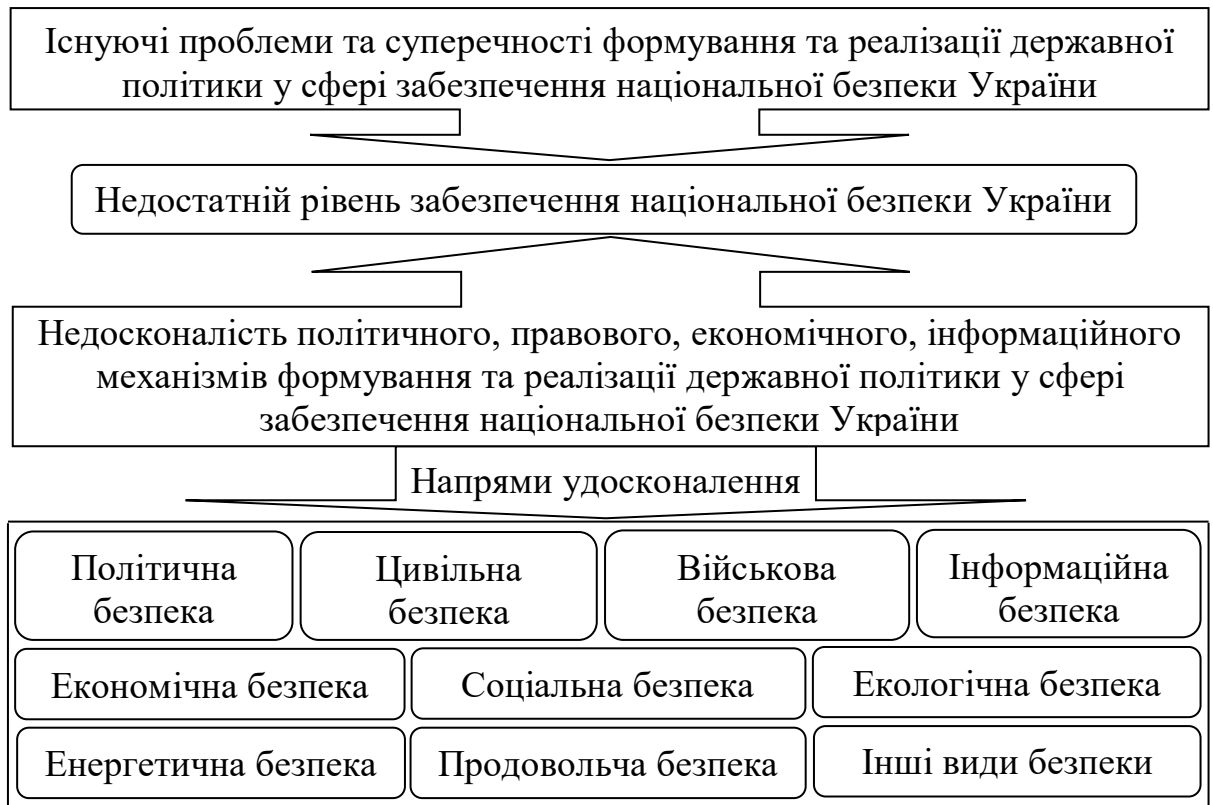

Рис. 3.3. Напрями удосконалення державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України

Узагальнюючи вищенаведені напрями підвищення ефективності та результативності державної політики у сфері забезпечення національної безпеки, вважаємо за доцільне удосконалення механізмів її формування та реалізації у таких напрямках:

- Україна разом з країнами-партнерами мають унеможливити російську військову агресію, зробивши її максимально не вигідною для РФ за допомогою комплексного «пакету» її стримування у таких стратегічних напрямках: політичної ізоляції, руйнівних економічних санкцій, системної та достатньої допомоги країнам-партнерів щодо зміцнення обороноздатності України та ЗСУ (ведення постійного діалогу із керівництвом НАТО та країнами-членами щодо реалізації практичних кроків підтримки України);
- удосконалення нормативно-правової бази у сфері забезпечення національної безпеки за всіма визначеними напрямками: політичним,

військовим, інформаційним, економічним, енергетичним, агропродовольчим, соціальним, демографічним, екологічним, кліматичним тощо;

- забезпечення умов для виконання положень Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», який набув чинності у липні 2019 р., як ефективного інструменту протидії російській пропаганді та важливої складової державної політики у сфері забезпечення національної безпеки;

- забезпечення координації завдань з деокупації та реінтеграції Криму, в тому числі шляхом забезпечення підтримки діяльності «Кримської платформи» на пріоритетних напрямках, зокрема: політика невизнання, санкції, безпека, міжнародне гуманітарне право, права та потреби населення Криму, зокрема у освітній, медичній, культурній та релігійних сферах, економічні та екологічні наслідки окупації, підтримка та збереження кримськотатарської ідентичності;

- створення сприятливих фінансово-економічних інструментів та правових умов для проведення широкомасштабної реконструкції і модернізації національної економіки та забезпечення відповідного рівня соціальних стандартів та підтримки життєвого рівня населення в умовах воєнного стану в країні;

- забезпечення відповідного рівня медичного захисту населення в умовах воєнного стану в країні, в т.ч. подання пандемії коронавірусу;

- на регіональному рівні: створення умов для стабілізації економіки та соціальної сфери регіонів країни в умовах воєнного стану; підтримка сталого розвитку територіальних громад; підтримка конкурентоспроможності господарського комплексу регіонів на зовнішньому та внутрішньому ринках; розвиток транскордонного співробітництва; забезпечення реалізації засад державної антикорупційної політики; збереження та підтримка культури, народних традицій і надбань, пам'яток культурної спадщини; реалізація державної політики у сфері охорони довкілля; захист населення і територій від надзвичайних ситуацій

техногенного та природного характеру; забезпечення життєдіяльності регіону в умовах карантинних обмежень, пов'язаних із епідемією коронавірусної хвороби; створення сил та забезпечення ефективної діяльності територіальної оборони;

- на місцевому рівні: підтримка соціально-економічного розвитку та конкурентоспроможності місцевих господарських комплексів в умовах воєнного стану; забезпечення реалізації державної політики в соціальній та гуманітарній сферах; підвищення ефективності діяльності місцевих органів виконавчої влади у питаннях зміцнення обороноздатності держави (створення сприятливих умов для розвитку транскордонного співробітництва; забезпечення дієздатності збройних сил України, інших військових формувань України до виконання покладених на них завдань); забезпечення безпеки життєдіяльності людини та охорону довкілля (охорона навколишнього природного середовища, техногенна безпека, протидія злочинності); створення та забезпечення ефективної діяльності сил територіальної оборони.

Тільки такий системний та комплексний підхід щодо напрямів удосконалення державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України на основі виокремлених механізмів впливу дозволить в умовах існуючих викликів та загроз забезпечити необхідний рівень національної безпеки України в умовах воєнного стану в країні.

Таким чином, дослідження ефективності та результативності державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах свідчить про необхідність її подальшої трансформації. Удосконалення зазначеної державної політики доцільно реалізовувати за виокремленими механізмами: політичним, правовим, економічним, інформаційним. Саме в межах вказаних механізмів необхідно розробляти та впроваджувати інструменти вирішення зазначених проблем і суперечностей в процесах забезпечення необхідного рівня національної безпеки України в сучасних умовах.

ВИСНОВКИ

1. Узагальнено теоретичні підходи до визначення сутності державної політики у сфері забезпечення національної безпеки, яка має базуватися на принципах: законності; наукової обґрунтованості; національних інтересів; орієнтації на об'єктивні потреби громадянина та суспільства; конкурентності та інноваційності; екологічної та кліматичної нейтральності і відображає регуляторний вплив держави через виокремлені механізми: політичний, правовий, економічний, інформаційний шляхом створення належних умов для забезпечення державного суверенітету, незалежності та територіальної цілісності країни, її сталого (соціально-економіко-екологічного) розвитку та підвищення добробуту населення.

2. Виявлено особливості державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в зарубіжних країнах та встановлено, що в сучасних умовах військових конфліктів, посилення міжнаціональної та міжконфесійної ворожнечі та проявів екстремізму, зростання глобальної економічної конкуренції та розгортання нового етапу боротьби за ресурси, активізації міграційних процесів відбуваються структурні зміни у концептуальних підходах щодо її формування та реалізації, а саме: державна політика у сфері забезпечення національної безпеки в розвинутих країнах є комплексною, системною, носить міжвідомчий характер та має чітко виражену мобілізуючу функцію спрямовану на консолідацію зусиль органів державної влади, місцевого самоврядування та громадянського суспільства на виконання програми дій з реагування на виклики та загрози національній безпеці, забезпечення реалізації оптимального сценарію безпекового розвитку країн на засадах стратегічного планування та управління. При цьому розмиваються межі між силовими та не силовими методами досягнення цілей національної безпеки через збалансоване використання всіх можливих інструментів її забезпечення: політичних, військових, дипломатичних, економічних,

соціальних, екологічних, розвідувальних, інформаційних, пропагандистських, культурних тощо.

3. Охарактеризовано досягнутий рівень національної безпеки України, який свідчить про недостатню результативність державної політики у зазначеній сфері через: триваючу російську військову агресію та тимчасову окупацію східних та південних територій країни; невизначеність перспектив та недостатність стимулів подальшого економічного розвитку; значний рівень захворюваності та смертності від пандемії COVID-19; невирішеність демографічних, соціальних та екологічних проблем. Однак, незважаючи на це, є певні позитивні зрушення, які свідчать про ефективність державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України у відповідних напрямках, а саме: ефективне здійснення збройного опору російській військовій агресії, в тому числі завдячуючи потужній військовій та фінансовій підтримці країн-партнерів та міжнародних організацій; активізація процесів у питаннях європейської (отримання статусу країни-кандидата на вступ до Євросоюзу) та євроатлантичної інтеграції (отримання статусу країни-члена Програми розширених можливостей НАТО та набуття асоційованого членства у спеціальній багатосторонній програмі НАТО щодо технологічної взаємосумісності); активне законодавче реформування у сфері забезпечення національної безпеки за політичним, військовим та економічним напрямками, що сприятиме підвищенню рівня національної безпеки України.

4. З'ясовано, що до проблем та суперечностей державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України, які потребують невідкладного вирішення належать: відновлення територіальної цілісності країни та забезпечення недоторканності державного кордону; дотримання прав і свобод людини і громадянина; забезпечення демократичності та верховенства права; відсутність широкомасштабних, стійких та незворотніх реформ у секторі безпеки і оборони та у сфері боротьби з корупцією; недостатній рівень захищеності критичної інфраструктури, державних

електронних інформаційних ресурсів та інформації від кіберзагроз; низький рівень конкурентоспроможності національної економіки в умовах воєнного стану (відтік (втрата) персоналу, значна зміна структури попиту (споживання) та пропозиції (виробництва), втрату ринків постачання та збуту (особливо експортних), руйнування економічної структурованості через порушення ланцюгів створення доданої вартості та логістичних проблем; фізична неможливість ведення бізнесу через військові дії); недоліки системи соціального захисту населення; наявність демографічних проблем; створення безпечних умов життєдіяльності суспільства, збереження та розвиток його духовних і культурних цінностей; захист навколишнього природного середовища.

5. Визначено ключова роль у забезпеченні необхідного рівня енергетичної безпеки України в сучасних умовах і в довгостроковій перспективі належить створенню децентралізованої енергетичної системи країни, подальшого розвитку «зеленої» енергетики (впровадженню так званої концепції «зеленого» енергетичного переходу) у тісній координації з атомною генерацією та водневою енергетикою. Окрім того, тісна співпраця України з ЄС у питаннях реконструкції електромереж та інтеграція ринку електроенергії сприятиме перезапуску експорту електроенергії до ЄС (коли українська енергосистема остаточно стабілізується і стане профіцитною (прибутковою)) і забезпеченню необхідного рівня енергетичної безпеки, як України, так і Європейського Союзу (адже експорт української електроенергії в ЄС зменшує його залежність від російського газу та нафти).

6. Встановлено, що сучасна державна політика соціального захисту провідних країн світу базується на принципі «соціальний захист через економічний розвиток», тобто тісного взаємозв'язку та взаємозалежності завдань соціального захисту та стійкого соціально-економічного розвитку. Цей принцип дозволяє визначати цілі сталого розвитку та добиватися їх реалізації в умовах викликів та загроз для соціального захисту відповідних категорій населення та суспільства в цілому. Країни з ринками, що

розвиваються, і країн з низькими доходами розвиток держави добробуту «гальмується» численними бюджетними обмеженнями та борговими зобов'язаннями, а розвинені країни демонструють високий рівень перерозподільчої активності (соціальні витрати по відношенню до ВВП), а велика частина так званих соціальних інвестицій спрямовується в освіту, охорону здоров'я та розвиток інституційної бази суспільства та системи публічного управління. Тобто однією з важливих складових так званої держави добробуту у середньостроковій перспективі має стати якість інститутів, що сприяє підвищенню загального економічного та соціального благополуччя в країні.

7. Обґрунтовано концептуальні засади стратегії формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах, як скоординованої державної ініціативи з мобілізації всіх національних ресурсів та можливостей, є багатоваріантною, системною та комплексною, побудова якої має відбуватися у напрямках: дипломатичної чотирирівневої стратегії протидії російській військовій агресії в Україні (активна міжнародна дипломатія, антиросійські санкції, поглиблене оборонне співробітництво України з країнами-партнерами, міжнародна допомога для збереження економічної та фінансової стабільності держави); деолігархізації, демонополізації, диверсифікації та забезпечення конкурентного розвитку всіх галузей національної економіки шляхом збалансованого поєднання переваг вільної конкуренції з державним контролем в умовах воєнного стану з метою забезпечення сталого (соціально-економічного на екологічних засадах) розвитку країни з урахуванням політико-інтеграційних, військових, соціально-економічних, інформаційних, демографічних, екологічних, кліматичних факторів, глобальних загроз, обмежень та викликів, бути відтвореною у цільових галузевих (секторальних) програмах розвитку та у програмах міжгалузевої (міжсекторальної) спрямованості з метою забезпечення необхідного рівня рівня національної безпеки України.

8. Окреслено шляхи трансформації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України шляхом: подальшого розвитку стратегічного партнерства у безпековій сфері та співробітництва у межах Європейського фонду забезпечення миру; досягнення стандартів НАТО у питаннях розвитку та зміцнення оборонних спроможностей та військового потенціалу Збройних Сил України за відповідними напрямками (розвиток систем протиповітряної оборони (ППО), протиракетної оборони (ПРО), військово-морського флоту; підвищення рівня оборонної летальної спроможності через постачання Україні країнами-партнерами оборонної летальної зброї та іншого оборонного летального й нелетального обладнання; військова медицина; інженерні спроможності та заходи із розмінування; мобільність та логістика; кібербезпека; урахування гендерних аспектів щодо розширення участі жінок та їх інтеграція в сектор безпеки та оборони, а також реінтеграція жінок-військовослужбовців у цивільне життя); затвердження спільно з НАТО індивідуальної програми партнерства, яка визначить напрями подальшої взаємодії щодо членства та включатиме фінансову та технічну допомогу; адаптації та прийняття в якості національних європейських стандартів безпеки; гармонізації національного законодавства з вимогами європейського, як горизонтального (рамкового), так і вертикального (галузевого) з метою підписання митного, промислового та цифрового безвізів; досягнення в середньостроковій перспективі відповідності критеріям, які необхідні для членства України в ЄС та НАТО.

9. Визначено напрями удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України, які сприятимуть забезпеченню необхідного її рівня, а саме: *політичного механізму*: активізація існуючих політичних механізмів та переговорних форматів (ООН, країни-члени НАТО, Рада Європи, ОБСЄ, «Кримська платформа», інших міжнародних та регіональних організацій) з метою протидії російській військовій агресії та відновлення суверенітету й

територіальної цілісності України; продовження та посилення антиросійських санкцій та інших обмежувальних заходів міжнародним товариством та країнами-партнерами; міжнародне співробітництво з метою відновлення безпечного режиму судноплавства в Азово-Чорноморському регіоні; здійснення послідовних політичних кроків з метою забезпечення реалізації прагнень України щодо набуття повноцінного членства в ЄС та НАТО; *правового механізму*: пріоритетна імплементація європейського законодавства з питань безпеки в межах Угоди про асоціацію між Україною та ЄС; розробка та прийняття Закону України «Про систему державного моніторингу та оцінку рівня національної безпеки України»; забезпечення виконання положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» з метою невідворотнього покарання за колабораціонізм (співпрацю та сприяння країні-агресору) у всіх його формах та проявах; забезпечення виконання положень Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» з метою підвищення її ролі в забезпеченні територіальної цілісності, збереження ідентичності української нації та зміцнення державної єдності України; *економічного механізму*: запровадження гібридної моделі національної економіки на період воєнного стану, тобто: з одного боку – директивна економіка в частині забезпечення військових потреб, військової продукції та виробництва життєво важливих товарів та послуг для населення, а з іншого боку – лібералізація підприємницької діяльності, а також надання державою грантів (разових виплат) підприємцям для ведення бізнесу з метою збереження соціально-економічної стабільності в суспільстві; максимально можливе спрощення (лібералізація) державного регулювання економічної сфери (законодавства; ринкового нагляду; ціноутворення; оподаткування; митного контролю); посилення відповідальності за ринкові змови та зловживання монопольним становищем; скорочення загальнодержавних видатків за рахунок секторальних пільг та дотацій та пошук джерел покриття

дефіциту Державного бюджету; інвестування в людський капітал з акцентом на охорону здоров'я, освіту, зниження рівня бідності, гідну працю, соціальний захист, охорону навколишнього середовища, компенсацію негативних наслідків демографічних змін в країні; *інформаційного механізму*: протидія російській пропаганді та дезінформації в медіа-просторі; підвищення рівня кіберстійкості з метою протидії кібератакам на державні інформаційні реєстри та державні сайти через посилення координації дій суб'єктів забезпечення кібербезпеки (проведення спільних практичних кібернавчань), а також створення посади спеціаліста з кіберзахисту в усіх органах державної влади та на усіх об'єктах критичної інфраструктури; створення та забезпечення належного функціонування системи державного моніторингу та оцінки рівня національної безпеки України з метою збору, обробки та аналізу показників, що характеризують рівень політичної, громадської, військової, інформаційної, економічної, соціальної, екологічної, енергетичної, продовольчої, інших видів безпеки, а також динаміку їх зміни для комплексного визначення поточного рівня національної безпеки України.

10. Обґрунтовано, що державна політика у сфері національної безпеки України в контексті забезпечення сталого її розвитку в умовах існуючих викликів і загроз має відбуватися на регіональному та місцевому рівнях у таких напрямках:

- на регіональному рівні: створення умов для стабілізації економіки та соціальної сфери регіонів країни в умовах воєнного стану; підтримка сталого розвитку територіальних громад; підтримка конкурентоспроможності господарського комплексу регіонів на зовнішньому та внутрішньому ринках; розвиток транскордонного співробітництва; забезпечення реалізації засад державної антикорупційної політики; збереження та підтримка культури, народних традицій і надбань, пам'яток культурної спадщини; реалізація державної політики у сфері охорони довкілля; захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру; забезпечення життєдіяльності

регіону в умовах карантинних обмежень, пов'язаних із епідемією коронавірусної хвороби; створення сил та забезпечення ефективної діяльності територіальної оборони;

- на місцевому рівні: підтримка соціально-економічного розвитку та конкурентоспроможності місцевих господарських комплексів в умовах воєнного стану; забезпечення реалізації державної політики в соціальній та гуманітарній сферах; підвищення ефективності діяльності місцевих органів виконавчої влади у питаннях зміцнення обороноздатності держави (створення сприятливих умов для розвитку транскордонного співробітництва; забезпечення дієздатності збройних сил України, інших військових формувань України до виконання покладених на них завдань); забезпечення безпеки життєдіяльності людини та охорону довкілля (охорона навколишнього природного середовища, техногенна безпека, протидія злочинності); створення та забезпечення ефективної діяльності сил територіальної оборони.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амосов О. Ю. Конкурентна політика: Підручник. / О.Ю. Амосов, М.А. Латинін. Х. Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2008. 236 с.
2. Антивакцинатори проти економіки. Скільки грошей втратить Україна через низькі темпи вакцинації від Covid-19. URL.: <https://dragon-capital.com/ua/media/our-comments/antivaktsinatory-protiv-ekonomiki-skolko-deneg-poteryaet-ukraina-iz-za-nizkikh-tempov-vaktsinatsii-ot-covid-1/>.
3. Арестович заявив про ініціативу позбавити права вето в ООН постійних членів Радбезу. URL.: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1952961-arestovich-zayaviv-pro-initsiativu-pozbaviti-prava-veto-v-oon-postiynikh-chleniv-radbezu>.
4. Арон Р. Демократія та тоталітаризм = Démocratie et totalitarisme (1963) / переклад з французької Г.І. Семенова. К.: Текст, 1993.
5. Аудит економіки України 2030. URL.: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-audit.pdf>.
6. Бакуменко В.Д. Системно-ситуаційний аналіз державного управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції України // В.Д. Бакуменко / Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні: навч. посіб. / [І.В. Артёмов, В.Д. Бакуменко, В.Д. Бондаренко та ін.]. Ужгород: Ліра, 2009. С. 81-99.
7. Бакуменко В. Д. Теоретичні та організаційні засади державного управління : [навч. посіб] / В. Д. Бакуменко, П. І. Надолішній. К. : Міленіум, 2003. 256 с.
8. Баранов Н. Державна політика. URL.: <https://nicbar/politology/study/49-kurs-gosudarstvennaya-politika-i-upravlenie/494-lektsiya-4-gosudarstvennaya-politika>.
9. Бельська Т.В. Співвідношення понять «державна політика» та «державне управління». URL.: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2016->

2/doc/1/03.pdf.

10. Білорус О.Г. Глобалізація і безпека розвитку: Моногр. / О.Г.Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін.; Керівн. авт. кол. і наук. ред. О.Г.Білорус. К.: КНЕУ, 2001. 733 с.

11. Бодров В.Г. Державне (урядове) регулювання економіки / В.Г. Бодров // Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. Т. 4 : Галузеве управління / наук.-ред. колегія : М. М. Іжа (співголова), В. Г. Бодров (співголова) та ін. 2011. С. 143 – 146.

12. Бодрук О.С. Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти: Моногр. К.: НІПМБ, 2001. 300 с.

13. Бондаренко О. Кандидатські «бонуси»: що дає Україні наближення до членства у ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2022/07/7/7142723/>.

14. Василенко І. А. Адміністративно-державне управління в країнах Заходу: США, Великобританія, Франція, Німеччина: Навчальний посібник. К.: Видавнича корпорація "Логос", 2001. 200 с.

15. ВВП України у 2021 р. зріс на 3,4% – Держстат. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/811845.html#:~:text=81>.

16. Веймер Д. Аналіз політики: Концепції і практика // Д. Веймер, Е. Вайнінг / Пер. з англ. Іван Дзюб, Анатолій Олійник; Наук. ред. О. Кілієвич. К.: Основи, 1998. 654 с.

17. Вектори економічного розвитку 2030. URL: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-vector.pdf>.

18. Ветеранів війни навчатимуть успішно вести сімейний бізнес. <https://armyinform.com.ua/2021/11/veteraniv-vijny-navchatymut-uspishno-vesty-simejnyj-biznes/>.

19. Відносини Україна – ЄС. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-relations>.

20. Водяний А. Рада ухвалила Закон «Про критичну інфраструктуру».

URL. : https://lb.ua/news/2021/11/16/498766_rada_uhvalila_zakon_pro_kritichnu.html.

21. Воробйов В.П. Конституційно-правова система Держави Ізраїль. К.: Національний огляд, 2002. 235 с.

22. Воротін В. Є. Макроекономічне регулювання в умовах глобальних трансформацій : монографія. К. : Вид-во УАДУ, 2002. 392 с.

23. В Україні вперше за роки незалежності затверджена стратегія зовнішньої політики – Кулеба. URL.: <https://investigator.org.ua/ua/news-2/235904/>.

24. В Україні почало працювати Бюро економічної безпеки: що змінилося для бізнесу. URL.: https://business.24tv.ua/ru/ukraine-zarabotalo-bjuro-jekonomicheskoy-bezopasnosti-hto-izmenilos_n1805315.

25. В Україні змінили правила карантину: що треба знати. URL.: <https://www.volynnews.com/news/all/v-ukrayini-zminyly-pravyla-karantynu-shcho-treba-znaty/>.

26. Галузь науки «Державне управління» в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку : нац. наук. доп. / редкол. : Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, Ю. П. Сурмін та ін. ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю.В. Ковбасюка, д-ра політ. наук, проф. К. О. Ващенка, д-ра соц. наук, проф. Ю.П. Сурміна (кер. проекту), д-ра наук з держ. упр., доц. О.М. Руденко (координатор проекту). К. : НАДУ, 2012. 184 с.

27. Герасимов А. В. Феномен безпеки у соціально-філософському дискурсі // Філософська школа. 2018. №4. З. 23-31.

28. Глава держави затвердив Стратегію зовнішньополітичної діяльності України. URL.: <https://www.president.gov.ua/news/glava-derzhavi-zatverdiv-strategiyu-zovnishnopolitichnoyi-di-70413>.

29. Гогвуд Б. Аналіз політики для реального світу / Б. Гогвуд, Л. Ган; пер. А. Олійник. К. : Основи, 2004. 396 с.

30. Гончаренко О.М., Лисицин Е.М., Вагапов В.Б. Поняття національної безпеки в контексті національних інтересів України // Наука і

оборона. 2002. № 1. С. 18-24

31. Горбулін В.П., Качинський А.Б. Засади національної безпеки України: Підручник. Інтертехнологія, 2009. 272 с.

32. Горбулін В.П., Качинський А.Б. Системно-концептуальні стратегії національної безпеки України. К.: ДП «НВЦ» Євроатлантикінформ", 2007. 592 с.

33. Горбулін В.П., Качинський А.Б. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки. Монографія. К.: НІСД, 2010. 288 с.

34. Державне управління у сфері національної безпеки: словник-довідник / склад: Г.П. Ситник, В.І. Абрамов, В.Ф.Смолянчук та ін.; за заг. редакцією Г.П.Ситника. К.: НАДУ, 2012. 496 с.

35. Гречанінов В. Після розпаду біполярної системи // Політика і час. 2002. № 1. С. 58-67.

36. Декларація про принципи міжнародного права щодо дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй. URL.: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/intlaw_principles.

37. Демографічні процеси. Аналітична довідка ООН. URL.: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-11/UN%20Policy%20Paper%20on%20Population%20Dynamics_FINAL%20UKR.pdf.

38. Державне управління : словник-довідник / В. М. Князєв, В. Д. Бакуменко та ін. К. : Вид-во УАДУ, 2002. С. 117 – 118.

39. Державне управління і менеджмент : навч. посіб. у табл. і схемах / Г. С. Одінцова, Г. І. Мостовий, О. Ю. Амосов [та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Г. С. Одінцової. Х. : Вид-во ХарПІ УАДУ, 2002. 492 с.

40. Державна політика / ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін [та ін.]. К. : НАДУ, 2014. 448 с.

41. Державна політика : аналіз та механізм її впровадження в Україні: навч. посіб. / кол. авт.; за аг. ред. В. А. Ребкала, В. В. Тертички. К. : Вид-во УАДУ, 2000. 232 с.

42. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
43. Дегтяр А. О. Державно-управлінські рішення: інформаційно-аналітичне та організаційне забезпечення : [монографія]. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2004. 224 с.
44. Десять фактів про збройну агресію Росії проти України. URL.: <https://mfa.gov.ua/10-faktiv-pro-zbrojnu-agresiyu-rosiyi-proti-ukrayini>.
45. Дипломатичний словник/за ред. Є.В. Істоміна. К., 1985. С. 190.
46. До 12 років в’язниці. Рада посилила покарання за колабораціонізм. URL.: <https://susplne.media/221206-do-12-rokiv-vaznici-rada-posilila-pokaranna-za-kolaboracionizm/>.
47. До 98% госпіталізованих із COVID-19 в Україні – невакциновані. URL.: <https://moz.gov.ua/article/news/98-gospitalizovanih-iz-covid-19-v-ukraini--nevakcinovani>.
48. Домбровська С.М. Удосконалення механізмів упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці фахівців цивільного захисту. URL.: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-2/doc/4/01.pdf>.
49. Дячкіна А. Безробіття в Україні: чому кількість офіційно безробітних зменшилася та яка буде ситуація на ринку праці після війни. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/04/statija/suspilstvo/bezrobittya-ukrayini-chomu-kilkist-oficzijno-bezrobitnyx-zmenshylasya-ta-yaka-bude-sytuacziya-rynku-praczi-pislya-vijny>.
50. Європейський проект та Україна : монографія / А.В. Єрмолаєв, Б.О. Парахонський, Г.М. Яворська, О.О. Резнікова [та ін.]. К. : НІСД, 2012. 192 с.
51. Євроатлантична інтеграція. Що таке НАТО? URL.: <http://hust.osv.org.ua/evroatlantichna-integraciya-11-00-02-01-07-2019/>.
52. Європейський Зелений Курс. URL.: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobitnictvo/klimat-yevropejska-zelena-ugoda>.
53. ЄС вирішив надати Україні 31 млн євро на зміцнення оборонних спроможностей. URL.: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1954801-yes-virishiv->

nadati-ukrayini-31-mln-yevro-na-zmitsnennya-oboronnikh-spromozhnostey.

54. Жаліло Я. А. Теорія і практика формування ефективної економічної стратегії держави : монографія / Я. А. Жаліло ; Нац. ін-т стратег. дослідж. К. : НІСД, 2009. 336 с.

55. Закон Кыргызской Республики. О национальной безопасности: принят 26 февраля 2003 года, №44 // <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/1168>.

56. Закон Республики Казахстан. О национальной безопасности Республики: принят 6 января 2012 года, №527-IV (с изменениями на 11.07.2017) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31106860.

57. Закон Республики Таджикистан. О безопасности: принят 15 марта 2016 года, №1283 // <http://www.vertic.org/media/>.

58. Закон Республики Узбекистан. Об утверждении концепции национальной безопасности Республики Узбекистан: принят 29 августа 1997 года, №467-I // <http://www.lex.uz/ru/m/acts/118285>.

59. Закон Туркменистана. О национальной безопасности Туркменистана: принят 4 мая 2013 года, №388-IV // <http://base.spinform.ru/>.

60. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» № 2108-IX від 3 березня 2022 р. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>.

61. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 21, ст. 81). URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.

62. Закон України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» № 2319-IX від 20 червня 2022 р. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-IX#Text>

63. Закон України «Про національну безпеку». URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

64. Закон України «Про основи національного спротиву» від 16 липня 2021 року № 1702-IX. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>.

65. Звіт антимонопольного комітету України за 2020 рік. URL. : <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/605/4a0/e26/6054a0e268fc0702551413.pdf>.

66. Звіт про виконання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2015-2020 роки. К. 181 с. URL.: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/aa_implementation_report_2015-2020_ukr_final_0.pdf.

67. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2019 рік. Результати та плани. К. 72 с.

68. Зеленський підписав закон про олігархів. URL.: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1951168-zelenskiy-pidpisav-zakon-pro-oligarkhiv>.

69. Зміна клімату збільшить кількість міжнародних конфліктів – The Washington Post. URL.: <https://zn.ua/WORLD/izmenenie-klimata-uvelichit-kolichestvo-mezhdunarodnykh-konfliktov-the-washington-post.html>.

70. Інтеграція України з НАТО незворотня, – начальник ГУР. URL.: <https://hvylya.net/news/241289-integraciya-ukrainy-s-nato-neobratima-nachalnik-gur>.

71. Кабмін створив Національний орган із питань протимінної діяльності. URL.: <https://novynarnia.com/2021/11/10/kabmin-stvoryv-nacjonalnyj-organ-z-pytan-protymynnoyi-diyalnosti/>.

72. Як скоротиться населення України до 2050 року – в ООН спрогнозували цифру. URL.: <https://lenta.ua/kak-sokratitsya-naselenie-ukrainy-k-2050-godu-v-oon-sprognozirovali-tsifru-114083/>

73. Кастельс М. Інформаційна доба. Економіка, суспільство та культура. URL.: https://books.google.com.ua/books/about/Информационная_эпоха.html?id=-BqQDwAAQBAJ&printsec=frontcover&source=kp_read_button&hl=ru&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.

74. Кононенко К., Резнікова О. Сучасна архітектура

загальноєвропейської безпеки: тенденції, виклики та перспективи. Аналітична записка. URL.: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/suchasna-arkhitektura-zagalnoevropeyskoi-bezpeki-tendencii-vikliki>.

75. Копанчук В.О. Державне регулювання системи громадської безпеки як складової національної безпеки. Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2020. Вип. 1 (12). С. 228-236.

76. Копанчук В.О. Концептуальні засади національної безпеки України в умовах глобалізації з акцентом світового досвіду / «Державне управління: удосконалення та розвиток» № 11, 2018. Науково-практичний журнал м. Київ. URL.: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1614>.

77. Копанчук В.О. Нормативно-правове забезпечення державної політики національної безпеки та громадського порядку України / «Державне управління: удосконалення та розвиток» № 12, 2017. Науково-практичний журнал. м. Київ. URL.: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1610>.

78. Конституція України // ВВР України. 1996. № 30. С. 381 – 418.

79. Коен Р., Михалка М. Безпека з урахуванням співробітництва: нові перспективи міжнародного порядку. Гарміш-Партенкірхен, 2001. 91 с.

80. Лебедєва М.М. Світова політика: тенденції розвитку // Поліс. Серія "Політичні дослідження". 2009. №4. С. 72-83.

81. Ліпкан В.А. Національна безпека України: навчальний посібник. Київ: КНТ. 2009. 576 с.

82. Макіавеллі Н. Вибрані твори/пер. з італ. К.: Вид-во «Художня література», 1982. 512 с.

83. Маліков В.В. Розвиток системи державного управління на сучасному етапі економічного розвитку / Держава та регіони. 2010. № 3. С. 84 – 88. Серія: Державне управління.

84. Мартиненко В.М. Державне управління: шлях до нової парадигми (теорія та методологія) : [монографія] / В. М. Мартиненко. Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2003. 220 с.

85. Міжнародний досвід антикризової політики / С.М. Дробишевський, Є.В.Синельникова, А.В. Сорокіна, П.В.Трухін, Є.В. Погано. М.: Видавництво «Ранок», 2011. 186 с.
86. Методологія наукових досліджень з державного управління : хрестоматія / упоряд. : С. В. Загороднюк, О. Л. Євмешкіна, В. В. Лещенко ; за заг. ред. д-ра політ. наук К. О. Ващенко. К. : НАДУ, 2014. 180 с.
87. МЗС: Україна розраховує, що ООН приєднається до «Кримської платформи». URL.: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-mzs-oon-krymska-platforma/31526915.html>.
88. Міністерство внутрішньої безпеки США. URL.: <https://wikipedia.org/wiki/71>.
89. Мороз В.М. Розвиток громадянського суспільства: взаємозобов'язання і взаємовідповідальність між основними учасниками соціального діалогу // Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2014. Вип. 2 (2). С. 14 – 22.
90. На Житомирщині вперше судитимуть за колабораціонізм. URL.: <https://suspilne.media/223782-u-zitomiri-poprosalisa-z-vijskovosluzboviceu-95-okremoï-desantno-sturmovoï-brigadi-olenou-rihter/>.
91. Назаров В.П. Оцінки викликів та загроз безпеці XXI: національні та регіональні підходи до забезпечення безпеки можливостей багатостороннього співробітництва / Право та безпека. 2010. № 4 (37). С. 28–30.
92. Назаров В.П. Стратегічне планування як найважливіший чинник підвищення ефективності управління / Влада. 2013. № 12. С. 4–11.
93. Наразі російські війська контролюють близько 20% території України – Зеленський. URL.: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyu-rosiiski-viiska-20-vidsotkiv-terytorii-ukrainy/31880124.html>.
94. Нижник Н.С. Національна безпека: концептуальні основи та феноменологічна характеристика. К., 1991. С. 131.
95. Загальна теорія національної безпеки / За заг. ред. А.А. Прохожа. К:

Вид-во «Ранок», 2002. 320 с.

96. Одінцова Г. С. Теорія і історія державного управління : опор. конспект лекцій і метод. вказівки до проведення практ. занять / Г. С. Одінцова, Н. М. Мельтюхова. Х. : УАДУ (ХФ), 2001. С. 15.

97. Олійников Є.А. Економічна та національна безпека. К., 2005. С. 156.

98. Опалєв А.В., Пірумов В.С. Національна безпека. К.: Зброя та технології, 2010. 232 с.

99. Орлов О.В., Онищенко Ю.М. Актуальні напрями державної політики України у сфері боротьби з кіберзлочинністю. Теорія та практика державного управління: зб. наук. праць. Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2013. Вип 3 (42). С.3-9.

100. Орлов О.В., Онищенко Ю.М. Попередження кіберзлочинності – складова частина державної політики в Україні. Теорія та практика державного управління: зб. наук. праць. Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2014. Вип 1 (44). 2014. С.9-15.

101. Павлова Н.С. Філософсько-соціологічні та історичні підстави постановки проблеми безпеки в історії науки // Вісник ОДУ. 2007. №7. С. 87-93.

102. Пал Л.А. Аналіз державної політики (пер. з англ. І. Дзюби). К. : Основи, 1999. 422 с.

103. Петрашко І. Кліматична нейтральність до 2050 року: план дій для України. URL.: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/experts/2021/01/20/7118731/>.

104. План заходів з реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. URL.: <https://www.president.gov.ua/documents/1552019-26586>.

105. Польща створить спеціальні кібервійська. URL.: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1962968-polscha-stvorit-spetsialni-kiberviyska>.

106. Портер Майкл Е. Конкуренція. К: Вид. дім «Вільямс», 2005. 354 с.
107. Постанова Кабінету Міністрів України від 09 грудня 2020 р. № 1236 «Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2». URL.: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1236-2020-%D0%BF#Text.
108. Президент підписав Закон про ратифікацію Стамбульської конвенції. URL.: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-pro-ratifikaciyu-stambulskoyi-konve-75969>.
109. Припинено діяльність керованої з РФ ботоферми у Чернігові, - СБУ. URL.: https://censor.net/photo_news/3266701/presechena_deyatelnost_upravlyaemoyi_iz_rf_botofermy_v_chernigove_sbu_foto.
110. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26.11.1993, № 3659–XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12>.
111. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України від 07.06.1996, № 236/96–ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-вр>.
112. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001, № 2210–III. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>.
113. Про звіт про виконання Закону України «Про Державний бюджет України» за 2020 рік. Постанова Верховної Ради України № 1567-IX. URL.: <http://www.golos.com.ua/article/347924>.
114. Пропозиції Президента України до Закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» № 7186 від 21.03.2022 р. URL.:

<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39263>.

115. Про соціально-економічне становище України за 2020 рік. К. : Державна служба статистики України. 60 с.

116. Проект закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораціонізм). URL.: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ JI00908A.html.

117. Пишкін С. В Україні затвердили нову стратегію кібербезпеки. URL.: <https://www.rbc.ua/news/ukraine-utverdili-novuyu-strategiyu-kiberbezopasnosti-1630002168.html>.

118. Радбез затвердив План оборони України – Данілов. URL.: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3333419-radbez-zatverdiv-plan-oboroni-ukraini-danilov.html>.

119. Радчук О. «Щеплення» від добробатів: що змінить новий закон про тероборону. URL.: <https://www.slovoidilo.ua/2021/06/30/kolonka/aleksandr-radchuk/bezpeka/shheplennya-dobrobativ-zminyt-novyj-zakon-pro-teroboronu>.

120. Розвиток та безпека в геодивілізаційній системі координат. URL.: <https://elibrary.ru/item.asp?id=18166939>. 23.03.2017.

121. Резніков хоче створити при Міноборони закупівельні агентства для ЗСУ. URL.: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1955770-reznikov-khoche-stvoriti-pri-minoboroni-zakupivelni-agentstva-dlya-zsu>.

122. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/68/262 (2014) «Територіальна цілісність України». URL.: [https://uk.wikisource.org/wiki/9D_A/RES/68/262_\(2014\)](https://uk.wikisource.org/wiki/9D_A/RES/68/262_(2014)).

123. Резолюція ГА ООН «Стан з правами людини у Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна)». URL.: <https://ips.ligazakon.net/document/MU16077>.

124. РНБО затвердила стратегію інформаційної безпеки України. URL.: <https://detector.media/infospace/article/192890/2021-10-15-rnbo-zatverdyla-strategiyu-informatsiynoi-bezpeky-ukrainy/>.

125. РНБО під головуванням Президента затвердила План оборони України та ухвалила рішення про застосування санкцій. URL.: <https://www.president.gov.ua/news/rnbo-pid-golovuvannyam-prezidenta-zatverdila-plan-oboroni-uk-71117>.

126. Росія зосередила біля кордонів України близько 90 тис. військових – Міноборони. <https://www.unn.com.ua/uk/news/1950730-rosiya-zoseredila-bilya-kordoniv-ukrayini-blizko-90-tis-viyskovikh-minoboroni>.

127. Рубан В. Інноваційна модель стратегічного розвитку України: методологія і досвід // Економіка України. 2003. № 6. С. 14-19.

128. Рябчун Ю. Зеленський у Глазго: окупований Крим і Донбас – це дві екобомби у центрі Європи. URL.: <https://susplne.media/176884-v-argentini-futbolnogo-trenera-pidstrelili-pid-cas-matcu-video/>.

129. Савицький В. Росія опустилася в рейтингу головних торговельних партнерів України. URL.: <https://ua.news/ua/rossyya-opustylas-v-rejtyng-glavnyh-torgovyh-partnerov-ukrayny/>.

130. Садковий В.П. Розвиток державного управління у сфері професійної підготовки кадрів цивільного захисту: теорія, практика, механізми : [монографія] / В.П. Садковий. Миколаїв, 2014. 343 с.

131. Сацута А.А. Національна безпека як соціальне явище: сучасна парадигма// Вісник НАУ. 2007. №3(11). С. 36-43.

132. СБУ заблокувала ботоферму на 18 тис. аккаунтов, работавшую на Россию: «повышали социальную напряженность в обществе». URL.: https://censor.net/ru/news/3250691/sbu_zablokirovala_botofermu_na_18_tys_akkauntov_rabotavshuyu_na_rossiyu_povyshali_sotsialnuyu_napryajennost.

133. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): Підручник К.: НАДУ, 2012. 544 с.

134. Ситуацію в Україні дестабілізують близько 7 тисяч співробітників спецслужб РФ – СБУ. URL.: <https://skeptik.com.ua/situatsiyu-v-ukraine-destabiliziruyut-okolo-7-tysyach-sotrudnikov-spetssluzhb-rf-sbu/>.

135. Скільки громадян вважають рідною мовою українську та підтримують мовний закон: вражаючі цифри. URL.: https://24tv.ua/skilki-gromadyan-vvazhayut-ridnoyu-movoyu-ukrayinsku-ukrayina-novini_n1789565.

136. Соціально-економічний розвиток України за січень 2021 року. URL.: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/infografika/2021/soc_ek_r_Ukr/soc_ek_r_Ukr_01_21.pdf.

137. Соціально-економічний розвиток України за січень - лютий 2021 року. URL.: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/infografika/2021/soc_ek_r_Ukr/soc_ek_r_Ukr_02_21.pdf.

138. Спільна Заява учасників Міжнародної Кримської платформи. URL.: <https://www.kmu.gov.ua/news/spilna-zayava-uchasnikiv-mizhnarodnoyi-krimskoyi-platforni>.

139. Статус кандидата: як проходив історичний для України саміт ЄС. URL.: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-61927751>.

140. Степанов В.Ю. Державна інформаційна політика: проблеми та перспективи : [моногр.]; Харків : С.А.М., 2011. 546 с.

141. Стратегія громадської безпеки та захисту: уряд підтримав проект Указу Президента. URL.: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1951795-uryad-vvodit-v-diyu-rishennya-rnbo-pro-strategiyu-gromadskoyi-bezpeki-ta-zakhistu>.

142. Султанов Ш.З. Регіональні конфлікти та глобальна безпека. К., 1990. С. 25.

143. Сурмін Ю.П. Методологія галузі науки «Державне управління» : монографія. К. : НАДУ, 2012. 372 с.

144. Сурмін Ю. Сучасна концепція державного управління : необхідність та методологічні підходи до формування / Державне управління в Україні: реалії та перспективи : зб. наук. пр. / За заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. К. : Вид-во НАДУ, 2005. С. 21 – 29.

145. Сучасні вимірники рівня розвитку структурних та інституціональних характеристик національної та глобальної економік: навч.-метод. посіб. / В.В. Козюк [та ін.]; за ред. В.В. Козюка. 2-ге вид., випр. і доп.

Тернопіль: Вектор, 2015. 248 с.

146. США без вагань застосовуватимуть санкції проти РФ: заяву. URL.: <https://sprotyv.info/news/ssha-bez-kolebanij-budut-primenyat-sankcii-protiv-rf-zayavlenie>.

147. США закликали союзників зняти обмеження на постачання Україні летальної зброї. URL.: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1950185-ssha-zaklikali-soyuznikiv-znyati-obmezhennya-na-postachannya-ukrayini-letalnoyi-zbroyi>.

148. Таран назвав свої основні здобутки на посаді міністра оборони. URL.: <https://sensor.net/n3297537>.

149. Тероборона: Рада почала створювати рух опору на випадок вторгнення. URL.: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-57651178>.

150. Товарообіг України у 2020 році скоротився на 6,4%. URL.: <https://ua.news/ua/tovarooborot-ukrayny-v-2020-godu-sokratylsya-na-6-4/>.

151. Угода про асоціацію між Україною та ЄС. URL.: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/evropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu>.

152. Указ Президента України №722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». URL.: https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825?fbclid=IwAR0yINFdPa3CiGUmWs0ZJEnsk5w3G7VhM_uluvh4eTxfSkuTlsQKmq-45YU.

153. Указ Президента України №121/2021 «Про рішення ради національної безпеки і оборони України» від 25 березня 2021 року «Про стратегію воєнної безпеки України». URL.: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>.

154. Українські жінки поповнюють лави армії ЗСУ. URL.: https://myc.news/obshchestvo/ukrainskie_zhenshiny_popolnyayut_ryady_armii_vsu.

155. Україна піднялася на 25 місце у списку найсильніших армій світу. URL.: <https://kontrakty.ua/article/186038>.

156. Україна і США підписали оновлену Хартію стратегічного партнерства. URL.: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3348552-ukraina-i>

ssa-pidpisali-onovlenu-hartiu-strategicnogo-partnerstva.html.

157. Українська економіка і пандемія: досягти дна і відштовхнутися. URL.: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrainska-ekonomika-vlitku-2021-roku-dosiahnuty-dna-i-vidshtovkhnutysia/31327546.html>.

158. Українці відповіли, які найбільші проблеми є у державі. Опитування. URL.: <https://dilo.net.ua/novyny/ukrayintsi-vidpovily-yaki-najbilshi-problemy-ye-u-derzhavi-opytuvannya/>.

159. Україна навчилася воювати з Росією в інформаційній сфері та навіть ділиться своїми напрацюваннями з колегами з інших країн, – Маляр. URL.: https://censor.net/news/3297192/ukraina_nauchilas_voevat_s_rossieyi_v_informatsionnoyi_sfere_i_daje_delitsya_svoimi_narabotkami_s_kollegami.

160. Україна відноситься до країн, найбільш уражених інформаційними маніпуляціями, Facebook. URL.: https://censor.net/news/3270263/ukraina_otnositsya_k_stranam_naibolee_porajennym_informatsionnymi_manipulyatsiyami_facebook.

161. Україна пропонує змінити статут ООН. URL.: <https://skeptik.com.ua/ukraina-predlagaet-izmenit-ustav-oon/>.

162. Україна стала асоційованим членом програми технологічного співробітництва збройних сил країн НАТО, - Олексій Резніков. URL.: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-stala-asotsiiovanyim-chlenom-prohramy-tekhnologichnoho-spivrobitnytstva-zbroinykh-syl-krain-nato-oleksii-reznikov>.

163. Україна вже відповідає стандартам НАТО, курс на інтеграцію триватиме – Офіс президента. URL.: <https://www.obozrevatel.com/politics-news/ukraina-otvechaet-standartam-nato-kurs-na-integratsiyu-prodolzhitsya-ofis-prezidenta.htm>.

164. Ульянченко Ю.О., Єфанов В.А., Тимоха Д.А., Державна політика стимулювання розвитку «зеленої» економіки. Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. Х.: Вид-во ХАРІ НАДУ "Магістр", 2019. Вип. 1 (64). С. 93-101. URL.: <http://repo.snau.edu.ua/handle/123456789/6920>.

165. У НАТО обговорили реінтеграцію українських жінок-військових у

громадянське життя. URL.: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1951039-u-nato-obgovorili-reintegratsiyu-ukrayinskikh-zhinok-viyskovikh-u-gromadyanske-zhittya>.

166. Уряд схвалив кредитну програму Британії на підтримку ВМС України. URL.: <https://mil.in.ua/uk/news/uryad-shvalyv-kredytnu-programu-brytaniyi-na-pidtrymku-vms-ukrayiny/>.

167. Уряд схвалив цілі кліматичної політики України до 2030 року. URL.: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-shvaliv-cili-klimatichnoyi-politiki-ukrayini-do-2030-roku>.

168. Уряд схвалив Стратегію реформування державного управління України до 2025 року. URL.: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-strategiyu-reformuvannya-derzhavnogo-upravlinnya-ukrayini-do-2025-roku>.

169. Уряд України затвердив план заходів щодо запобігання зловживанню надмірним впливом олігархами. URL.: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/781751.html>.

170. Учасники «Кримської платформи» оприлюднили спільну декларацію. URL.: <https://sprotyv.info/politica/uchasniki-krimskoi-platforni-oprijudnili-spilnu-deklaraciju>.

171. Учасники "Кримської платформи" не виключили нових санкцій проти РФ. URL.: <https://www.interfax.ru/world/786075>.

172. Вчення про світ в епоху Просвітництва та Відродження. URL.: <https://textbooks.studio/uchebnik-mejdunarodnie-otnosheniya/ucheniya-mire-epohu-prosvescheniya.html>.

173. Фахурдінова М. Переваги від НАТО: чим небезпечна для України відмова від курсу на вступ до Альянсу? URL.: <https://lexinform.com.ua/v-ukraini/perevagy-vid-nato-chym-nebezpechna-dlya-ukrayiny-vidmova-vid-kursu-na-vstup-do-alyansu/>.

174. Франчук В. І. Теорія безпеки соціальних систем: підручник. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 216 с.

175. Фукуяма Ф. Сильна держава, К., 2006, С. 8-9.

176. Хто і з ким може воювати через зміни клімату - доповідь розвідки США. URL.: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-59009523?xtor=AL-73-%5Bpartner%5D-%5Bukr%5D-%5Bheadline%5D-%5Bukrainian%5D-%5Bbizdev%5D-%5Bisapi%5D>.

177. Цілі сталого розвитку 2016-2030 рр. URL.: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.

178. Ціна держави – «Україні не потрібно НАТО?»: озброєння на майже \$7 млрд – і це не кінець. URL.: <https://ms-my.facebook.com/cost.ukraine/posts/5022864684461565>.

179. Чепурний В. Тероборона – давня українська традиція. URL.: <http://www.golos.com.ua/article/351286>.

180. Четверта промислова революція: зміна напрямів міжнародних інвестиційних потоків: моногр. / за наук. ред. д.е.н., проф. А.І. Крисоватого та д.е.н., проф. О.М. Сохацької. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2018. 478 с.

181. Чи добре українці знають українську мову та як ставляться до іспиту з мови для чиновників. URL.: https://education.24tv.ua/dobre-ukrayintsi-znayut-ukrayinsku-movu-yak-stavlyatsya-ukrayina-novini_n1789196.

182. Шакін Д.М., Бунєв Є.Г., Доценко С.М. та ін. Інформаційна безпека. К.: Зброя та технології, 2009. 256 с.

183. Шоста річниця початку АТО: цифри і факти. URL.: <https://www.slovoidilo.ua/2020/04/14/infografika/bezpeka/shosta-richnytsya-rochatku-ato-cyfr-y-fakty>.

184. Штеба Р.Ю. Напрями удосконалення державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в умовах європейської інтеграції України. Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2018. Вип. 2 (9). С. 538-544. (Серія «Державне управління»).

185. Штеба Р.Ю. Теоретичні засади державної політики у сфері забезпечення національної безпеки. Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2019. Вип. 1

(10). С. 415-422. (Серія «Державне управління»).

186. Штеба Р.Ю. Оцінка результативності державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах. Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2020. Вип. 2 (13). С. 640-651.

187. Штеба Р.Ю. Проблеми та суперечності державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України. Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2021. Вип. 1 (14). С. 388-395. (Серія «Державне управління»).

188. Штеба Р.Ю. Концептуальні засади державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в зарубіжних країнах. Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2021. Вип. 2 (15). С. 61-69.

189. Штеба Р.Ю. Сучасні тенденції міжнародного співробітництва у сфері забезпечення національної безпеки України // Лідери XXI століття. Формування особистості харизматичного лідера на основі гуманітарних технологій: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції 28-29 жовтня 2021 р. / За заг. ред. Романовського О.Г., Х.: НТУ «ХП», 2021. С. 99-101.

190. Штеба Р.Ю. Сучасні освітні інформаційно-комунікаційні технології в контексті забезпечення національної безпеки України // Тенденції, проблеми та шляхи їх вирішення у організаційно-методологічному забезпеченні підготовки фахівців : збірник наукових праць за матеріалами наукової інтернет-конференції з проблем вищої освіти і науки (18 листопада 2021 р.). Харків, ХНАДУ, 2021. С. 181-182.

191. Штеба Р.Ю. Особливості формування та забезпечення національної безпеки як основи зміцнення економіки України в умовах глобалізації // Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки : матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. молодих учених та студентів (м. Умань, 18 листоп. 2021 р.) / МОН України, Уманський держ.

пед. ун-т імені Павла Тичини, Навч.-наук. ін-т економіки та бізнес-освіти [та ін.] ; [голов. ред. Слатвінський М. А. ; редкол.: Корнієнко Т. О., Чвертко Л. А., Бержанір І. А. [та ін.]. Умань: ВПЦ «Візаві», 2021. С 419-421.

192. Штеба Р.Ю. Територіальна оборона як важлива складова забезпечення національної безпеки України на регіональному та місцевому рівнях // Державна політика щодо місцевого самоврядування: стан, проблеми та перспективи: збірник матеріалів 12-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції 7 грудня 2021 р. / за наук. ред. проф. Ю.М. Бардачова, І.П. Лопушинського, Р.М. Плюща. Херсон: ХНТУ, 2021. С. 209-211.

193. Штеба Р.Ю. Необхідність вдосконалення державного моніторингу стану національної безпеки // Публічне управління: освіта, наука, практика : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 18 березня 2022 р. / за заг. ред. В. П. Садкового. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2022. С. 53-55.

194. Шульц В.Л., Циганов В.В. Модернізація системи національної безпеки. К.: Наука, 2010. 212 с.

195. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку / Пер. з нім. В.С. Автономова та ін К.: Прогрес, 1982. 455 с.

196. Щодо економічного становища в умовах воєнного стану та напрямів його покращення. URL: <https://economics.org.ua/index.php/blog/377-economika-vv>.

197. Apter D.E. Political Systems and Developmental Change // Comparative Politics: A Reader. Ed. by H. Eckstein and D.E.Apter. Glencoe, IL: Free Press, 1963. P. 157.

198. Booth Ken. Theory of World Security. Cambridge University Press. Josselin Daphne, Wallace William (ed.). 2001. Non-State Actors in World Politics. New York: Palgrave. Katzenstein Peter J. (ed.). 1996.

199. Buzan B. People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era. Hertfordshire: Harvester Wheatsheat, 1991. 393 p.

200. Burrows M.J. Global Risks 2035: The Search for a New Normal /

Foreword by Brent Scowcroft // Atlantic Council Strategy Papers. URL.: https://www.atlanticcouncil.org/images/publications/Global_Risks_2035_web_0922.pdf.

201. COVID-19: минулої доби в Україні зафіксували 24,7 тис. нових випадків коронавірусу: URL.: <https://uacrisis.org/uk/covid-10-11-21>.

202. Dosi G., Lierena P., Labini M.S. Evaluating and Comparing the innovation performance of the United States and the European Union // Expert report prepared for the Trend Chart Policy Workshop 2005. 2005. June 29. P. 36.

203. Eisenstadt S.N. Introduction: Historical Traditions, Modernization and Development // Patterns of Modernity. Vol. I: The West. Ed. By S.N.Eisenstadt. London, 1987. P. 1-11.

204. EUROPE 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A52010DC2020>.

205. Foreign Affairs: Україна победит в войне на истощение, если сохранит способность продолжать бой. URL: <https://zn.ua/UKRAINE/foreign-affairs-ukraina-pobedit-v-vojne-na-istoshchenie-esli-sokhranit-sposobnost-prodolzhat-boj.html>.

206. Gattermann C.H. Die neue alte Welt. Aufsätze zur Sicherheitspolitik der Bundesrepublik Deutschland (= Universitätsdrucke Göttingen). Universitätsverlag Göttingen, Göttingen 2012; Sicherheitspolitik V.J. Eine Einführung. Wochenschau-Verlag, Schwalbach/Taunus 2009.

207. Global Trends. Paradox of Progress, January 2017. A publication of the National Intelligence Council. URL: www.dni.gov/nic/globaltrends.

208. Hausmann R., Rodrick D. Economic development as self-discovery // Journal of Development Economics. 2003. No. 72(2). P. 603–633.

209. Homeland Security Act of 2002. URL: <https://www.dhs.gov/homeland-security-act-2002>.

210. Human Development Report / United Nations Development Programme. N.Y.: Oxford University Press, 1994. 240 p.

211. Kachala T., Darmograi V., Bakhov I., Parhomenko N, Hornyk V. Strategic Management of Ukraine's Regional Economy Modernization. Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems – JARDCS, Volume 12, 04 – Special Issue. 2020. P. 725-732. (Indexing “Scopus”). URL: <https://www.jardcs.org/abstract.php?id=3427>.

212. Korolchuk O., Perestyuk I., Zaporozhets T., Vasiuk N., Kulhinskyi Y. Organization of crisis management in public administration. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/33762/1/ORGANIZATION%20OF%20CRISIS%20MANAGEMENT%20IN.pdf>.

213. Krugman P. R., Obstfeld M. International economics: Trade and policy. (7th ed.). Boston: Pearson Addison Wesley, 2006.

214. Levy M. Modernization and the Structure of Societies. Princeton. NJ: Princeton University Press, 1966. P. 11.

215. Lin J.Y. New Structural Economics // Policy Research Working Paper. 2010. T. 5197.

216. Morgenthau H.J. Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace. N.Y., 1948. 440 p.

217. National Security Strategy of the United States of America. February, 2015. URL.: <http://nssarchive.us/wp-content/uploads/2015/02/2015.pdf>.

218. National Security Strategy of the United States of America. – December 2017. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>.

219. New Growth Strategy: The Formulation of "Japan Revitalisation Strategy-Japan is Back". Prime Minister of Japan and his cabinet. June 21, 2013. URL. : http://japan.kantei.go.jp/96_abe/documents/2013/1200485_7321.html.

220. O'Connell J. The Concept of Modernization // Comparative Modernization: A Reader. Ed. by C.E.Black. New York, London, 1976. P. 13-24.

221. Popper K. The Open Society and Its Enemies. Vol. 1–2. 1945.

222. Russell W.G. Thoughts on “Hybrid” Conflict // Small Wars. URL.: <https://smallwarsjournal.com/>

223. Shteba R. Features of the system of formation and implementation of state policy in the sphere of national security of Ukraine. *East Journal of Security Studies*. Vol 3 (2018). C. 315-325. URL.: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/13752/1/SHTEBA_R_%20EAST_2018.pdf.

224. Stowell J. What is Hybrid Warfare? Aug 1, 2018. URL.: <https://globalsecurityreview.com/hybrid-and-non-linear-warfare-systematically-erases-the-divide-between-war-peace/>

225. Tachau F. *The Developing Nations: What Path to Modernization?* New York: Dodd, Mead, 1972. P.9; Cit. in: Luke T.W. *Social Theory and Modernity* P. 233-234.

226. Therborn G. *European Modernity and Beyond: The Trajectory of European Societies, 1945-2000*. London; New Delhi: Sage Publications, 1995. P. 4-5.

227. Ullman R.H. *Redefining Security // International Security*. 1983. Vol. 8, №1. P. 129-153.

228. Waever O. *Societal security: the concept // Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*. London: Pinter Publishers, 1993. P. 20-25.

229. Waever O. *Securitization and Desecuritization // In book: On Security / ed. by R.D. Lipschutz*. N.Y.: Columbia University Press, 1995. P. 46-87.

230. Wolfers A. National Security as an Ambiguous Symbol // *Political Science Quarterly* 67. No. 4. 1952. P. 481-502. URL.: <http://www.jstor.org/stable/2145138>.

Наукове видання

МАЙСТРО Сергій Вікторович
ШТЕБА Роман Юрійович
ХМИРОВ Ігор Михайлович
ТРЕСКОВ Андрій Вікторович
ХМИРОВА Анастасія Олегівна
ГОЛОВКО Валентин Васильович

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ
НАПРЯМ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІСНУЮЧИХ
ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ**

Монографія

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк цифровий.

Гарнітура Times New Roman.

Підписано до друку 11.05. 2023 р.

Наклад 100. Умовн. Друк. арк. 10.

Надруковано в друкарні «БУКЛАЙН»

61000, м. Харків, вул. Катерининська, 46.

Тел. (099) 604-49-45